

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2017 JANUÁR ■

■	3	WALTER VON DER VOGELWEIDE	■
	3	Összefonódó taggal	
	6	Látjátok-e milyen csodaszép napokat	
	7	Mindig csodálkozom ha egy nőnek	
	9	Minden erény eredete és eredője	
	10	Győzködtek engem az ősz hajúak	
	11	Szólt egy tudós öreg	(versek – Márton László fordítása)
■	14	MÁRTON LÁSZLÓ	■
		<i>W. mint „én” – Walther von der Vogelweide költői személyiségéről</i>	(esszé)
■	30–32	TURI TÍMEA	■
	30	A nők naplói	
	31	A nők testvérisége	
	32	A nők táskái	(versek)
■	33–35	CZUCZ ENIKŐ	■
	33	Hangterjedés akadályozott terekben	
	34	Terek: közös	
	34	Terek: otthon	
	35	Terek: Idegen	(versek)
■	36	PÁLYI ANDRÁS	■
		Át a falon	(novella)
■	41–43	PERTICS GERGŐ	■
	41	Philoktétész	
	42	Thészeusz	
	43	A sátorban	
	43	Pénélopé	(versek)
■	44	NYERGES GÁBOR ANDRÁS	■
		A síkból kiemelkedne, feltöltődne	(vers)
■	47	PÉNTEK ORSOLYA	■
		Dorka könyve	(regényrészlet)
■	56	APOLLÓNIOSZ RHODIOSZ	■
		Argonautika – A lémoszói nők	(eposzrészlet – Tordai Éva fordítása)
■	64	PESZLEN DÓRA	■
		Apollóniosz Rhodios: Argonautika I. 605-912.	(tanulmány)
■	70	MOESKO PÉTER	■
		Pótbúcsú	(novella)

- 74–75 **LEGÉNDY JÁCINT**
 74 Betonlapok
 74 Nem tekinthető
 75 Nyomult hasfaladhoz (versek)
- 76 **LAPIS JÓZSEF**
 Pitvar
 Heg (versek)
- 77 **MOLNÁR T. ESZTER**
 A szüret (novella)
- 81–82 **JIŘI FERYNA**
 81 A beszéd ellen, mely megköt
 82 Tágulat (versek – Csehy Zoltán fordítása)
- 83–85 **BRONKA NOWICKA**
 83 Fésű
 84 Bőr
 85 Gombok (kisprózák – Sipos Tamás fordítása)
- 86 **PABIS ESZTER**
 Hongrie profonde, avagy egy „velejeig magyar regény németül”:
 az elbeszélés szerkezete és az 56 utáni Magyarország emlékezete
 Bánk Zsuzsa Az úszó című regényében (tanulmány)
- 95 **KARÁTSON ENDRE**
 A történelem mint emlék(mű) – Gyáni Gábor (félre)vezetésével (kritika)
- 98 **GYÁNI GÁBOR**
 A sértettség hermeneutikája (Válasz Karátszon Endrének)
- 101 **BÁN ZOLTÁN ANDRÁS**
 NOÉ VENDÉGLŐJE – 2. számla
 Elveszett tükörképek óév-búcsúztatója (esszé)

KALLIGRAM
 Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
 kalligram@interware.hu
 Csehy Zoltán (Pozsony)
 csehyzoltan@gmail.com

SZERKESZTŐK:
 Ágoston Attila (koordinátor)
 oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
 palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
 szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
 toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
 TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
 Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
 Földényi F. László,
 Keserű József,
 Márton László,
 Németh Zoltán,
 Hizsnay Zoltán,
 Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
 KALLIGRAM, spol. s r. o.
 Staromestská 6/D
 P. O. Box: 223
 SK-810 00 Bratislava 1
 Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
 a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
 pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
 Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
 214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
 kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
 (Realizované s finančnou podporou Úradu
 vlády Slovenskej republiky – program
 Kultúra národnostných menšín 2017)

Nemzeti Kulturális Alap

ÚRAD VLÁDY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás
 (OZ Kalligram, Hlavná / Fő utca
 39/17, SK-929 01 Dunajská Streda /
 Dunaszerdahely [IČO:42291810] és
 a Kalligram Kft., Pozsony.

Nyomja: Expressprint spol. s r. o.,
 Partizánske
 Példányszám/Náklad: 700 db/ks
 Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
 a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
 és a regionális részvénnytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
 10. napján.

www.kalligram.eu

AZ alábbiakban Walther néhány verse olvasható a rövidesen megjelenő magyar nyelvű összkiadásból. Az itteni ízlést úgy válogattam össze, hogy érzékelhető legyen Walther költészetének sokszínűsége. Walther versei középkori kéziratokban maradtak fenn. Ezekben még nem létezett az általunk megszokott, humanista eredetű központozás. Minden strófa majuszkulával, azaz nagybetűvel kezdődik, és lezáró díszítménnyel végződik. Vagyis minden strófát egy-egy mondatnak tekintett a másoló. (M.L.)

Összefonódó taggal

Friuntliche lac

Összefonódó taggal

fekszik egy lovag húha milyen daliás
egy hölgy karjaiban látja virrad
rózsaszínű fénnel dereng a felhő
a hölgy így szól szavában bánata feljő.

„Átkozott légy te nappal
miattad a kedvesem maradni nem bírhat
amit szerelemnek mondunk gyötirelem óriás.”

„Édes galambom

te csak ne búslakodj

el kell búcsúznom mindkettőnknek így lesz a jó
a hajnalcsillag sápad a többi égi fővennyel.”

„Drágám kérlek még ne menj el
ne beszélj búcsúzkodó hangon
ettől a kedvem gödörbe zuhanó
miért sietsz? az nem jó nekem sehogy.”

„Úrnóm ha erre törekszel

na jó még maradok

mit szeretnél mondd el hamar

nehogy ránk nyisson a felügyelet.”

„Drágám az fáj hogy az idő csak most siet
amíg majd velem ismét lefekszel
addig a kedvesed falat kapar
jöjj vissza gyorsan mert elszáradok.”

„A helyzet óvatosságra int
nincs aki ezellen gyógyírt ad
úrnóm ha távol vagyok tőled egy napig is
a szívem itt marad veled.”

„Drágám a kedvemért azt cselekedd
hogy minél hamarabb eljössz megint
és kérlek addig se légy hozzám hamis
jaj de szép jaj de kár most már én is látom hogy pirkad.”

„Úrnóm sürget az idő
engedd meg hogy távozzam tőled
jóhíred miatt el kell tűnnöm
a hajnali dalra már rázendített az őrség.”
„Drágám mit tegyünk? nincs más lehetőség
menj ha a búcsú el nem kerülhető
kár hogy távozásodat el kell tűrnöm
Isten akitől kaptam lelkemet óvjon téged.”

„Mit használ a piros virág
ha tőled el kell válnom
édes rózsám a többi virágszál nem kell nekem
csak annyi mint a kismadár hideg téli napon.”
„Drágám ezért én is sírok de nagyon
ez nekem is fájó szomorúság
ki tudja az időt nélküled meddig tengetem
feküdj vissza neked is jó lesz nekem se kell sajnálnom.”

A lovag végül elinalt
vágyakozástól volt esendő
otthagya úrnőjét aki sírásban tört ki
bár előzőleg annál jobb volt a kedve
most így szól. „Aki arra vetemedne
hogy elharsogja a hajnali dalt
az mától fogva kedvemet rontja lelkemet gyötri
itt fekszem szerető nélkül én kielégületlen nő.”

L 88,9

A vers a „hajnali dal” (Tagelied) műfajába tartozik, amelyben a szerelmesek, az újlatin lírai hagyományhoz igazodva, leleményesen panaszozzák, hogy a virradat miatt el kell válniuk.

Walthernek ez az egyetlen ránk maradt Tageliedje (kollégái többet is írtak, Reinmar von Hagenau a műfaj specialistája volt). A versben kétszer is előfordul a műfaj neve, az

ötödik és a hetedik strófában; a második esetben biztosra vehető, hogy ironikus önreflexióról van szó. A szakirodalom jól érzékelhető lebecsüléssel tárgyalja Walthernek ezt a kiemegző remekművét: konszenzus van róla, hogy a „hajnali dal” műfajában Wolfram von Eschenbach felülmúlhatatlan, hozzá képest Walther hajnali dala halvány és jelentéktelen. Nem vitatom, hogy Wolfram von Eschenbach hajnali dala a középkori német költészet legkiválóbb alkotásai közé tartozik, a versolvasót lenyűgözi monumentális költői képeivel (Kálnoky László kitűnő fordítása számos antológiában megtalálható), csakhogy Walthert nem a költői képek érdekelték, hanem a verset átható intenzív erotika. Ellentétben a későbbi korszakok (például a rokokó) erotikus költészetével, ebben nincs malackodás, csak testi-lelki szenvedély van. Viszont aki az erotikus jelenetézést nem veszi észre, annak a Minnesang közhelyein kívül nem sok marad a versből.

A vers formailag is párját ritkító bravúr. A bonyolult rímképlet (ABCDDACB) önmagában is érzékelteti az ölelkező, összefonódó kezeket, lábakat, egybeket. Ezenkívül pontosan érzékelteti az adott helyzetet: a lovag, aki a szerelmes éjszaka során az egész világról elfeledkezett, rájön, hogy hajnalodik, és neki el kellene húznia a francba. Úrnője viszont még nem jutott el az orgazmusig, és ezt (joggal) sérelmezi. A lovag másodszor is nekirugaszkodik (erről szól a harmadik versszak), és most már élvezetben részesíti a hölgyet, de aztán hiába öltözik fel, nem tud ellenállni a (nyilván gyönyörű) fiatal nőnek, harmadszor is nekiesik, és kész csoda, hogy ép bőrrel szabadulhat, nem verik agyba-főbe az apa vagy a férj szolgálai. A helyzet egyszerre fenséges és szánalmas, nem hiányzik belőle sem a tragikum, sem a báj és a humor.

Az első kritikái Walther-kiadás közreadója, Karl Lachmann, időrendi és logikai szempontokra hivatkozva, felcserélte az ötödik és a hatodik strófát. Ezáltal kioltotta a vers második felének drámai feszültségét. Nem ez az egyedüli eset, hogy – egy elvont koncepcióhoz ragaszkodva – Lachmann először elrontja, majd leértékeli Walther költeményét. Megoldását sokan átvették, köztük az 1961-es magyar kötet összeállítója, Keresztury Dezső is.

A vers előző magyar fordítója Weöres Sándor volt. Aligha kell hangsúlyoznom, milyen nagyra becülöm Weöres költői életművét és műfordítói teljeseítményét egyaránt. Mégsem hallgathatom el, hogy ez a magyarítás iskolapéldája annak, milyen könnyen elvérezhet a fordító, ha nincs birtokában a kellő szövegértésnek. Weöresnek lett volna érzéke mind az erotikához, mind a szituációteremtéshez, de egyszerűen nem értette meg a verset, és ezáltal nem segítette ki a rendelkezésére álló költői intuíció sem. Talán a rossz nyersfordítás vezette félre, vagy egy felületes újnómet átköltés alapján dolgozott. Hogy csak egy példát mondjak, mindjárt a vers legelejéről: a „friuntliche lac” szókapcsolatból a „friuntliche” – noha a „friunt” (jóbarát) szóra megy vissza – nem azt jelenti, hogy ‚nyájasan’, hanem azt, hogy ‚szeretkezés közben’. A „lac” pedig, noha a „ligen” (fekszik) ige imperfekt alakja, egyáltalán nem ‚pihen’, mert a lovag sokmindent csinál, de biztosra vehető, hogy közben pihenés helyett belead apait-anyait.

Weöres átültetésében, a Lachmann-féle tördelést átvéve, így hangzik az első strófa: „Nyájasan pihent / egy ifju szép vitéz / kegyes úrnője karján, / s már kelt a virradat / a párás messzeségen / fényét borítva szét. / Az asszony így beszélt: »Nap, miért sietsz odafent? / elűzöd tőlem a párom – / velem mért nem marad? / Amit szerelemnek hívnak, / de hamar bánatba vész!»”

még ne menj el, „war gahest also balde”: a középfelnómet fordulathoz ugyanúgy megvolt az erotikus jelentése, mint mai magyar megfelelőjének.

felügyelet, „huote”: a nők őrzésével megbízott személyzet.

jaj de szép jaj de kár, „owe der ougenweide”: a nő valószínűleg nem a színpompás hajnali felhőt nevezi gyönyörű látványnak, hanem a férfi meztelen testét, amelyet addig nem láthatott az éjjeli sötétség miatt. Most azt fájjalja, hogy mihelyt a hajnali derengés láthatóvá teszi, a férfi máris felöltözik. A hatodik strófából kiderül, hogy a női test látványa legalább ilyen ellenállhatatlan.

az őrség: ezáltal nem a nő felügyeletével megbízott házi személyzet, hanem a polgárőrség. A napszakok eljövételét énekelve volt szokás kihirdetni.

piros virág, „bluome rot”: eufemizmusnak vagy metaforának tekinthető kifejezés.

hideg téli napon: télen nem énekelnek a madarak.

Látjátok-e milyen csodaszép napokat

Muget ir schouwen

Látjátok-e milyen csodaszép napokat
hozott nekünk május hava?
nézzetek világiakat papokat
mindnek eláll a szava

a május hatalmát figyelvén
az ember varázslatra gerjed
akikre öröme kiterjed
azok közt senki sem vén.

Kezdünk jókedvre kelni
torkunkból zengenek hahók
táncolni kacagni énekelni
de nem vagyunk bunkók se tahók
jaj annak aki most se víg
amikor a kismadarak nyomatják
és legszebb számaikat előadják
csináljuk mi is így!

Drága május vitát eligazítasz
jó békét akárki megbán-e?
erdőt mezőt megfiatalítasz
virágos rétet pláne
színre szín gyere gyere
„az enyém hosszabb!” „az enyém még hosszabb!”
itt csak jobbak vannak nincs rosszabb
így verseng virág és lóhere.

Te piros száj mosolyt kire vetsz?
csak ne kacagj!
szégyelld magad hogy kinevetsz
sokat elvettél valamit adj!
miért örvendesz más baján?
ó jaj elvesztegettem az időt
e szép ajak nekem már nem drága sőt
hogyan lehet ennyire kaján?

Úrnőm az hogy nem tudok örömet adni
csakis a te hibád
melletted tévúton kell maradni
kegyetlen vagy ez a vád!

mitől lettél ilyen gonosz?
hiszen máskor adakozni szoktál!
ha a kedvességből kifogytál
neked is bizonyára rossz.

A bánattól szabadíts meg úrnóm
legyen belőled öröm fakadó
vagy a bút másképp kell legyűrnöm
légy boldogságot adó
hát nem vagy képes körülnézni?
mindenki örül ez a májusi körkép
próbálg már te is egy pici gyönyörkét
előidézni!

L 51,13

A Minnesangra jellemző tavaszdicőítésbe Walther eleinte csak egy kevés, majd nem is kevés iróniát kever. Aztán következnek a merészen erotikus mozzanatok (amelyeket a germanisták nagy része nem hajlandó észrevenni, inkább unalmasnak és közhelyszerűnek minősítik a verset, pedig egyértelmű, miről van szó). A fiatal emberek összeméricskélrik hímtagjaikat, majd pedig magukévá teszik a réten található virágokat. A beszélőnek pechje van.

Korábbi magyar fordításról nem tudok.

világiak és papok: azaz mindenki, bárki.

vita: a strófa második feléből kiderül, mi a vita tárgya.

lóhere: a férfitársaság. Ezt a magyar szó még egyértelműbben kifejezi, mint a középfelnémet „kle”.

sokat elvettél: az történhetett, hogy az imádott hölgy a piros szájával leszopta vagy éppen séggel megharapta a beszélőt, aki ezek után nem tud közösülni vele, a nő pedig kineveti.

körkép: fordítói lelemény, az eredetiben „diu werlt gemeine” (az egész világ közösen) olvasható.

egy pici gyönyörke, „ein kleine fröidelin”: Walther jellegzetes szóalkotó viccelődése.

Mindig csodálkozom ha egy nőnek

Mich nimet iemer wunder waz ein wip

Mindig csodálkozom ha egy nőnek
tetszem és velem jót tesz
én kellek a benne lakó varázserőnek?
nahát mi volt ez?

de hiszen van neki szeme!
a látásából nem maradt egy csepp?
férfiak közt nem én vagyok a legszebb
ilyet állítani nem illene.

Ha valaki talán füllentett rólam
akkor személyemet megnézheti
szépségemet dicsérte hazug szólam
ha pont én kellek neki
    hogy néz ki a pofám!
    mit mondjak nem valami szép
    ami őbenne él csalóka kép
    ha tetszéssel tud nézni rám.

Ahol ő lakik lehetséges
hogy ezernyi sokkal szebb férfi akad
azon kívül hogy egy kicsit tehetséges
vagyok minden más szépségem elszalad
    tehetségem parányi
    de sokan becsülik
    hogy eljusson az értő emberekig
    rendelkezésre fog állni.

Ha többre becsüli a tehetséget
a szépségnél azért hálát adok
ha erre képes én evégett
tőle mindent elfogadok
    a tisztelet meghajlít alá nyom
    megteszek mindent amit akar ő
    mire jó benne a varázserő?
    magamat úgyis neki szánom.

Beszéljünk a benne lakó varázserőről!
olyan nagy az hogy csordul túlig
szép nő és közrefogja tisztelőkör
öröm és bánat rajta múlik
    hogy még másra is tartogat hatalmat
    azt a fejből kiverheti bárki
    mert csak az ő gyönyörű lelkétől lehet várni
    akár gyönyört akár siralmat.

L 115,30

A büszkén felvállalt férficsúnaság ritka motívum a Minnesangban, és ez a verset önmagában is érdekessé tenné. Erre még ráerősít Walther szerénykedése, amely mögött – természetesen – óriási önérzet áll, akkora, hogy gőgnek is nevezhetjük. Más kérdés, hogy a humor és az önirónia ezt tompítja és elfogadtatja. Ehhez járul a tisztán átlátható gondolati szerkezet, a versben található három kulcsfogalom szembesítése. Ezek: szépség („schoene”), tehetség („vuoge” – a szó sokmindent jelenthet, itt egyértelműen tehetséget vagy hozzáértést) és varázserő („zouber”). A „vuoge” a férfi, a „zouber” a nő osztályrésze, ezáltal a „schoene” hiánya viszonylagossá válik, hiszen varázserő nincs szépség nélkül, tehetség viszont van. Mondja is az utolsó strófa feléneklése, hogy olyan nőről van szó, „diu schoene hat”. A leéneklés viszont azt állítja kissé burkoltan (a költő óvakodik negyedszer is leírni a „vuoge”

szót), hogy a szépséggel felturbózott varázserő kizárja a tehetség meglétét. Ez pedig az úrnő és a női varázs magasztalásának határozott visszavétele.

Szövegfilológiai dilemmák ezúttal nincsenek. Örvendetes módon mind a nagy heidelbergi kézirat, mind a würzburgi daloskönyv ugyanazt az öt strófát hagyta ránk, azonos sorrendben.

A verset előzőleg Képes Géza fordította. Ő egyrészt nem figyelt fel a kulcsszavak fontosságára, és emiatt nála Walther gondolatmenete nem követhető. Másrészt Walther megjátszott szerénykedését valódi szerénységnek hitte. Ezért vannak az ő verziójában ilyen sorok: „Láthat ő száz férfit, szépeket, / mind hős lovagok! / Értem én a szép művészetet, / bár szép nem vagyok. / Hangja száll e húrnak: / halk, szerény költészet ez...” Nos, Walther költészete minden, csak nem halk és szerény.

Minden erény eredete és eredője

Aller werdekeit ein füegerinne

Minden erény eredete és eredője
te vagy úrnónk bizony te a Mérték
boldog akiben megfogam tanításod
nem kell hogy arcát pirítsa szégyen hője
udvarban is útszélien is tudja mi az érték
ezért is mindig tőled kérek tanácsot
hogy tudjam mi a szerelemben a jó fokozat
ha túl alacsony ha túl magas az kárhozat
majdnem belehalok ha alacsony
és ha magas belebetegszem
Mérték nélkül bajba jutok bizony!

Az alacsony szerelem lezülleszt
és az ember hitvány sikert arat
olyan öröm amely utálat és gyötrelmet
a magas szerelem ködképekre dülleszt
és túllő a célon az akarat
ez hívogat ez integet nekem
nem tudom hogy a Mérték mire vár
ha jön szívem szerelme el vagyok veszve már
mihelyt a szemem elé kerül egy nő
hozzám bármilyen kedvesen szól
abból nekem vereségem nő.

L 46,32

Sokféle értelmezési lehetőséget felkínáló, emblematisz költemény. Az alacsony és a magas szerelem, akárcsak az udvar és az útszél jelenthet műfajt is, életstratégiát is. A beszélő,

aki ezúttal igen közel áll Waltherhez, nemcsak a Minnesang és a vágáns költészet között hezitál, hanem azt is jelzi, hogy a fejedelmi udvarban és az országúti fogadóban egyaránt méltó módon akar viselkedni. A túl alacsony és a túl magas szerelem, vágy, udvarlás között álló „jó fokozat” (ebene werben) elérhetetlen ábrándképnek rémlik. Figyelemreméltó, hogy a költő tépelődése közepette nem a megszemélyesített Szerelem (minne), hanem a Mérték jelenik meg legfőbb instanciaként.

A vers előző magyar fordítója Rónay György volt.

erény, „werdekeit”: a hagyományos értelemben vett – azaz különböző antik-pogány és keresztény jellemerőkre utaló – magyar szó szemantikai tartománya nagyjából megfelel az eredetinek.

eredete és eredője: két szóval próbáltam visszaadni a „füegerinne” kifejezést. Így sem tudom érzékeltetni a benne rejlő aktív mozzanatot, sem pedig azt, hogy nőalakról van szó. Nem a Mérték alkotja vagy teremti az erényt, de ő tartja fenn, ő gazdálkodik vele. Az olvasó afféle kulcsárnőt képzeljen el.

majdnem belehalok: nyilván az undorba és a csömörbe.

belebetegszem: a magas szerelemmel járó kielégületlenségbe.

szívem szerelme, „herzeliebe”: jelentheti a szívből jövő vágyat vagy örömet, de magát a szeretett nőt is.

Győzködtek engem az ősz hajúak

Die grisen wolten michs überkomen

Győzködtek engem az ősz hajúak
hogy ilyen nyomorultnak még nem látták a világot
semmi öröme adta magát búnak
ingerült szavam szavukba vágott
ez a siránkozás hazug
akármeddig is hajtogassák
úgysem ez az igazság
így vitáztam velük nem lettem támaszuk
mégis nekik lett igazuk
de már a föld alól kell hogy mutassák.

Szemeim milyen csodára futnak?
aki nálam kevésbé kiváló
sokan vannak nálam sokkal előbbre jutnak
jaj te világ a szénád rosszul álló!
igazságos-e Isten ereje?
egyiknek sok pénzt hoz az évad
másiknak a jó Isten észet ad
a nap alatt ugyanúgy van helye
egy gazdagnak aki hülye
mint nekem aki szegénységéről óbégat.

Amikor boldogok voltunk valaha rég
nem hitték nekem hogy vannak ezek a gondok
közben felnőtt egy új nemzedék
hozzájuk eljut amit mondok
a jó Isten enyhítse
nyomorúságunkat nyomban
és részesítsen irgalomban
keserveinket kisebbítse!
jaj ennél nagyobb gondom nincs-e?
de bizony külön bánatom van.

L 121,33

A tudósok nem tudják, így én sem tudom, mi lehetett Walther külön bánata. (Így szól: „ich han eine sunder leit”.) Annyi biztos, hogy ez a bánat és a hozzá kapcsolódó többi érzelmi nyomaték teszi elevenné a verset, nem pedig a második strófa általánosságban maradó, kissé banális korszakpanasza. Ilyen érzelmi nyomatékot hordoz a mesterien végigcsinált többszöri perspektívaváltás: Walther a régi aggastyánokkal vitázó fiatalemberből mintegy varázsütésre maga is panaszkodó aggastyánná változik. Aztán a harmadik versszakban úgy tesz, mintha elfelejtette volna, hogy a vers elején azokat a gondokat tagadta, amelyeket a vers vége felé tett állítása szerint régebben nem akartak elhinni neki akkori rajongói. És – ismét az ő állítása szerint – akkor voltak boldogok mindannyian, a közönség is, ő is. A letűnt „ősz hajúakkal” folytatott meddő vitáról a magyar olvasónak a kései Kosztolányi juthat eszébe, a „verd a halottak néma sírját” gesztusa.

A vers előző fordítója Kálnoky László volt; remekül szólaltatta meg a régi időkre visszatekintő Walther sóhaját. Így hangzik az ő változatában az első versszak: „Hajtogaték nekem a vének, / hogy sose volt szomorúbb a világ, / sohase volt örömben szégyenebb, / s folytattam velük haragos vitát: / papolják bármi gyakran, / nem adhatok hitelt. / Beszédük ingerelt. / Velük így civakodtam, / de csak alulmaradtam, / s közben az év letelt.”

a föld alól kell hogy mutassák: a „lenger denne ein jar” szó szerint ,hosszabb ideje, mint egy éve’, csakhogy a „jar” jelentheti általában az időt és az élet idejét is. Mire a beszélő belátta, hogy az öregeknek igazuk van, addigra ők már rég meghaltak.

Szólt egy tudós öreg

Ein meister las

Szólt egy tudós öreg
álom és üveg
olyan mint a szél
ami a tartósságot illeti
lombok füvek
mind amitől vidámak szivek
(most hogy már nem sokáig él
aki beszél
magában ezt hányja veti)

virágszirom lepergő
piros mező sárguló erdő
madárdal hamar ér szomorú véget
az édes hársak
az enyészetben társak
te Világ rosszul áll a homlok-éked.

Ostoba hit
a világ örömeit
túlságosan becsülni
mert rossz vége lesz
abba kell hagyni amit
eddig műveltem itt
meg fogom keserülni
lelkemnek üdvöt nem szerez
lelkemben rettegő törekvés
helyénvaló a vezeklés
én beteg ember a szörnyű haláltól szorongok
hogyan meggyötör
ha majd a haldoklóra tör
piros arcomat sápasztják halálközeli gondok.

Egy emberi lény
akiben csak bűnre van igény
hogyan térne jobb belátásra?
mitől volnék bizakodó?
miért élne bennem remény?
mióta szememre hull a fény
hogyan a világ dolgaiban lássa
mitől más a rossz mint a jó
azt teszem ami bolondok szokása
puszta kézzel nyúlok parázsba
üvöltésben ördög ujjongását hallom
ezért sok aggodalmam
egyetlen bizodalom
Jézus segít könnyen meghalnom.

Krisztus te szent
erőd engem a bajból kiment?
sokan akadnak
akiket példád vezetett
bár a szívemben volna bent
a hit amely téged követend
olyan gondolataim fakadnak
mintha kisdéd volnék hozzád engedett

W. mint „én”

Walther von der Vogelweide költői személyiségéről

Wolfer von Erla passauai püspök úti számadáskönyvének egyik bejegyzése szerint Walther von der Vogelweide dalnoknak 1203. november 12-én Zeiselmauer várában a püspöki útikasszából kiutaltatott 5 „hosszú” solidus prémes köpönyegre. Ez az egyetlen kézzelfogható életrajzi tény, amelyet hiteles dokumentum alapján tudhatunk a középkor egyik legnagyobb költőjéről. Életének összes többi mozzanatát, esetleg egész életrajzát a saját verseiben tett személyes jellegű kijelentésekből, célzásokból vagy elszólásokból kell kikövetkeztetnünk és összeraknunk.

Ha ugyan kell.

Nem is az a fontos kérdés, hogy hozzá lehet-e szöni a középkori kéziratokban Walther neve alatt fennmaradt versekhez egy összefüggő életrajzot (szerintem nem lehet), hanem az, hogy az elmúlt kétszáz évben, Walther romantikusok általi újrafelfedezése óta miért éreztek olyan sokan erre késztetést.

Ezen túlmenően: miért képzelünk (mi, olvasói) részletesebb és pontosabb képet róla, mint bármely más – mégoly kiváló – korabeli költőről? Miért érződik elevenebbnek a személyisége, mint a nála idősebb Heinrich von Morungené vagy a fiatalabb Neithart von Riuwenthalé? Miért látjuk alig néhány verse elolvasása után személyes ismerősünknek, miközben szinte semmi bizonyítható konkrétumot nem tudunk róla?

Egyik barátom, akinek munka közben átküldtem néhány közéleti-politikai strófát, az az beszólást, azt írta válaszlevelében, hogy egyre jobban megkedveli „a csípős nyelvű Walther”. Ebből a kijelentésből három dolog derül ki. Walther olvasásakor az esztétikai tapasztalat a szokásosnál erősebb érzelmi színezetet kap, ez az egyik. Ezzel összefüggésben hajlamosak vagyunk ma is létező, közismert jellemvonásokat tulajdonítani a versbeli beszélőnek, azaz élő személyiségnek tekintjük, ez a másik. Mindezt a versbeli beszédmód eredményezi, ez a harmadik.

Walther beszédmódja széles skálán mozog, sokféle színezetet ölt. Ehhez járul a metrikai változatosság és a versbeli szerepek tarkabarkasága. A beszélő néha közel áll Waltherhez vagy azonosítható vele, máskor egy boldog vagy boldogtalan fiatal nő, egy hírnök vagy egy Palesztinába érkező zarándok beszél, sőt az egyik versben a megszemélyesített bécsi udvar is szóhoz jut.

Ezt a változatosságot, ennek funkcióját és működését kell majd szemügyre vennünk.

De egyelőre maradjunk az egyszerűbb kérdésnél: ki az az „én”, akit irodalomtörténeti megszokásból „Walther von der Vogelweide” néven emlegetünk? Még egyszerűbben: vajon „igaz”-e, amit önmagától állít? Vajon „tényleg” megtörténtek-e vele azok az események, amelyeket életszerűnek igyekszik beállítani, miközben verssé formálja őket?

Nézzünk egy olyan verset, amelyben a beszélő gond és kétség nélkül azonosítható Waltherrel. Ilyen a *Világ úrnő mondd meg a fogadósnak* kezdetű, amelyben elhangzik a neve: a megszemélyesített Világ szólítja így, ez ugyanis egy párbeszédés költemény. Azt viszont még megkérdezni is oktalanság, hogy: „tényleg” elhangzott-e ilyen vagy hasonló beszélgetés „a valóságban”? Szóba állt-e valaha is Waltherrel a Világ? Ugye, hogy nem. Viszont hitelesnek érezzük-e a költői beállítódást, az idősödő férfi keserűségét, halálközeli megcsömörlöttségét? Tetszik-e nekünk, hogy ezt az attitűdöt a fikatív párbeszéd különösen érzékeltessé teszi? Ugye, hogy igen. Csak éppen a tetszésnek semmi köze az életrajzi Waltherhez.

Na jó, a Világ mint allegorikus nőalak a szép arcával és az ocsmány hátával „a valóságban” nyolcszáz évvel ezelőtt sem létezett. Viszont az a Gerhard Atze nevű nemesúr, akit két beszólás is felidéz, létező személy volt, ezt oklevelek tanúsítják. Vajon „igaz-e”, hogy ez a Gerhard Atze megölte Walther lovát? (Már amennyiben „tényleg” Walther a beszélő, nem pedig egy másik – állítólagos – kárvallott.) „Igaz-e”, hogy Walthernek volt egy lova, és annak a lónak három márka, vagyis több, mint fél kiló ezüst volt az értéke? Vajon Gerhard Atze „tényleg” azért ölte-e meg Walther (vagy akárki) hárommárkás lovát, mert az állítólag rokona („sippe”) volt egy másik lónak, amely leharapta Gerhard Atze ujját?

Megint másképp kérdezek: miért érdekeljen minket ez a jelentéktelen ügy, amelynek nem is látjuk a részleteit? Lóval kapcsolatos káreset igenis lehet íróilag érdekes, gondoljunk Kleist *Kohlhaas Mihály* című munkájára, de ott a földesúri önkénytől a polgárháborúig vezető folyamat összefüggései gondosan ki vannak munkálva. A Walther által szerzett Atze-versben ilyen törekvésnek nyoma sincs.

Miért érdekeljen minket, hogy Walther (vagy a beszélő, akit megszólaltat) a tegernseei apátságban vizet kapott bor helyett? Ráadásul nem is biztos, hogy ivóvízről van szó, mert a „wazzer” kézmosóvizet is jelenthet. Ez esetben a beszélő azt sérelmezi, hogy kézmosóvizet kapott ugyan, de utána nem ültették asztalhoz. Vagy akár még azt is jelentheti a szöveg-hely, hogy a kézmosóvízhez nem adtak kéztörölt. Mindez nem teszi az esetet érdekesebbé vagy fontosabbá.

Miért érdekeljen minket, hogy Walther hűbértartót kér a császártól? Hogy kapott ugyan birtokot, de nem jut hozzá a jövedelméhez? Hogy az egyik herceg új ruhát ígért neki, de aztán az ajándékból nem lett semmi?

Azért érdekelhetik az olvasót ezek a privátnak látszó, nyolcszáz éves, apró-cseprő ügyek, mert a költői beszédmód révén jelenkorinak érződnek. Mintha itt és most történnének egy ismerősünkkel. Nyolcszáz év távlatából, a középfelnemet nyelv sokértelműségein keresztül is érződik a versbeszéd vibráló, performatív jellege. Ne feledjük: Walther nemcsak költő volt, hanem zeneszerző, énekes és színész is. Más kérdés, hogy a dallamok nagyrészt elvesztek, a költemények előadásának körülményeiről és módjáról pedig nem készült semmilyen feljegyzés. Éppen Walther nemzedéke után gyorsult fel Németországban a költészet írásbelivé válása: a néhány évtizeddel későbbi másolók, illetve megbízóik már csak a szöveg megőrzésével törődtek. De az ének és a performansz halvány emléke és írott nyoma így is a szöveg belső feszültségét erősíti.

Az is felcsigázhatja az olvasó érdeklődését, hogy ezek a piszlicsáré magánügyek tartományi vagy birodalmi konfliktusokkal együtt szólalnak meg, olyan versek tőzsomszédságában, amelyek király és ellenkirály harcáról, keresztes háborúról, királyt vagy császárt sújtó pápai átokról tudósítanak. Vagyis a heterogén tartalmú versek így, együtt az élet gazdagságának és mozgalmasságának illúzióját keltik.

Ugyanakkor ez az izgága, agresszív, gyakran pökhendi alak, aki túlzó gesztusokkal hívja fel magára a figyelmet (először a daliás termetű, de fukar Ottó császár bőkezűségét méri a testmagasságához – micsoda ötlet! –, majd a termetét a hírnevéhez, és megállapítja, hogy törpe), a meditációra is hajlamos. Eltöpreng a helyes élet lehetőségén, a világhoz (és a fejedelmi udvarokhoz) való viszonyon. Felveti – persze az ő sajátos szóhasználatával – a művészet autonómiájának kérdését, és elgondolkodik rajta, hogy egymással szemben

álló fontos értékek (például gazdagság, hatalom, dicsőség és üdvösséghez vezető, Istennek tetsző élet) mennyiben egyeztethetők össze. Arra készíti az olvasót, hogy mindezt ő is gondolja végig a mai viszonyok közepette.

A szubjektum hol pusztá megfigyelő, és ekkor „kicsi” a versbeli alany. De már a következő pillanatban agresszor: az árulkodó udvaroncot megfenyegeti, Volcnant urat (akárki volt is ő, ha ugyan létező személy volt) lesöpri a pályáról: ilyenkor az alany nyomasztóan „nagy”. Az óriási alany mögött állhat nagyszabású személyiség is, mint amikor a beszélő kioktatja az arkangyalokat, vagy amikor úgy siratja el az idősebb költőtársat, hogy jelzi, de nem engedi szabadjára ellenérzését. Máskor viszont a nagyranőtt alany bosszantóan kicsinyesnek mutatkozik, azaz mutatja magát, és akkor ez benne a jó: miközben az „orosznak” és „lengyelnek” minősített kollégákon köszörüli a nyelvét, az olvasó szemszögéből a feltárlkozás látszik, vagyis igazából önmagával szemben kíméletlen.

Ez a lüktetés, az alany ugrásszerű növekedése-zsugorodása, az imagináció meghökkenítő összekapcsolása a politika-történelmi referenciákkal, a pózok és a tréfás-elmés beszédfordulatok sokasága akkor is a „valóságos” élet sűrűségének benyomását kelti, ha ténylegesen csak a költői eszköztárat és az érzelmi nyomatékokat tapasztaljuk.

Életrajzi személy nincs, legfeljebb a télikabátja látszik egy pillanatig, pontosabban az az 5 „hosszú” solidus, amely télikabátja volt költhető. Annál inkább megvan a költői személyiség, aki a legkülönbélebb fortélyokkal sugallja az olvasónak, hogy ő egy „valóságos” személy. Van egy versé alakított „én” (gondoljunk a rímképlet néha meglepően erős érzékiségére), van egy szituációba helyezett „én”, van egy szituációt verses performanszá alakított „én”, van egy szövegek fölött álló „persona”, egyszerre arc és álarc (aki büszke a tehetségére, gyűlöli a pápát, és megmondja, hogy mi az udvarhoz méltó viselkedés), és van egy név, amely a névhez kapcsolt versek, Liedek és Spruchok, dalok és beszólások fölött olvasható. Ez így együtt a költői személyiség. A személyiség epifániája, bizonyítható és dokumentált életrajzi tények nélkül.

Abba most nem is gondolnék bele, hogy a költői személyiség képének alakulásához nagyban hozzájárult a középkori szöveghagyományozódás, valamint a modern filológia szövegjavító, -csoportosító, -felülbíró és (főleg) értelmező munkássága. Pedig a jelen kötet sem más, mint a személyiség megragadására tett kísérlet, vagyis értelmezési javaslat.

Vessünk egy utolsó pillantást Walther télikabátjára, az 5 „hosszú” solidus értékű pallium pelliciumra! A kontextus, amelyben a róla szóló könyvelői bejegyzés található, elárul sok olyan dolgot, amelyet hasznosíthatunk a költői személyiség tanulmányozásakor.

Wolfger püspök úti számadáskönyveit 1874-ben fedezték fel Friaulban, a cividalei levéltárban. Az egyik könyvben azok a kiadások vannak feljegyezve, amelyek 1203 őszén, az Itáliából Passauba való visszautazáskor voltak szükségesek a mozgó püspökség fenntartásához.

Első olvasáskor az volt a benyomásom, hogy a püspök szórta a pénzt: vadászszölymök etetésére ennyi, egy kopasz bohócnak annyi, táncosnőknek amannyi, virágra (a Dunán fölfelé haladó hajó padlójának felszórásához) ennyi meg ennyi. Viaszra kirívóan sokat költött: bizonyára nemcsak olvasgatni akart a hosszú novemberi estéken, hanem ki is világította a zeiselmaueri vár termeit. A kommentátor, Hermann Reichert azonban megnyugtat: ez volt a nagyúri udvartartás megszokott menete. Ha egy nagyúr takarékoskodott, akkor számára is kényelmetlen volt az utazás, háznépe is szűkölködött, a körülötte lebzselő művészek és egyéb léhűtők pedig elterjesztették fukarságának hírért, ahogyan Walther is megtette sok régebbi pártfogójával.

Walther a fennmaradt verseiben csak egyszer utal Wolfgerre, akkor viszont dicséri. Ő a „tiszteletreméltó pátriárka” és „hibátlan személy” az *Amíg udvart tart ez a három nagyúr* kezdetű versben. Wolfger ugyanis néhány évvel a kabátajándékozás után aquileiai pátriárka lett. Ebből pedig az derül ki, hogy Walthert éveken át pártfogolta, előmenetele után is. Walther egy másik versében azt állítja, hogy eljutott a Pó folyóig; valószínű, hogy útközben felkereste a Trieszti-öböl partján fekvő Aquileiát. Elképzelhető, hogy erre többször is sor került, és ennek nyomán azt is feltételezhetjük, hogy az Alpok és a Pó között Walthert számottevő olasz kulturális hatások érték.

Hermann Reichert azt is elmagyarázza az olvasónak, hogy nem érdemes a püspöki fizetményeket solidusban számolni, mert a tényleges kifizetések dénárban történtek. Egy „hosszú” solidus 30 dénárnak felelt meg, vagyis a dalnok („Walther cantor de Vogelweide”) 150 dénárt kapott „pro pellicio”. Ebből annyi máris kiderül, hogy amikor Walther azt állítja a *Nekem kell magamat dicsérni* kezdetű versben, hogy ő sohasem fogadott el használt ruhát, akkor valószínűleg igazat beszél.

Ezek után azt vizsgáljuk meg, mennyire volt értékes ez a pénzadomány. Majdnem taláalomra néhány a sok-sok tétel közül, a zeiselmauri napokból. Kötélre (talán vontatókötélre) kifizetett a pénztárnok 2 dénárt. Szénára és patkóra 3 dénárt. A püspök új csizmájára 42 dénárt. Málhazsák retesére 8 dénárt. Pergamenre 12 dénárt. Andreas ácsmesternek állványra 22 dénárt. Heinricus magister csizmájának talpalására 3 dénárt. (Ő tehát nem kap új csizmát.) Érvágásra 5 dénárt. Borra 20 dénárt. (Zeiselmauer püspöki birtok volt, az élelmiszert kitermelte az uradalom, arra tehát nem költöttek. De a helybeli bor vagy nem volt elég jó, vagy elfogyott az előző szüret óta. Az 1203-as évszám pedig még nem forrott ki.) Püspök alsónadrágjára 5 dénárt. Püspök két pár harisnyájára 5 dénárt. Heinricus magister nyergének javítására 10 dénárt. Borotvához való fenékköre 3 dénárt. Abrakra 47 dénárt.

Azt látjuk tehát, hogy a Walther prémes köpönyegére kiutalt 150 dénár igen nagy összeg volt. Ugyanezekben a napokban a már említett Heinricus is kapott köpönyeget, ez 141 dénárba került, egy bizonyos Normannus köpönyege pedig 125 dénárral terhelte meg a pénztárat. Csak találgathatjuk, hogy Normannus alacsonyabb és soványabb volt-e Heinricusnál, vagy másmilyen, olcsóbb gereznből készült az ő köpönyege; a lényeg az, hogy Walther legalább annyira, sőt egy kicsit többre is becsülte a püspök, mint a kíséret állandó tagjait. Az, hogy Walther nem volt a kíséret tagja, abból derül ki, hogy csak itt, ez egyszer van leírva a neve.

Ja, igen. A zeiselmauri napokban lovat is vásárolt a püspök: „valami lóért” (pro quodam equo) fizetett a pénztár fél márkát, azaz 60 dénárt. Walther az Atze-versben azt állítja, hogy agyonlőtt lóva három márka értékű volt, ez átszámítva 360 dénár, vagyis a számadáskönyvben feltüntetett ló árának pontosan a hatszorosa.

Első benyomásom az, hogy Walther nagyságrendekkel túlbecsüli megölt lóva értékét, akár életrajzi lóról, akár költői fikcióról beszélünk. Aztán elbizonytalanodom. A 60 dénáros ló nem lehetett értékes állat, nyilván hajóvontatásra kellett. (A takarmányra kiadott nagy összeg mutatja, hogy sok ló vontatta a püspök hajóját fölfelé a Dunán. És persze hátszlovak is voltak, mint a nyergekre és nyeregjavításra kifizetett számos tételből kiderül.) Ha viszont Walther ennnyire értékes köpönyeget viselt, akkor a lóva sem lehetett „valami ló”. Gyors futású, kitartó hátszlovakat érdemes elképzelni. Meglehet, hogy vadászatra, esetleg harcra is be volt idomítva. Egy ilyen paripa csakugyan többszörösét érthette a „valami lónak”.

Most már nem gyanakszom arra, hogy Walther nagyságrendileg túloz. Erősödött a számba vetett bizalmam. Ha mégis túloz, akkor is legfeljebb egy kicsit. Azt is csak a kár (és nyilván a megaláztatás) miatti bosszúságból teszi. Talán „tényleg” nem ér az a versbe foglalt ló három márkát, de kétfő és felet biztosan megér. Két és fél márka annyi, mint 300 dénár, vagyis Walther fiktív lóva pontosan kétszer annyit ér, mint valójában létező télikabátja.

Valahogy így göngyölíthetnénk fel az életrajz egészét, ha lényegesen több támpontunk volna hozzá. Ezek nélkül viszont hiába markoljuk meg a püspöki télikabát gallérját, maga a költő, a „versben bujdosó haramia” (hogy egy modern magyar lírikust idézzek) kicsúszik az olvasó kezéből, és az életmű különböző pontjain bukkan fel, Próteuszként változtatva szerepeit.

Még annyit, és aztán elbúcsúzunk Wolfger püspöktől, hogy a pénztár november 12-én utalta ki a köpönyegre való pénzt, de az ajándékozás gesztusára előző nap, Szent Márton napján kerülhetett sor. Ez a nap a középkorban kiemelten fontos ünnep volt, ilyenkor a nagyurak adományokat juttattak az udvarukban idéző tudósoknak és művészeknek. Ha felidézük Szent Márton legendáját, azonnal felismerjük a köpönyegajándékozásban rejlő szimbolikus jelentést: Szent Márton is felruházta a didergő egyszeri koldust. Sem Walther nem koldus, sem a püspök nem szent, mégis, Wolfger az ünnepen magára ölti Szent Márton szerepét. A maga módján tehát ő is performer volt.

Feljegyezték róla, hogy saját nevét felszólításnak értelmezte. Úgy hitte, a Wolfger név azt jelenti: „farkas, fordulj (vissza)”. Ezt akár a költészet iránti érzék jelének is tekinthetjük, de abban mindenképpen biztosak lehetünk, hogy jó pásztorként nyájának védelmét akkor is komolyan vette, ha az elszántan pápaellenes Fülöp király bizalmas tanácsadója volt.

Miután azt állítottam, hogy Walther összefüggő életrajza nem követhető nyomon, összerakom azokat a mozzanatokat, amelyek több-kevesebb valószínűséggel életrajzi ténynek tekinthetők, ha ilyenek vannak, és jelzem hiányukat, ha nincsenek.

Születésének pontos idejét nem tudjuk. Fogódzót ad a *Tiszta nők jeles férfiak* egyik utalása, amely szerint „költöttem verseket legalább negyven éven / keresztül szerelemről és közügyekről”. Ha ez igaz (nem biztos), és ha a költemény az 1220-as évek végén jött létre (ez sem biztos), akkor Walther az 1180-as évek végén kezdte pályáját, és az 1160-as évek második felében, legkésőbb 1170 körül születhetett.

Születésének helyét nem tudjuk. A „Vogelweide”, szó szerint „madáretető (hely)” eredetileg olyan erdei tisztás volt, ahová a sólymok és egyéb vadászmadarak számára kiszórták vadászat után, idomítás közben a húscsapatokat és a zsigereket. Az ilyen tisztás mellé gyakran tanya épült, amely az idők során faluvá növekedhetett. Ilyen Vogelweide nevű falu vagy tanya sok volt a középkorban. Az összes ilyen hely, már amelyik ezek közül Walther XIX. századi újralfedezésekor még megvolt, magának követelte a szülőhely rangját. Van vagy volt állítólagos Walther-szülőhely és vele járó helyi Walther-kultusz Dél-Tirolban, Alsó- és Felső-Ausztriában, Sváb- és Bajorországban, de még Hessenben és Csehországban is. Ő maga azt állítja egy helyütt, hogy Ausztriában tanult verselni és énekelni (ez bizonyára igaz), de ebből csak az következik, hogy ott sajátította el a költői mesterséget, az már nem, hogy ott is született és nevelkedett.

Családjáról, annak rangjáról és társadalmi helyzetéről semmi biztosat nem tudunk. A régebbi kutatók feltételezték, hogy nemesi családban született sokadik fiú volt, ezért nem jutott neki a család javaiból, de ezt semmi sem támasztja alá, hacsak az nem, hogy a középkori kéziratok a „her” szót teszik a neve elé, ez pedig (nemes)urat jelent. Ez azonban lehet a kollektív emlékezet torzítása is, szebben fogalmazva: az alkotói nagyságát megillető tisztelet. Szembeötlő, hogy ő, akiből enyhén szólva nem hiányzott az önérzet, sohasem a születésével vagy a rangjával dicsekszik, hanem vagy a művészi képességeivel vagy azzal, hogy a legkiválóbb nagyurak társaságában forgolódik. Akár nemesi vagy lovagi, akár miniszteriális (szolga státuszban levő tisztviselő), akár polgári családból származott, a tehetsége révén verekedte fel magát és talált nagyúri pártfogókra.

Tanulmányairól semmi biztosat nem tudunk. Ki van zárva, hogy autodidakta volt. Ő maga mondja, hogy tanulta a szakmát, vagyis biztosra vehető, hogy magas színvonalú költői és zenei képzésben részesült, de hogy ez hol zajlott, és ki volt a mestere, nem tudjuk. Régebbi kutatók Reinmar von Hagenaura gondoltak, de csak az tekinthető életrajzi ténynek, hogy a két költő személyesen ismerte egymást a bécsi udvarban, és Reinmar egy darabig hatott Waltherre, majd pedig Walther, a szó költői értelmében, önállósította magát. Magát a mesterséget illetően olyasféle tanulási folyamatot képzelhetünk el, ahogyan Gottfried von Strassburg írja le Tristan-regénye elején a költészetben és zenében is kiváló ifjú tanulóévit. De már a tanulást követő irodalmi, dalnoki szocializáció folyamatáról sejtelmünk sincs.

Művelt ember lehetett, bizonyára olvasta az akkor közkézen forgó latin szerzők műveit, de erről semmit sem árulnak el a versei. Biztosra vehető, hogy tudott latinul. Ha igaz, amit a „haragvó strófkák” elején állít (valószínűleg igaz), hogy vándorújtjai a Szajna és a Mura, a Pó és a Trave között vezettek, akkor bizonyára eljutott Párizsba, bár erről semmi nem derül ki a verseiből. Lehet, hogy franciául és olaszul is tudott, nemcsak latinul, de biztos csak az, hogy közvetlenül vagy közvetve hatott rá az okcitan és a francia költészet. Egész életművében igen kevés idegen szó van, ellentétben Gottfried von Strassburg verses regényével, amelyben a beszélők gyakran szólalnak meg franciául, vagy Wolfram von Eschenbach *Parzival*jával, amely a harsány poliglottizmus miatt helyenként már-már halandzsának érződik.

VI. Frigyes ausztriai herceg 1198 tavaszán bekövetkezett haláláig a bécsi udvarban élt, ezt követően a fiatal Sváb Fülöphöz csatlakozott. Ez derül ki az első Fülöp-strófából. Az már nem derül ki, hogy miért hagyta ott a bécsi udvart, sem az, hogy a saját jószántából távozott-e vagy elbocsátották. Ekkoriban írhatta az első Fülöp-strófákat és a Németország-strófákat, de ezek virtuozitása azt sejteti, hogy már korábban is művelt politikai-közéleti költészetet.

Ha az *Aznap amikor Urunk született* kezdetű strófát amolyan középkori verses riportnak tekintjük, akkor feltételezhetjük, hogy 1199 karácsonyán Walther maga is ott volt a magdeburgi díszfelvonuláson. Ebből arra következtethetünk, hogy hosszabb időt töltött Fülöp környezetében. Az is lehet, hogy Fülöp egy darabig udvari költőnek alkalmazta, rendszeres ellátással és pénzadománnyal, de ez nem biztos. A versekből annyi derül ki, hogy Walther vágyott az állandó alkalmazásra és a velejáró létbiztonságra. Az viszont biztos, hogy Walther egy idő múlva éktelenül megharagudott Fülöpre, erről tanúskodik a *Fülöp király a tisztán látó bölcs téged korhol* kezdetű strofa és a Bizánc lerombolását megverselő szakács-beszólás.

Biztos, hogy öregségéig, amíg meg nem kapta a *Birtokom van!* kezdetű versben említett házat és földet, sokat volt úton, gyakran rossz körülmények között. A verseiben megszólaló „én” gyakori koplalását és fagyoskodását tekinthetjük életrajzi adaléknak, miközben költői fikciót olvasunk. Találgathatjuk: volt-e szolgája? A Dietrich-vers arra utal, hogy legalábbis időnként volt, azaz el tudott tartani önmagán kívül még valakit. Volt-e málhás lova, amely szállította úti ingóságait? Mennyi hangszeret és kéziratot vitt magával? Mekkora volt a ruhatára? Vajon a saját, „civil” köznapi vagy ünnepi ruhájában lépett fel az estjein, vagy jelmez- és kelléktára is volt? Nem tudjuk.

Biztos, hogy nem volt koldus (gondoljunk a paripára és a köpönyegre), nem úgy nélkülözött, mint egy mai hajléktalan, de azért ki volt szolgáltatva a pártfogók jóindulatának és fizetési hajlandóságának. Ez a verseiben sűrűn előforduló kulcsfogalom, a bőkezűséget jelentő „milte”. Haragvó költői furorjának, zseniális szúrásainak és rúgásainak legfőbb gerjesztője a „milte” hiánya, a nagyúri fukarság volt. A másik fontos inspiráló tényező szintén egy negatívum, a szeretett nő elzárkózása, a mindenkori elmaradt ölelés. Ez is költői fikció persze (ma már csak mosolygunk a „mine frouwe” azonosítására tett naiv kísérleteken), de Walther dühöngése életszerűvé teszi.

Walther szerelmi költészetében az úrnő arcvonásait nem látjuk, neve sincs leírva. A pártfogók nevét ismerjük, és lírai – mármint beszélőslírai – hősként profiljuk is körvonalazódik. Valósággal kiintegettek a versekből: Dietrich meissenai őgróf, Hermann thüringiai tartománygróf, Lipót bécsi és Bernát karintiai herceg, Engelbrecht kölni érsek, továbbá Diether Katzenellenbogeni gróf. Sokan megpróbálták Walther e nagyurakhoz fűződő költői szolgálatait – és ezzel együtt Spruchköltészetét – időrendbe rakni. Én csak annyit mondok, hogy az általános képlet így fest: Walther eleinte kitörő lelkesedéssel magasztalja a nagyurat, aki éppen szolgálatába fogadta, majd megharagszik rá, és kigúnyolja. Az éppannyira szellemes, amennyire agresszív gúny irányulhat a nagyúr személyes tulajdonosságára (például iszákosság vagy gyávaság), politikájára (köpönyegforgatás, derék tanácsadók mellözése) vagy az udvarban uralkodó viszonyokra (garázda vagy Walthert rágalmazó udvaroncok, konkurens dalnokok túlbecsülése). Nem kivétel ez alól Engelbrecht kölni érsek sem, akit pedig Walther mintha őszintén szeretett volna (persze az őszinteség is lehet költői fikció): őt a trónörökös félrenevelésével vádolja.

Hogy Hermann tartománygróftól szolgálva részt vett-e a Wartburg várában 1206 körül zajlott, sokat emlegetett, utóbb sokak által megverselt, megzenésített, dramatizált „dalnokversenyen”, nem tudjuk. Hogy sor került ilyen dalnokversenyre, nem biztos. Ha sor került is ilyen versenyre, az állítólagos fellépők egy része – például Klingsohr vagy Heinrich von Ofterdingen – biztosan nem voltak létező személyek. A létező személyekkel – ilyen volt Wolfram von Eschenbach, aki csakugyan kötődött a thüringiai udvarhoz – Walther valószínűleg tényleg találkozott, de talán nem a fikatív wartburgi vetélkedőn.

A pártfogók sorában látjuk Németország akkori uralkodóit is, Sváb Fülöpöt, IV. Ottót és II. Frigyeset. Walther mind a hármat szolgálta. Az ő személyüknek köszönhető, hogy Walther közéleti költészetében a világpolitikai perspektíva is jelen van. Ennek alapján tekintették Walthert a romantikus értelmzők hazafias népröbűnként, akinek útmutatásait

követi a császár és a fejedelmek java része, vagy aki a népet képviseli a hatalom előtt. Mai szemmel nézve, képviselőtről szó sincs. Walther vagy arra kapott megbízást, hogy szóraztassa az udvart, vagy arra, hogy az uralkodó, illetve a mindenkori pártfogó érdekében fejtsen ki verses propagandát.

Más lapra tartozik, hogy ez utóbbi feladat végrehajtásakor is megőrizte költői autonómiáját, és a propagandaversek, részben a politikai háttér elmosódottsága, részben a groteszk ötletek sziporkázása miatt, ugyanúgy modernné olvashatók, mint Walther többi beszólásai. Ugyanakkor egy-egy közéleti megnyilvánulás komoly fejtörést és abból adódó esztétikai örömet is okoz. Mit jelentsen az, hogy az első Ottó-strófában a meissenai örgróftot angyalhoz hasonlítja? Azt mondja róla: „egy angyal Istenhez inkább hűtlen lehet”. Ez vajon magasztalás vagy feljelentés? Vajon azt állítja Walther, hogy Dietrich örgróf benne volt és van abban a császárellenes szervezkedésben, amelynek résztvevői közt Ottó éppen szétcsapott, vagy azt, hogy nincs és nem is volt? A korabeli közönség éppúgy tudta, mint a mai olvasó, hogy léteztek pártütő angyalok is.

Miután Fülöpöt 1208-ban meggyilkolták, Ottó megszerezte az egyeduralmat. Walthert 1212 kora tavaszán már Ottó mellett látjuk: jelen volt a frankfurti udvari gyűlésen, ahol a Rómában császárrá koronázott és onnan visszatérő Ottót ünnepelték a fejedelmek. Ezt követően, miután a pápa még abban az évben kiátkozta a vele szemben ellenségessé vált Ottót, írta Walther a legdörgelemesebb pápaellenes beszólásokat.

Amikor a fiatal Stauf Frigyes megjelent Németországban, és mellé szegődött a szerencse, Walther is átpártolt hozzá, legkésőbb a sorsdöntő 1214-es bouvines-i csata után. Frigyesnek sikerült megszereznie és megszilárdítania a hatalmat, uralkodása évtizedekig tartó stabilitást jelentett Németország számára. Walther élete végéig Frigyes híve és propagandistája maradt.

Közben továbbra is járta a fejedelmi udvarokat. Ne feledjük: ha egy költő előadta teljes repertoárját, akkor a szó szoros értelmében leszerelt. Nem tudjuk, Walther mikor és milyen hosszan kényszerült rá, hogy fejedelem és udvaroncok helyett útszéli fogadók közönsége előtt énekeljen, de annyi kiderül a verseiből, hogy voltak ilyen időszakok is az életében. Ezeknek az vetett véget, hogy megkapta a császártól a régóta vágyott birtokot. A *Ti fejedelmek akik a királytól szabadulnátok* kezdetű versből a kutatók arra következtetnek, hogy Walther 1220 tavaszán jelen volt a frankfurti udvari gyűlésen, és ott emelt szót Frigyes mellett. Ennek alapján úgy sejtik (de nem vehető biztosra), hogy a birtokot kevéssel ezután kapta. Hogy mekkora volt ez a birtok, nem tudjuk. Hogy hol feküdt, azt is csak sejtjük: talán Würzburg közelében.

1220 után annyi támpontunk sincs, mint addig. Biztos, hogy a rá következő évtizedben Walther még élt és alkotott. Az 1220-as évek közepén Engelbrecht kölni érsek volt a pártfogója, és valószínűleg az érsek környezetében tartózkodott. Engelbrecht 1225-ös meggyilkolása derült égből érkező villámcsapásként érte: a *Kiváló kölni érsek* kezdetű strófában még arról beszél, hogy nem jelent valóságos veszélyt az érsek elleni széles körű gyűlölet; az *Akinek életét dicsérem* kezdetűben viszont nemcsak döbbenet és felháborodás érződik, hanem a szeretett és tisztelt pártfogó elvesztése miatti fájdalom is.

Az életrajzra vonatkoztatható utolsó fogódzók az *Elégia* címen emlegetett nagy költeményben található. A politikai utalások II. Frigyes 1228-as keresztes hadjáratára, illetve a császárt előzőleg sújtó pápai átokra vonatkoznak, ezért valószínű, hogy a költemény 1227/28-ban jött létre. Abból a verssorból, amely a fiatalon elhagyott és öregén viszontlátott szülőföldet emlegeti, sokan arra következtetnek, hogy Walther idős korában tényleg hazatért vagy hazalátogatott a szülőföldjére. Ez lehetséges, de nem biztos. Hogy ezek szerint Ausztriában töltötte utolsó éveit, még ennyire sem valószínű. Azok a találgatások, amelyek szerint Walther maga is részt vett egy szentföldi zarándoklaton, a *Palesztina-dal* kevésbé termékeny félreértelmezéséből adódnak.

Az említett hadjárat utáni évek eseményeire már semmilyen utalás nem található a fennmaradt versekben. Elképzelhető, hogy Walther később is írt verseket, de ezek vagy elvesztek, vagy ha megvannak is az életműben, nem datálhatók. Az sem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy évekig élt még, de költőként elhallgatott. Halálának idejét 1230 körülre szokás tenni, de ez is annyira és csak annyira valószínű, mint a születés feltételezett ideje.

A würzburgi püspök főjegyzője, Michael de Leone (1300-1355) írta fel az általa összeállított würzburgi daloskönyv egyik lapjának margójára, hogy Walther a würzburgi újkáptalan kerengőjének füves udvarán van eltemetve. Ez a lapszéli jegyzet legalább száz évvel Walther halála után íródott, de minden bizonnyal igazat állít. Az újkáptalan épületét a hozzátartozó templommal együtt az évszázadok során többször lerombolták, át- és újjáépítették, így Walther sírját vagy annak pontos helyét ma már hiába keresnénk.

Amikor a jelen írás elején felvázoltam Walther beszédmódjának regisztereit, példáimat túlnyomórészt az egysztrófás versekből, a beszélásokból vettem. Legfőbb ideje, hogy a többstrófás költeményekről, a dalokról is beszéljek. (A két fogalomról és szóhasználatomról most csak annyit, hogy minden költemény vers, de nem minden vers költemény. A dalok és az időskori alkotások túlnyomó többsége költemény, a Spuchok, vagyis beszélások – mint német és magyar nevük jelzi – nem azok, noha bennük is nagy költői kapacitás mutatkozik meg.)

Walther újrafelfedezésekor és utána még sokáig elsősorban Minne-dalnoknak, a Minnesang kiteljesítőjének tekintették. Az életmű másik fele, a beszélás-költészet ehhez képest másodlagosnak minősült. Ez nem független attól, hogy időnként maga Walther is értékkülönbséget sugall. Bár a *Tiszta nők jeles férfiak*ban egyformán büszke a „szerelemről” (von minnen) és „közügyekről” (und als iemen sol, vagyis hogyan kell élni, viselkedni) írt verseire, már a királyhoz intézett, birtokért esdeklő beszélásában említett „gazdag életmű” kiválósága mintha inkább a Minne-költészet toposzain alapulna: ha saját birtoka lehetne,

„hajaj hogy énekelnék akkor a kismadarakról
a rétről és a virágokról mint valaha
sok szép nő köszönetet mondana
ha orcáján nyíló rózsáról és liliomról a szavalat szól.”

Itt egy beszélásköltőt hallunk (bizony ám, Walthernél ilyen is van: esdeklő beszélás), aki Minne-dalnok volt valaha, és szeretne ismét többstrófás költeményeket írni lóheréről, kismadarról, szép úrnő piros szájáról.

Igen ám, de ez nem esztétikai ítélet, hanem a két műfajjal járó vagyoni és rangbeli különbséget jelzi. A Minne-költő presztízse magasabb, élete kellemesebb volt, mint a Spruch-költőé, akinek a társadalom peremére szorult vágánsok sorsa jutott.

Ami Walther személyes életében kedvezőtlen fordulat volt – a Minne-költő szerepéből kiszorulva, Spruch-költészet művelésére kényszerült –, az, megítélésem szerint, alkotói szempontból szerencsésnek bizonyult. Walther költészete a kettős műfaj miatt is rendkívüli a középkori német irodalomban: ő az a lírikus, akinek egyenrangú Lied- és Spruch-életműve van, és mindkét műfajban kiváló. Ez azt is jelenti, hogy mindkét műfajt megújította, hagyományos kereteiket szétfeszítette.

A többi német Spruch-költő, Spervogeltől Fridancig és tovább, verses életszabályokat ír párrímekben vagy könnyen áttekinthető, rövid strófákban, szubjektív mozzanatok és poétikai bonyodalmak nélkül. Walther a bölcs mondást (a többiek esetében ezt jelenti a Spruch) beszélássá alakítja: gazdag és bonyolult metrikai struktúrát hoz létre, amelyet az ötletek arzenálja és a személyiség próteusziága széles látóhatárú költői univerzummá tesz.

Pontosabban, és ezen múlik a lényeg: a forradalmasított Spruch-költészet a Walther-univerzum egyik fele. A másik fele a dalokból tevődik össze. Ezt a műfajt Walther ugyanolyan radikálisan újraértelmezte, mint a Spruchot. Ez a két félteke adja ki a teljes Waltherglóbuszt. (Azaz, közbevetve: van az életműben egy jelentős alkotás, amely élesen elkülönül mind a daloktól, mind a beszélásoktól, noha megtalálhatóak benne mindkét műfaj motívumai és költői eszközei. Ez a németül „Leich”, magyarul „Szekvencia” néven számon tartott nagyszabású, dús ornamentikájú, sokrétű költemény. Ha történetileg olvassuk Walther-t, akkor egyértelműen a „Szekvencia” a főműve, maga mögé utasítva a mégoly nagyszerű többi verset. Ha megpróbáljuk modernné olvasni a verseket és kortársunknak tekinteni a köl-

tőt, akkor a „Szekvencia” zárvány az életműben. Lenyűgöző szépségű, de a költői személyiség könyörgő gesztusokban való feloldódása miatt nehezen megközelíthető mestermű.)

A dalokban még nagyobb tér jut, még több alkalom nyílik a személyiség magamutogató rejtőzködésére, mint az egystrófás beszólásokban. Igaz, a műfaji hagyományt sem olyan könnyű fenekestül felforgatni, mint a poétikailag gyengébb hagyományra támaszkodó Spruch esetében. Becsületére válik Walthernek, hogy ezen a téren is megtesz minden tőle telhetőt.

Ha több strófa áll a költő rendelkezésére ahhoz, hogy létrehozson egy többé-kevésbé összefüggő értelmi egységet, akkor nemcsak egy-egy mozzanatot munkálhat meg, hanem az érzelmi-indulati folyamatokat is megjelenítheti. Akár párhuzamos mozzanatsorokat is érzékeltethet. Jeleneteket alakíthat ki, párbeszédeket inszenírozhat. Örömeinek vagy bánatának hangoztatásával költészete formai jellegzetességeit is kiemelheti. Egy-egy virtuóz formai megoldás révén olyasmit is megjeleníthet, amit nem vagy csak félig-meddig mond ki (gondoljunk az *Összefonódó taggal* kezdetű „hajnali dal” rímképletére, amely a versen belül megvalósítja a szeretkező testek összefonódását).

Közben pedig gondolkodhat is: a vers érzelmi erőterét egy-egy tézis kifejtésének és ki-
fejlődésének színterévé teheti. Walther, eltérően a többi Minne-dalnoktól, nemcsak programokat közöl a befogadóval, hanem problémákat is felvet és kibontakoztat. Mindenkori beszélője a nyilvánosság előtt szinte folyamatosan működteti az ítélőerejét, és ez a költői személyiséget nemhogy nem távolítja el az olvasótól-hallgatótól, hanem együttgondolkodásra késztet, és érzelmi azonosulást eredményez. Ez pedig a programot is, például a szeretett nő meghódításának kívánalmát vagy a hiába kívánt nőtől való elfordulást a gondolatilag nyitott, poétikailag lezárt probléma részévé teszi. Walther strófái hosszabbak és bonyolultabbak, mint az újkorban megszokott versszakok többsége. Egy-egy Walther-strófán belül olyan sok poétikai történést zajlik, hogy a strófa gyakran akkor is kerek egész benyomását kelti, ha szervesen kapcsolódik az előzőhöz és a következőhöz.

Másrészt azon kevés Walther-dalok is, amelyeknek semmi közük a szerelmi költészethez vagy a vele rokon világ- és korszakbírálathoz, a formai megoldások révén olyan érzelmi többletet hordoznak, amely ötletszerűnek ható motívumsorok és csupasz életszabályok közé is visszacsempészi az intenzív költői személyiséget.

Két példát mondok. Az egyik a *Nem jó eszköz a pálca* kezdetű, öt strófából álló didaktikus költemény. Az első strófa így hangzik:

„Nem jó eszköz a pálca
hatékony oktatásra
ha jól halad a nevelés
a szép szó több mint a verés
a szép szó több mint a verés
ha jól halad a nevelés
hatékony oktatásra
nem jó eszköz a pálca.”

Az itt alkalmazott látványos retorikai-poétikai eszköz a palindrómia, a strófa második felében az első négy sor visszafuttatása, fordított sorrendben. Van-e többlet-hírértéke a második négy sornak az elsőhöz képest? Első hallásra nincs. Igen ám, de a sorrendi csere az időviszonyokat is felborogatja, ok és okozat viszonyát is megkérdőjelezi. Belevisz a versbe egy kis nagyvonalúságot, némi pajkos derűt, amely nélkül az első négy sorban megfogalmazott állítás száraz és lapos jelmondat maradna.

Az iménti strófát további négy, hasonlóan felépített strófa követi. Az egyik a szájról szól (hogy azt nem árt időnként befogni), a másik a fülről (hogy nem muszáj meghallani a gonosz beszédet), a harmadik a szemről (hogy lehetőleg a jó példát lássuk meg, ne a rosszat), az utolsó pedig mindezt összefoglalja: az érzékszervek felügyeletén keresztül az önfegyelem követelményét fogalmazza meg. Így válik érthetővé, miért ellenzi a beszélő (a kö-

zépkorban szokatlan módon) a neveléskor alkalmazott testi fenyítést: azért, mert szerinte a személyiségnek nem kényszer hatására kell fejlődnie, és az önfegyelemnek belülről kell erednie. Ugyanakkor a palindrómia játékossága a József Attila-i „játszani is engedd” kérést juttatja a magyar olvasó eszébe, és csak utólag vesszük észre, hogy a nyelvi játékkal párhuzamosan egy másik játék is történik a versben. Így mondom, mert ez egy apró történet: mihelyt a pálcát eldobjuk, íme, itt egy száj, itt egy fül, itt egy szempár, itt egy emberi arc.

Hát nem tündéri mindez? Hát nem érezzük Walther arcát és álarcát ezekben a gnómákban is?

Másik példám *A világ sárga piros és kék volt valaha* kezdetű vers. Ez is öt strófából áll. Az első strófa így hangzik:

„A világ sárga piros és kék volt valaha
erdőn és máshol zöld volt a fa
ott énekelt az ég madara
most ködben varjú »kár« szava
mért váltott színt a világ? mi baja?
fakó sápadt csupa dér és dara
homlokot ráncol az emberfia.”

Ellentétben az előző verssel, itt az úgynevezett „eszmei mondanivaló” viszonylag egyszerű. Így foglalható össze: nyáron az embernek jó, télen rossz. Ennél többet a további négy strófa sem mond. Miért éppen ezt a banalitást foglalta versbe Walther? És miért öt strófát írt róla, miért nem volt elég egy vagy kettő?

Hát először is, rögtön feltűnik, milyen erős eszközökkel dolgozik a költő. Mindjárt azal kezd, hogy kiszínezi a világot. Gelf, rot, bla, grün: mondja középelnémetül. Egy kis díszlet (erdő), egy kis hangtechnika (énekesmadár). Aztán gyorsan visszavesz mindent: elromlik a hang (károgás), eltűnik az erdő (köd), elfakulnak a színek. Ehhez járul némi érzelmi nyomaték: mintha egy betegségtől elsápadt embert látnánk, akit tanácstalanul szemlél a felebarátja.

Ha végigelemeznénk a többi négy strófát, azokban is hasonlóan működő mozzanatok tárhatnánk fel, amelyekből mindannyiszor összeáll egy-egy kicsi, de összefogott jelenetfeleség.

Ennél azonban fontosabb, hogy a vers egy bravúros rímjáték: minden strófában minden verssor egy-egy magánhangzóra rímel, még hozzá abc-sorrendben. A-rímek, e-rímek, i-rímek, o-rímek, u-rímek. Ezért van öt strófa. A középkori latin és újlatin költők gyakran írtak ilyesféle játékos verseket, adott témára és öt magánhangzóra többsoros rímbookokat. A német költészetben viszont Walther előtt ilyen jellegű vers nem fordul elő, akik pedig utána írtak hasonlót, mint Ulrich von Singenberg vagy Rudolf der Schreiber, azok nyilvánvalóan ezt a Walther-verset utánozták.

Walthernek viszont esze ágában sem volt utánozni az ismeretlen latin vagy ófrancia mintát. Erről tanúskodnak meghökkentő ötletei. Amikor az o-rímű 3. strófában azt mérlegeli, hajlandó-e sokáig ezen a módon élni, téli depresszióban fagyoskodva, így kiált fel: „e wolde ich ezzen krebeze ro”, vagyis, magyarul: „inkább lennék nyers rákot csámcsogó”. Hogy jön ide a nyers rák? Hát úgy, hogy a rákot döghússal fogták, és jól meg kellett főznie, hogy elmenjen a szaga. Nyersen undorító volt. Jó, jó, de miért éppen a nyers rák a kisebbik rossz a télhez képest? Azért, mert ha van rák, már akár nyersen, akár megfőzve, akkor nyár van. Inkább legyen nyár és bűdös nyers rák, mint tél és az égvilágon semmi (legfeljebb az erről szóló vers).

Erős feszültség érzékelhető a vers depresszív hangulata és a forma vidám játékossága között. Ehhez járulnak még a groteszk és piktóreszk alakzatok és költői képek is. Mégsem ezek miatt idéztem fel a verset, hanem azért, mert igen erősen jelen van benne Walther mint „én”. Már a második strófában úgy tesz, mint aki személyes emléket elevenít fel a nyárból. A harmadikban azt próbálja elhítenni, hogy ő maga bosszankodik a télnek örvendő ostobaságán, az utolsó, u-rímekből álló strófában pedig elsőre Ézsau neve jut eszébe. Azt mondja: „Elvadultam mint Ézsau / hajam durva csimbókzatú”. Egy százötven évvel ezelőtti életrajzíró erről akár azt is gondolhatná, hogy a „valóságban” Walthernek volt

egy öccse, aki elcsalta tőle az apai örökséget, mi több, a nyár fényét és melegét is elvette tőle. Az utolsó sor utolsó szava pedig „Toberlu”. Ez egy alsó-lausitzi hely volt, ahol a középkorban cisztercita kolostor működött. A költői személyiség a kismizett Ézsau képében menekíti önmagát a téli szürkeség elől ebbe a kolostorba, amelyet – úgy veszem észre – még a nyers ráknál is jobban utál.

A legbravúrosabb zsonglőrmutatványokat persze a szerelmi lírában mutatja be a költői személyiség. Sokszor elbüszkélkedik vele, hogy ő konstruálja meg saját szerelmi vágyainak tárgyát, és hogy ebből, a megcsináltságából adódik az öröm, a sokat emlegetett „fröide”, amelyből a szeretett nő és a közönség egyaránt részesül. Ebben szerepet játszik a hölgyre nézve a személyes dicsőség (miközben a személyét szigorúan tilos azonosítani), az udvarra nézve a színvonalas művészeti életből adódó presztízstöbblet, de a legfőbb örömforrás nyilván az esztétikai élvezet.

A Minne-költő örömforrását mai szóval így mondhatnánk: a motiváció növelése. A férfiak részéről az anyagi és az erkölcsi megbecsülés jelenti az öröm forrását. Azt, ami a nők részéről okozhat örömet, a költő úgy nevezi, hogy „gruoz”. Ez egy sokértelmű szó. A középfelnémet szemantika nagyon másképp működik, mint a mai német vagy mai magyar. A nép nyelvén író költők és gondolkodók igen sok jelentést igyekeztek belezsúfolni a szavakba, a szavak pedig felrobbannak, és szétszórják jelentéseiket. A „gruoz” lehet baráti üdvözet, lehet látogatás vagy tiszteletadás, de jelenthet támadást vagy vádaskodást is. Walther Minne-költeményeiben szerelmi visszajelzést jelent. Még nem a beteljesülés, de már annak ígérete.

Walther a költői személyiség manipulálása révén igyekszik hozzáférni a föntiekben körvonalazott örömhöz. „Egy nő remekül megcsinálva”, mondja, és azt állítja ezzel, hogy ő „csinálta meg”.

Arra biztatja a császárt, hogy álljon be helyette költőnek, mert így részesülhet igazán az örömből; ezzel azt is állítja, hogy valójában ő a császár. A költészetben mindenképp, de talán ezen túlmenően is.

Leírja a Hildegunda nevet (összesen három női név van leírva az egész életműben), amivel nem azt állítja, hogy valóban így hívták szíve hölgyét, hanem az akkoriban közismert Waltharius-énekre utal, amelynek címszereplője, a népvándorlás korában élt hercegi egy Hildegunda nevű lányba szerelmes. Vagyis a mi Waltherünk egy sok évszázaddal korábbi Walther szerepét ölti magára, hogy ezzel a költői leleménnyel udvarolhasson annak szintén fiktív, de kortárs nőnek, akinek „valódi” neve biztosan nem Hildegunda volt.

Segítségül hívja barátját, Walthert: arra kéri, együtt udvaroljanak egy nőnek. Walther, a jóbarát nyerve el a nő kezét, amelyet majd Walther, a beszélő fog élvezni. Ez egyrészt azt jelenti, hogy Walther meg tudja kettőzni önmagát. Másrészt megvallja a közönség előtt, hogy ő a saját (nyilván legjobb, nyilván egyetlen) barátja.

Itt jegyzem meg, az *En annyira boldog vagyok* kezdetű vers kapcsán, hogy a modern értelmezések versengése visszamenőleg is gazdagítja Walther költői személyiségét. Ha vitába szállunk egy korábbi interpretációval, ezzel azt is jelezzük: volt olyan irodalomértető, aki erre a magyarázatra gondolt, és elgondolkodhatunk rajta: miért éppen ez jutott az eszébe? A Walther-megszólító verset („Idehallgass Walther édes egy cimborám / aki nevet Vogelweidéről jegyzi”) sokan kidobják az életműből, mondván: nem Walther írta, hanem valaki más, talán Heinrich von Morungen, hiszen ha Walther a címzett, akkor nem lehet ő a szerző! Egy szofisztikáltabb vélemény szerint mégiscsak Walther írta a verset, de a másik költőt beszélteti benne, és arra készíti, hogy tőle, Walthertől kérjen segítséget a szerelmi bonyodalomban. Az ilyen vita során nemcsak az értelmezők között folyik kommunikáció, hanem a költői személyiség és a modern olvasó (irodalomtörténész, közreadó, fordító stb.) között is.

Ha Walther teremti meg a szeretett nőt mint költői fikciót, akkor a szerelem viszonzatlanságát, az öröm hiányát is ő teremti meg. Erre a versből, a szerelmi költészetből való kiiktatás a válasz. Pontosabban, a kiiktatással való fenyegetőzés, hiszen ha tényleg kiiktatja

a nőt, akkor nincs többé szerelmi költészet, így tehát a remekül megcsinált nő üzemen kívül helyezéséről nem is értesülhet az olvasó. Walther a nőt mint a szerelmi demonstráció tárgyát a szakadék szélén táncoltatja. „Stirbet si mich so ist si tot”, mondja, a történéseit tranzitív módon használva. Ha meghal(aszt) engem (azaz, ha belehalok a szerelmi bánatba), akkor ő hal meg. A demonstrált nő leküzdésének motívumát is leleményesen variálja. Hol azt helyezi kilátásba, hogy egy másik nőnél keres vigaszt, aki nem veszi zokon, ha a beszélő (Walther) egy harmadik nőt magasztal (egy még meg nem írt költeményben), hol pedig hirtelen, egy strófán belül megöregíti a szeretett nőt, és büntetésből (vagy jutalom gyanánt) a nyakára küld egy fiatal udvarlót, aki a birtokában levő *sumerlatennel* (a fordításban: friss, kemény vesszőjével) ellátja a baját: ez is egy módszer a szerelem tárgyának a szerelmi lírából való kirekesztésére.

Amikor Walther a műfajok közötti választást mérlegeli, akkor jelzi, hogy életmódok és életfelfogások között is választania kell, vagyis erkölcsi kérdéseket is felvet. A Lied és a Spruch, a dal és a beszólás közti – életrajzilag nyomorúságos, költőileg gyümölcsöző – ingamozgást már láttuk. Csakhogy a szerelmi költészetben belül is megfigyelhetünk hasonló ingamozgást az alantas és a magas szerelem, a hohe és a niedere Minne között. A problémát a megszemélyesített Mértékhez írt versében a következőképpen fogalmazza meg:

„mindig tőled kérek tanácsot
hogyan tudjam mi a szerelemben a jó fokozat
ha túl alacsony ha túl magas az kárhozat
majdnem belehalok ha alacsony
és ha magas belebetegszem
Mérték nélkül bajba jutok bizony!
Az alacsony szerelem lezülleszt
és az ember hitvány sikert arat
olyan öröm amely utálat és gyötirelem
a magas szerelem ködképekre dülleszt
és túlló a célon az akarat”.

Miért állítja a beszélő, hogy belebetegszik a magas, és belehal vagy „majdnem” belehal az alacsony szerelemben? A magyarázatot ő maga adja meg: az egyik rosszullet oka a kielégületlenség, a másiké a kielégülés. Jó, jó. De miért éppen a mérték, a „maze” segít ez ügyben? Azért, mert Walthernek nem a tényleges, vagyis életrajzilag dokumentálható sikerrelenséggel vagy sikerrel van baja, hanem a róluk való költői beszédmóddal. Nem tartja jó költészetnek sem az úrnő szívtelenségéről sóhajtozó kesergést (ez a hohe Minne), sem a parasztlányok idomairól beszámoló hengegést (ez meg a niedere Minne). A nagybetűs Mérték mint legfelsőbb instancia nem a járható középútat jelöli ki a szerelemben, hanem az alkotói válságból ígér kiutat.

Alkotói válsággal Walther nem egyszer és nem rövid időre kerülhetett szembe. Erről tanúskodnak elhallgatással való gyakori fenyegetőzései. Egyszer-egyszer azt is kilátásba helyezi, hogy utánozni fogja a nála silányabb költőket, ami szintén elhallgatást jelent, hiszen akkor már nem a rá jellemző költészetet művelné.

A válságnak nyilván nem az volt az oka, hogy kifogyott az ötletekből, hiszen soha, a késői versekben sem látszik a kifáradásnak vagy az önisméltésnek semmi jele. Arra sem gondolhatunk, hogy a hiányzó megbecsülés miatt ment el a kedve a költészettől, hiszen az elkeseredés volt az egyik fő inspirációja, mesterien értett annak iróniába vagy maró gúnyba való átfordításához. Amiatt sem akarhatott hátra fordítani a költészetnek, hogy öregedése miatt fokozatosan alkalmatlanná vált a Minnesang művelésére. Egyrészt sok leleménnyel és elmésséggel emeli be a költészetbe az öregséget, a testi hanyatlást, az előnytelen külsőt (gondoljunk a *Mindig csodálkozom* kezdetű versre), másrészt izgága természete mellett az öregedés lehetett a másik fő oka annak, hogy átképezte magát Spruchköltővé, és ezzel, legalábbis a költői fikció terén, elhárította a testi gyarlóság gondját. Az már részletkérdés (és nincs rá biztos válasz), hogy párhuzamosan művelte-e a dal- és a beszóláslírát, vagy ezek az alkotói pálya elkülönült korszakai voltak.

Az alkotói válság inkább abból adódhatott, hogy túl sok ötlete volt, és azok túl merészek voltak. Bizonyos verseiből kiderül, hogy gyakran figyelmen kívül hagyta a korabeli közönség ízlését; más kérdés, hogy halála után még száz-százötven évvel is javában másolták a verseit, többek között éppen ezért. De már a saját korában is voltak hívei és tisztelői, erre is van utalás a versekben. Nem ez okozhatott nehézséget. Úgy sejtem, hogy Walther eljutott az általa teremtett kimondhatóság határáig, miközben rombolta azt a kulturális hagyományt, amelyből az ő költészete is eredt.

Walther mindkét műfajban, a Lied és a Spruch terén egyaránt nagyot alkotott. A két szövegcsoporthoz markánsan elkülönül egymástól, mégis ugyanaz a költői személyiség áll mögöttük. Erről tanúskodik, hogy többszörös átjárás van a dalok és a beszólások között. Egyrészt a költői személyiség performatív jellege köti össze őket, másrészt a manapság megszokottnál hosszabb strófa rendkívül erős belső kohéziója.

Ha nem volna átjárhatóság a dalok és a beszólások között, akkor két különböző életművel volna dolgunk, amelyeket csak a szerző neve és a középfelnémet nyelv köt össze. Hogy egy analóg példát mondjak: mivel tudjuk alátámasztani – a szónak nem is élettrajzi, hanem poétikai értelmében –, hogy a drámaíró Shakespeare és a szonettköltő Shakespeare ugyanaz a szerző? Azzal, hogy az összkiadásokban mindkét szövegcsoporthoz szerepel, semmi mással. Ha még a *Venus and Adonis* és a *The Rape of Lucrece* című elbeszélő költeményeket is figyelembe vesszük, megállapíthatjuk, hogy az életművet a személynév és az Erzsébet-kori angol nyelv tartja egyben, semmi más. (Arról nem is beszélve, hogy némely Shakespeare-drámák megírásában más szerzők is közreműködtek.)

Ha viszont a dalok és a beszólások egyáltalán nem különülnének el, akkor az életmű olvashatatlan és értelmezhetetlen volna. Sem egészében, sem részleteiben nem nyerné el a struktúráját. Már a középkori kéziratokban is megfigyelhető a másolók azon törekvése, hogy a formailag vagy tartalmilag összetartozónak érzett strófákat együvé csoportosítsák. A modern közreadóknak ezt a munkát mindannyiszor, mindig előlről kezdve el kell végezniük, mert a szegmentálás szempontjai ugyanúgy összemosódnak, mint az életmű külső és belső körvonalai.

Walther számára a vers alapegysége a strófa volt, közege pedig a nyilvános előadás. Többstrófás költemény esetében feltételezhetjük, hogy a dalnok nem mindig ugyanannyi strófát adott elő, és nem ugyanabban a sorrendben; ez nyilván az alkalomtól függött. Valószínű, hogy már csak emiatt is különböző változatok jöttek létre. A szerző az idő múlásával átfogalmazhatott egy-egy strófát. Tovább is fejleszthette a költeményt, újabb és újabb strófákat írhatott hozzá, nemcsak a végére, hanem az elejére vagy a közepére is.

A két műfaj közötti átjárhatóság azt is jelenti, hogy vannak beszólás jellegű dalok és többstrófás költeményekre emlékeztető Spruch-ciklusok is. Például a Németország-ciklus három hosszú strófáját bármikor összeolvashatjuk egybefüggő költeménnyé. A Bogeni-strófák barátságról szóló verseiből akár egy háromstrófás költeményt is kialakíthatnánk, és azt beilleszthetnénk a jelen kötet gondolati költeményei közé, vagy ugyanennek a ciklusnak az utolsó négy strófájából formálhatnánk egy meditatív vallásos költeményt. Nem éltém ezzel a lehetőséggel, mert a Bogeni-ciklus ezekkel a strófákkal együtt kerek. Viszont a „haragvó strófák” közül igenis kivettem négy Máriáról szóló strófát, mert azok egyrészt hangvételiük miatt nem illenek oda, másrészt tartalmilag összefüggenek: velük az olvasó mint négystrófás költeménnyel találkozhat az időskori munkák között.

A többstrófás költemények belső szervezettsége sem egyforma. Vannak költemények, amelyekben a strófák összetartozása nyilvánvaló, és többé-kevésbé egyértelmű a sorrendjük is. A hársfa-verset vagy az időskori *Elégiát* nem lehet szétszedni, mert különálló strófákként nemcsak művészi hatásukat veszítenék el, hanem elsődleges értelmüket is. A főntebb tárgyalt téli rímjáték pedig meg sem szólal másképp, mint egészben. E három költemény esetében a versszakok sorrendje sem lehet vita tárgya.

De már a „lépcsőzetes” költemények között van olyan, amelyet Karl Simrock másfél évszázaddal ezelőtt akár Spruch-ciklusnak is minősíthetett volna, és akkor különálló beszólá-

sokként olvasnánk ezeket a strófákat. Simrock, XIX. századi tudósként, nyilván abban volt érdekelt, hogy az életmű Lied-részét erősítse. De a Spruchokat erősen felértékelő Günther Schweikle sem szedte szét az ilyen jellegű költeményeket, mindössze a „Spruchlieder”, azaz „beszólásos dalok” vagy a „Minnelieder mit Spruchthematik”, azaz „beszólásos témájú szerelmi dalok” címkével látta el őket.

Beszéltem már a költői személyiség próteuszi jellegéről. Walther tud lenni gyengéd és de-rűs, főleg egyik-másik Minne-versében. Tud lenni agresszív és goromba, főleg a közéleti versekben. Tud lenni éterien emelkedett, főleg a „Szekvenciában”, de a többi vallásos versben is. Tud lenni kedvesen humoros, de maróan gúnyos is. Tud lenni fiatalos, és tud lenni öregedéstől megkeseredett. És – amiről eddig nem beszéltem – időskori költeményeiben tud lenni megtört, bűnbánó, élettől búcsúzó, halállal szembenező ember is.

Felvethető a kérdés: vajon egy Walther von der Vogelweide van-e vagy egynél több? Mondanom sem kell talán, hogy ez nem életrajzi, hanem filológiai kérdés, és a válasz a mindenkori értelmező döntéseinek múlik.

Mit szeretnék? Azt akarom-e, hogy egy Walther legyen, vagy azt, hogy kettő, esetleg még több? Másképp kérdezve: kívánatos-e a költői entitás egysége? Ha igen (szerintem igen), akkor azt mi rombolhatja, mi fenyegetheti?

Ha például élesen elkülönítjük egymástól a Spruchokat és a Liedeket, ha két külön kötetben adjuk közre az egyik és a másik szövegcsoporthoz, akkor – mint már említettem – két különböző életművet kapunk. Ha a *Szólt egy tudós öreg* kezdetű költemény melankolikus hangvételét és az *Elégia* diffúz képalkotását nem Walther időskori stílusának, hanem egy ismeretlen költő észjárásának tulajdonítjuk, akkor egy harmadik, esetleg negyedik Waltherünk is lesz, aki ráadásul Pseudo-Walther.

Ismételtem, ez értelmezői döntés kérdése, az ilyen döntés pedig, bár jó esetben nem önkényes, szinte mindig szubjektív. Ártalmatlanabban fogalmazva: jelentős szerepet játszik benne az intuíció. Walther életműve esetében semmi esély nincs rá, hogy a tulajdonítási vitákat egzakt filológiai módszerekkel el lehessen dönteni. Az ilyen viták akkor dőlnek el, ha el sem kezdődnek.

A középkori olvasó valószínűleg a „Szekvenciát” tartotta Walther legfontosabb költeményének. A modern olvasónak, ha meg kell neveznie a legfontosabbat, az *Elégia* fog eszébe jutni. (Én is modern olvasó vagyok: utóbbit kurzívvval írom, mert címnek tekintem, holott Walther verseinek nem volt címük, előbbit antikvával írom és idézőjelbe teszem, mert pusztán megnevezésnek, műfajjelölésnek használok.)

Mondhatjuk az *Elégiára* azt is, hogy stílus és verselés tekintetében elkülönül Walther többi költeményétől, és már csak emiatt is egyedülálló az életműben.

Meg azt is mondhatjuk rá, stílusa és verselése alapján, hogy nem Walther írta, hanem valaki más. Nem tudjuk, kicsoda, nem ismerjük a nevét, de biztosan nem Walther. Ha mégis Walther, akkor az egy másik vagy harmadik Walther. Nem azonos a körmönfont szerelmi érvelések és a vehemens beszólások szerzőjével.

Ez utóbbi álláspontot fejt ki Alfred Mundhenk az *Ist Walther der Verfasser der Elegie?* („Walther-e az *Elégia* szerzője?”) című tanulmányában. Amit ő állít, az – ellentétben számos Walther-szakértő véleményével – szerintem nem légbőlkapott ostobaság, hanem olyan szubjektív döntés, amely a szöveg létező ismérvein alapul. Az általa végrehajtott műimmanens elemzés annyit mindenképp kimutat, hogy ebből a költeményből egyrészt hiányzik Walther többi alkotásának egy sor jellegzetessége, másrészt megvan benne egy sor olyan jellegzetesség, amely Walther többi alkotásában nincs meg. Ami mégis Walther-szerű benne, az Mundhenk szerint utánzás vagy utánérzés.

Mindezt nem lehet egzakt érvekkel bizonyítani.

Viszont megcáfolni sem lehet.

Én a kérdést nem is így tenném fel. Hanem így: vajon használna-e a Walther-recepciónak, ha a filológusok kirekesztenék az életműből a legszebbnek tartott, leghíresebb költeményt? Ugye, hogy nem. És megfordítva: vajon hozzásegítené-e az olvasót a költemény

jobb megértéséhez, több esztétikai öröm („fröide”) forrása volna-e, ha az *Elégiát* egy névtelen költőnek tulajdonítanánk, aki helyel-közzel Walther utánozza? Ugye, hogy ismét nem.

Egzakt módon annyit állíthatunk, hogy a költemény teljes egésze a nagy heidelbergi kéziratban maradt fenn Walther neve alatt, vagyis a szöveg hozzá van rendelve a személynévhez. Ezenkívül két évszázados modern irodalomértői hagyomány köti az *Elégiát* Walther nevéhez és költészetéhez. (Úgy sejtem, nemcsak Mundhenk vette észre, hogy az *Elégia* attribúciója problematikus lehet, de erről a kérdésről sohasem folyt érdemi vita. Ahogy gyermekkoromban mondták az asztalnál: *nem téma.*)

Akkor viszont lássuk az iménti kérdés verzóját is: vajon használ-e a Walther-olvasásnak és az olvasónak, ha az életmű ismeretében rácsodálkozik erre a költeményre? Ha észreveszi, hogy lám csak, ez a próteuszi természetű költő még ezt is tudja: felriadni az álomként elvesztegetett életből, idegenszerűnek látni a valaha meghitt fiatalkori tájat, magába roskadni, a túlpartra vagy a túlvilágra kíváncsozni. Ugye, hogy ezzel járunk jobban.

Vannak aztán kevésbé látványos, de nem kevésbé tanulságos példák is. A *Szebbnél szebb dalokban* kezdetű költeményt Karl Lachmann az 1827-es kritikai kiadásnak még a jegyzetapparátusába sem bocsátotta be, mert meg volt győződve róla, hogy nem Walther a szerző. Ezt a vélekedést másfél évszázadon át nem vizsgálta felül senki, a versről semmiféle diskurzus nem folyt. Günther Schweikle vetette fel az 1970-es években, hogy valószínűleg nem Heinrich von Morungen, hanem Walther a szerző. Nem foglalom össze Schweikle egyébként meggyőző érveit, mert a költői személyiség szempontjából nem ez a lényeg, hanem valami más. Nevezetesen: ha a *Szebbnél szebb dalokban* Heinrich von Morungen írta, akkor ez a Minne-líra egyik színvonalas, de nem különösebben izgalmas szövege. Ha viszont Walther írta, méghozzá azzal a szándékkal, hogy egyrészt kigúnyolja Heinrich modorosságait, másrészt a szerelmi líra kiüresedett kliséit újratöltse erotikus tartalommal, akkor ez egy zseniális vers.

Láthatjuk, hogy a tulajdonítás, a szerzőség megállapítása is szubjektív döntésen múlik. Magyarán szólva: egyéb fogódzó híján, ha egy vitatott szerzőségű vers tetszik a közreadónak, akkor Walther szerzősége mellett fog érvelni; ha a verset (vagy valamelyik hozzá kapcsolható strófát) gyengének tartja, utáztatnak fogja minősíteni.

Csakhogy a fordítói és közreadói munkafolyamatnak nem ez az igazi tétje. Nem egy-egy vers befogadása vagy kirekesztése a lényeg, akármennyi modern értelmezői tartalom íródik is bele eközben a középfelnémet verssorokba.

Hanem két, egymással nagyjából ellentétes kíváncsi.

Az egyik: tagolni kell az életművet, el kell különíteni egymástól – méghozzá minél strapabíróbb szempontok szerint – a különböző ismervekkel felruházható szövegcsoportokat. Ennek az a célja, hogy az olvasó tájékozódni tudjon, eljuthasson egyik állomástól a másikig, összemérhesse a különböző szövegcsoportokat, közel kerülhessen Walther észjárásához, és: mindezt költészetként, méghozzá élő, ne pedig muzeális jellegű költészetként tapasztalja meg.

A másik: minden rendelkezésünkre álló eszközzel egyben tartani a költői személyiséget. Éppen az egyben maradó személyiség révén mutatkozik az életmű sokszínűnek és témáiban is, attitűdjeiben is heterogénnek. Viszont ugyanez a heterogén életmű a megformáltság határfoka szempontjából messzemenően homogén. Walther egy-egy strófán belül és a hasonló formájú strófákat összekapcsolva is, mindig kézben tartja és biztos kézzel végigvezényli a költői alkotást. Végző soron magát a költészetet.

Kérdés: a formák vagy műfajok szerinti vagy egyéb csoportosítás nem kelti-e olyan szerves fejlődés képzetét, amelyet modern költőknél figyelhetünk meg, életrajzuk ismeretében? Vajon ez a képzet, amely Walther élővé és nagy részben modernné olvasásából adódik, nem csempészi-e vissza az életműbe a romantikus életrajzíságot?

Hogy mást ne mondjak, a dalok első csoportját a „fiatalkori költemények” címkével látam el. Egyáltalán nem biztos, hogy Walther „tényleg” fiatalon írta őket. Még csak az sem, hogy „tényleg” volt neki fiatalokora. Biztos csak az, hogy többször emlegeti fiatal éveit, de az költői fikció. Mégis, ezekben a versekben olyan startjellegű energiát észleltem, amely szerintem a kötet elejére kívánczodik. Ez viszont már az én fordítói-értelmezői fikcióm, akkor is, ha egy létező hagyományra támaszkodik.

Ugyanez mondható a kötet végén található „időskori költemények” címkéjű blokkról is. Walthernek mint szerzőnek a „valóságban” ugyanúgy nincs időskora, hogyan fiatalokora sincs. Az olvasónak viszont az lehet a benyomása, hogy a kötet eleje és vége, a fiatal- és időskori alkotások között kirajzolódik egy élet íve. Pedig valójában nem az élet, hanem a személyiség rajzolódik ki. És mert elevennek érződik, elhiteheti az olvasóval, sőt némelykor a fordítóval is, hogy a megélt élet van költeményekké fonva-szöve. (A szövés-fonás metaforája persze legalább annyira elpalástolja, mint amennyire szemlélteti a dolog lényegét. No, de Walthernek mint költői személyiségnek szintén akadt dolga selyemszövettel és abból kihúzott szállal.)

A versfordítónak a költő személyiségét már egy-egy költemény lefordításakor is rekonstruálnia kell. Egész életmű átültetésekor és elrendezésekor ez a rekonstrukciós munka nyilván sokkal mélyebbre ható és messzebbre menő, mint egy vagy néhány költemény esetében. Végző soron elbeszélői, írói munka.

Már akkor is elbeszélői munka, ha megvan a részletes életrajz, és el tudjuk különíteni az életrajzi tényeket az autofikciótól. Még látványosabb a tevékenység írói jellege, ha engedünk a kísértésnek, és dokumentált életrajzi tények híján autofikciós elemekből állítunk össze életrajzot. De a fordító által végzett írói munka csak akkor eredményez egész életműre kiható textuális transzparenciát, ha lemondunk az életrajzról, és a személyiséget igyekszünk tetten (vagy gondolkodáson) érni a szövegben.

A transzparenciáról Arany János jut eszembe, amint felidézi Toldi Miklós alakját. A szerző megpillantja hőstét, akit ugyanakkor meg is teremt. Nem azt mondja, hogy „látom”, hanem azt, hogy „rémlik, mintha látnám”, miközben természetes növéssel ajándékozza meg. Toldi alakját sörétség veszi körül (őszai éjszaka), ő maga fel-fellobog (pásztortűz), azt is messziről teszi (tenger pusztaság). Valahol ebben a messzeségben húzódik a szöveg és az emberi test közötti határ. Toldinak van teste, Aranynak van szövegformáló képessége. Walther szavával, megvan benne a „vuoge”.

Sem Walther nem Toldi, aki egyik farkassal veri agyon a másikat, sem én nem vagyok Arany, aki a farkasok után még egy bikát is odaküld Miklós útjába, viszont a szerelmi bonyodalmaktól megkíméli. Csak annyit mondom, hogy minél inkább írói munka a műfordítás, annál inkább válik a lefordított mű szerzője a fordító hőségévé. Egy idő után „rémlik, mintha látnám”.

Rémlik, mintha látnám a szöveg és a test között húzódó határvonalat.

Walther életrajzi teste nem több egy vállfánál, amelyet eltakar a püspöktől kapott prémes köpönyeg. Annál inkább érzékelhető a költői személyiség teste. Nem szép test, legalábbis az arca hangsúlyozottan csúf. A lábujjai le vannak fagyva. A lehelete haragvó indulattól (vagy nyers ráktól) kellemetlen szagú. Valamiért mégis szeretik a nők. Talán a benne lakó parányi tehetség miatt. Igen, a tehetség is része a költői testnek, azaz testrészt. Ha meghalljuk „dübörgő hangjait szavának”, az is a testéből jön. A költői test és a szöveg közötti határvonal eddig is érintette a magyar nyelvterületet, de távolinak és mereven elzártnak érződött. Mostantól könnyebben megközelíthető és talán átjárható is lesz. ■ ■ ■

A nők naplói

A nők nem írnak naplót, miközben a férfiak kétségbeesetten próbálnak szavakat találni önmagukra. De a nők inkább önmagukkal próbálnak azonosak lenni pár papírlap helyett. A papírlap zavar! Az én lépéselőnye behozhatatlan, és a nőknek nincs idejük arra, hogy a túlélés eszközei, az önszeretetet és az önsajnálát, formát kapjanak. Ehelyett szimplán túlélnek.

Ha már írnak, nem a múlttól, inkább a jövőről, a holnapi teendőkről; gyorsan, mert leég a rántás. A nők tudják: nem lehet mindennek lenni. Nem lehet úgy tenni, mintha lehetne. Maszkabált tartani, mindennek látszani, mikor az én, az nem bújhat meg a sorok között: az én az nem jelentés, és nem hangalak. Az nem válaszlevél, és nem ölelés, nem elhallgatás, hanem hogy ki vagy.

S ha kimondod, rögtön torz a kép. A nők nem beszélnek magukról. És nem a férfiakról. Nem arról beszélnek, hogy a másik milyen, hanem csak arról, hogy mik történtek: most mondd! És ők ezek, ez mégsem ők. A nők felnőnek, és az idő nekik dolgozik, míg a napló avul, stílusa megkopik, de felragyog a különmemű nők testvérisége.

A nők testvérisége

Néha én vagyok erősebb, néha ő.
Elkapjuk a csokrot egymás esküvőjén:
elválunk, házasodunk, és elválunk újra,
furcsa sormintáink futnak egymás mellett.

Néha ő tűnik erősnek, néha más,
néha felülkerekedik, néha téved,
néha én tévedek. De komoly dolgokról,
tudod, nem beszélünk. Mert ismerjük egymást,

pontosan ismerjük. Tudjuk, mitől szorul
ökölbe a gyomor. Egyek vagyunk mi
a boldog aggodásban, egyek a várásban,
egyek a magányban.

Ismeretlen mondataink fűznek egybe,
ismeretlen vállainkkal tartjuk egymást,
elkapjuk a csokrot egymás esküvőjén.
Néha ő erősebb, néha viszont pont én.

A nők táskái

A nők táskáiban mindig van egy ütvefűró,
egy csillagfejű csavarhúzó és egy habszivacs,
meg pár cipzáras rekesz a lejárt iratoknak,
többféle fájdalomcsillapító, kötszer és jód.

A nők táskáiban mindig van egy szakadt fénykép,
ami legalább száz éves, rajta az összes ő,
pár ultrahangfelvétel, egy kétkazettás magnó,
gitárhúr, fogselyem, szikkadt marhabél.

A nők táskáiban soha nincsen titok,
mert belenézhetsz bármikor, ha előtted állnak
a buszon, itt az ellenőr, ők bérletet keresnek.
Kihullik belőle toboz, kontyocsat, sok blokk.

Kihullik belőle morzsa, kulcskarika
kulcs nélkül, hull régi töltő, meg alpakka
étkészlet, és egy kifordult focimez.
Felszedik a földről, és félnek, hogy valamit

elhagynak. Ha leszállnak, mindig visszanéznek,
nem maradt-e valami a járaton.

A nők táskáiban mindig szakadt a bélés,
és a bélés alá szorul számtalan dolog.

De a férfiak táskáiban semmi nincs.
Mert a férfiaknak nem kell táská.
Ha bármit el kell tenniük útközben,
megkérlik a nőt, hogy

ugyan tegye be az övébe, ha már elhozta magával.

Turi Tímea (Makó, 1984): költő, szerkesztő. Legutóbbi verskötete:
A dolgok, amikről nem beszélünk (Magvető, 2014).

Hangterjedés akadályozott terekben

Tulajdonképp biztos vagyok benne,
 hogy az akarat lök ki a tudatból.
 A Nagy Mozgató mindig lefelé irányít,
 a korlátozott mozgástér pedig egyenlő a behatárolt léttel.
 Nehéz az időt betartani,
 hat óra pontosan tizenkét egységet jelent.
 A társalgásban felhígulunk.
 Lehetne máshogy is.
 Lehetnének jobban. Lehetnének egyedül.
 Arctalanok lesik, mikor magyarázhatják
 látható helyen lévő tetoválásuk szimbólumértékét.
 Mint mikor takarítatlan hotelszobába lépsz be,
 fogkefe a földön, krém a szekrény ajtaján,
 nedves törölköző a véres, több napja gyúrt ágynemű között.
 Kimosott száj, megtisztult test.
 Micsoda rumli.
 Kicsúszik a kézből az érzékelés.
 Mivel a folyamat ismétlődő,
 emléket gyártani értelmetlen,
 sőt pusztá gazdaságosságból tűnik el ez a tartam,
 a testek szaga elpárolog,
 de a mozdulat elhalt zaja talán megfogható
 egy zavart frekvencián.

Terek: közös

Szárazon rágjuk a zabpelyhet,
hogy ideggörcsbe ránduljon az,
akit minden mozdulatunk zavar.
Kiaggathatnálak csipeszekre,
hiszen a tér szűk és osztott.
Itt, most nem számítanak a nagyok,
az intertextualitás lepattan a falakról.
Be is nőhetne minket a gaz.
Mozgásunk vonala egyenes, sőt célzott,
nem térít le semmi a gazdaságosságról.
Igaz, a részek sikamlósak,
érezhetően rossz alapokon állok.
Szemben. Másokkal.
Minden kinyújtott kéz egy újabb megnevezés.

Terek: otthon

Szeretnék bátor lenni.
Bátor és erős.
De gyökértelenségem tagadhatatlan.
Elfúj a szél, elvisz az ár.

A magot, a szilárd belsőt kutattam,
állítólag van mindenkinek.
Most takaróba bugyolált hernyó vagyok.
Sírok és ég a lábam. Mikor árnyékom rúgom,
saját testem görnyed.
A gyomromnak ez nem tesz jót.

Tudásunk akár használhatnánk is,
akár fel is használhatnánk,
hogy könnyebb legyen idegenben élni.
De sejtem, semmi közünk az anyaghoz,
vagy a struktúrához. Az elbeszéléshez. Az ígéhez.

Az ösztönt, a logikát és a tudatot
csak elméletben másolhatjuk egymásra,
s csak óvatosan csúszthatjuk a bőr alá.
Az időszűke összezár.
Az otthon határai sem hajlíthatók.

Terek: idegen

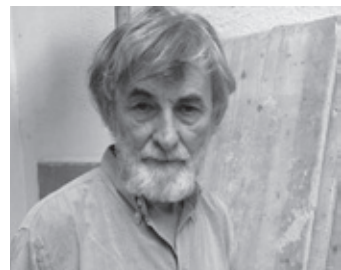
Elképzelem magam a tengernél,
amikor kinézek azon az ablakon.
Valami hátsó, rejtett bejárat kavicsos oldalát látom,
ahová még sosem találtam el.

És a makacsul zöld füvet látom,
És a kissé szürke eget.

S nem hiszem el, hogy itt vagyok.
csak bentről tudom, milyen hely ez,
a tengerhez, a lépcsőkhöz,
a kissé szürke éghez
egyszerre tartozó.
A négyes egyébként. A négyes szoba az.
De melyik lejárát?
Kívül nem találok,
pedig sokszor jártam körbe az épületet,
túl gyakran gyalogoltam,
de mintha teljesen más országban lennék.

A falakon kívül a hang nem terjed akadályozott térben.
Ezért akarok kijutni oda, felfázni akár.
Nyomot hagyni, odakaristolni valamit. Kiáltani.
Hámló arcokra, határozatlan körvonalú hegekre emlékezni nem.

Czucz Enikő (Dunaszerdahely, 1990): költő, tanulmányíró, kritikus.
Jelenleg Nagy-Britanniában él.

ÁT a falon

1.

- Béla? Szólj már bele, az ég szerelmére.
- Ilus...
- Hova tűntél?
- Látod.
- Nem látok semmit. Miért nem jöttél haza a szemorvostól?
- Mit mondasz?
- Oda mentél, Béla. A Kútvölgyibe, a szemorvoshoz. Három órával ezelőtt. Hívlak, hívlak, és még csak fel sem veszed a mobilt. Kész gyomorgörccs.
- Bizonytalan vagyok.
- Bizonytalan? Miben vagy bizonytalan?
- Labilis.
- Nem is voltál a szemészeten?
- Ja, a szemészeten.
- Most tréfálsz?
- Nem értem.
- Mit nem értesz?
- Az egészet.
- Beszélj világosan, Béla.
- Nem tudok lemenni az aluljáróba.
- Hova?
- Nincs lépcső.
- Milyen aluljáróba?!
- Ami itt van.
- Hol, a Kútvölgyinél?
- Hagyd már a Kútvölgyit.
- Úristen, megint lezuhant a vércukrod! Könyörgök, Béla, gyere haza.
- Képtelenség.
- Miért?
- Ha egyszer nem tudok lemenni.
- De merre vagy?
- Ülök a padon.
- Az aluljáróban?
- Én az aluljáróban?!
- Hát?
- Bizonytalan lettem.
- Jó, értem. Szedd össze magad.
- Nem lehet lemenni a lépcsőn. Hiába, na.
- Akkor mégis van lépcső?
- Ilus, ez egészen félelmetes.
- Történt valami?
- Valami? Mi valami?
- Baleset.
- Nincsenek balesetek.
- Mindennap történik valami.
- De ez egy iszonyat.
- Mi?
- Hát az aluljáró.
- Nem az a baj, hogy szédülsz?
- Ülök a padon.
- De hol?
- Van itt egy pad.
- Egyáltalán tudod, hol vagy?
- Rádadásul a busz is leállt. Nem jár.
- Milyen busz?
- A kilencvenegy.
- Legalább ezt elárultad.
- Mikor leszálltam már! És azóta is itt áll.

- Hol szálltál le?
- Itt a megállóban.
- Hát mégis a Kút-völgyinél vagy?
- Nem.
- Akkor miért szálltál le?
- Muszáj volt.
- Muszáj?
- Mindenki leszállt.
- Na és?
- A többi busz se jár. Állnak, járatják a motort.
- Mégiscsak történt valami.
- Hagyjál már! Állnak, és kész. Minden oké, csak mégsem.
- Figyelj, Béla. Hallasz?
- Még szép.
- A kuratóriumtól is kerestek.
- Nem baj.
- Mérd meg a vércukrod.
- Minden tök bizonytalan, nem érted?
- Nálad van a vércukormérő?
- Az aluljáró, az végképp. Vércukorlabilis.
- Ne törődj velem.
- Jó, ne törődjek!
- A vércukorral foglalkozz.
- Egyszerűen félek.
- Ha ülsz a padon, az jó.
- Mondom, félek.
- Vigyázz, nehogy megint összetörd magad.
- Nem merek átmenni.
- Az úttesten?
- A falon.
- Megörültél?
- Van itt ez a fal.
- Milyen fal?
- Nem tudom.
- A rohadt életbe!
- Nincs baj, Iluskám, ne ess kétségbe.
- Egy fal?!
- Hártya.
- Micsoda?
- Inkább tüll. Csakhogy fal.
- Miért kéne átmenned?
- Nem kéne.
- Hát akkor?
- Nem lehet kiszámítani.
- Mit?
- Megtörténik, és kész.
- Mi történik?
- Nem érted? Hogy jövök vissza? Lehet, hogy többé nem jövök vissza.
- Miről beszélsz, Béla?
- A falról.
- Hagyd azt a falat!
- Nem rajtam múlik.
- Nem rajtad?
- Azt hiszem.
- Teljesen kétségbe ejtesz. Legalább tudnám, melyik megállóban szálltál le.
- Látod, ide jutottunk.
- Hova?
- Semmit sem lehet tudni.
- De lehet. Nagyon is. Lezuhant a vércukrod, és gajdolsz összevissza.
- Könnyen beszélsz.
- Van nálad kifli?
- Kifli?
- A táskádban. Valami falatka.
- Pont a táskámban?
- Hol a táskád?
- Hol! Itt, a padon. Mellettem.
- Megvan?
- Még szép.
- Edd meg a kiflidet.
- Miért vagy ilyen agresszív?
- Szépen mondom, Béla, elfogy a türelmem!
- Ne kiabálj.
- A picsába, megőrülök tőled!
- Hagyj békén, jó?!
- Nem hagylak.
- Csak semmi pánik, érted?
- Micsoda?
- Most vigyázzunk, semmi pánik. Nehogy baj legyen.
- Ezt te mondd?
- Ne mondjam?
- Könyörgök, menjek érted?
- Te akarsz értem jönni? Hogy találnál ide!
- Hova?!
- Még a sarki Sparba se mész le.
- Dehogynem. Épp azt nézem, hogy ragyog a nap az ablakban a primulán.
- Az nem primula.
- Hát mi?
- Gondolj csak bele. Ijesztő.
- Micsoda?
- Ha átmennék.
- Ne menj át, na.
- Lehet, hogy elkavarodom.
- Elkavarodsz? Hova?
- Az odaátba.
- Jaj, hagyj már a hülyeségeiddel!
- Nem látod?
- Hogy látnám!
- A busznak is ott a fal. Azért nem indul.
- Gyere villamossal.
- Ahhoz le kell menni az aluljáróba.
- Folyton az a rohadt aluljáró! Hát miért nem mész le? Talán kigyulladt?
- Miket beszélsz!
- Akkor meg?
- Jó, megpróbálom. Lemegek.

2.

- Béla, Béla...
- Aludjál csak, Ilus.
- Muszáj megkérdezniem.
- Megint álmodtál?
- Gyújts világot.
- Ott az Imovane a fejednél.
- Már bevettem. Kettőt is.
- Akkor miért nem alszol?
- Hát a derekam.
- Vegyél be arra is.
- Meg akarom kérdezni tőled.
- Majd reggel.
- Tudod, mi jutott eszembe?
- Fogalmam sincs.
- Az az új-zélandi nő.
- Kicsoda?
- Te mesélted.
- Én? Mikor?
- Még akkor. Hogy leszólitott egy új-zélandi nő.
- Engem?
- Az aluljáróban.
- Mit beszélsz?! Az aluljáróban?
- Az Astoriánál.
- Nem emlékszem.
- Gyújtsd már fel a lámpát.
- Mit össze nem hordasz!
- Az istennek sem akartál elválni, három hosszú esztendőn át.
- Mikor volt az már!
- Én meg a szeretőd voltam.
- Na és? Mással is történt ilyesmi.
- Csak szeretőnek kelletttem.
- Megint kezded? Legalább negyven éve már!
- Miért nem akartál elválni?
- Jaj, Ilus.
- Azzal zsaroltál, hogy inkább elmész Új-Zélandra.
- Sosem zsaroltalak. Semmivel.
- Rettegtem. Három évig, egyfolytában.
- Jó, de még fiatalok voltunk.
- Persze. Kis hülye, szélütött picca voltam, sodort a szél. Irgalomért könyörögtem. Te meg, tudod, mit mondtál rá? „Hát irgalom az nincs bennem, abban biztos lehetsz.”
- Ezerszer kitárgyaltuk ezt.
- Soha.
- Mit soha?
- Milyen volt az új-zélandi nővel?
- Soha nem volt dolgom új-zélandi nővel.
- Az aluljáróban sem?
- Hagyd már az aluljárót.
- Tudod te jól, hogy miről beszéllek.
- Miről?
- Huszonöt éve cukros vagy, és előbb-utóbb megvakulsz.
- Egyelőre még látok.
- Ha nem kontrollálják a szemedet, megvakulsz.
- Bízd rám.
- Hova menekülsz, Béla?
- Most rám szálltál? Mit akarsz?
- Előlem menekülsz? Tőlem?
- Én? Honnan veszed?
- El akarsz hagyni.
- Micsoda?
- Mint annak idején az új-zélandi nő miatt.
- Könyörgök, nem volt új-zélandi nő!
- Naná, nem volt! Egyfolytában az van.
- Az?
- Az, ami akkor volt.
- Mi az „az”?
- A játszmad. Nem tudsz kilépni belőle.
- Hát leélted veled az életem, Ilus. Most hagynálak el?
- Új-Zéland – új élet, ez volt a mániád.
- Nincs több életem.
- És ha mégis?
- Miről beszélsz? Arra emlékszem, olvastam akkor valami riportot egy botanikusról, aki elment Új-Zélandra a pápuák közé, és ott teljesen új életet kezdett.
- Új-Zélandon nincsenek pápuák.
- Az mindegy.
- Most se vagy őszinte.
- Mit akarsz rám kenni?
- Ismerem a susmusaidat.
- Mintha nem tudnád, hogy minden vitézkedésnek vége. Felmondta a testem a szolgálatot.
- Sosincs vége.
- Ettől nem tudsz aludni?
- Jé, milyen lány lettél! Ilyen hangod is van?
- Iluskám drága. Vergődsz, akár a partra vetett hal.
- Megsajnáltál?
- Ne rágd magad, csillagom.
- Akkor mégis van benned irgalom?
- Na, megint. Ha gyöngéd vagyok, egyből belém marsz.
- Ezzel beléd martam?
- Gúnyolódsz.
- A hiúságod, úristen! A hiúságodtól vagy olyan erős.
- Egyáltalán nem vagyok erős.
- És eltiporsz.
- Tényleg fárasztó, amit művelsz.
- Csak mész, mint egy tank.
- Hova?
- Hát nem a szemészetre.
- Most kiről beszélsz? Mert nekem leragad a szemem.
- Félek. Én tényleg félek. Nem érted?!
- Jó, akkor égve hagyjuk a villanyt. Csak aludjunk.
- A picsába!
- Hogy beszélsz!

– Nem is figyelsz rám.
 – Ki nem állhatom, amikor egy nő így beszél.
 – Egy nő!
 – Egy ősz matróna.
 – Jaj, de finom ember lettél. Amióta betettek abba a kuratóriumba.
 – Legfeljebb józan.
 – Annak idején csak úgy röpködtek a lófaszok a szádból. Amikor még éjszaka rám másztál. Káromkodtál közben, mint egy állat. Szörnyű volt.
 – Érdekes, egy szóval sem tiltakoztál. Sőt. Mint aki nek direkt jólesik.
 – Tiltakoztam volna?! Hogyan? Becézésre vágytam, gyöngéd, simogató szavakra.
 – Hogy belém marj, mi?
 – Gonosz vagy. És sötét.
 – Aludni akarok.
 – Most is külön útjaid vannak.
 – Nem járok már sehova.
 – És az a fal a buszmegállóban?
 – Arra vagy féltékeny?
 – Pont mint az új-zélandi nő! Félek! Nem érted? Az istenedet, te barom!
 – Ne tépd a hajam.
 – Ébredj fel.
 – Álmos vagyok.
 – Akkor is.
 – Éjszaka van.
 – Nem szeretsz.
 – Persze.
 – Mi persze?
 – Semmi.
 – Béla!
 – Mi az?
 – Nyisd ki még a szemed.
 – Baj van?
 – Már nem tudok nélküled. Régen, azt hiszem, tudtam volna. Ha nem válsz el, biztosan elmegyek a magam útján.
 – Csakhogy totál depresszióba estél.
 – Nem csoda.
 – Azzal zsaroltad ki a válást.
 – Hát ez jó! Hogy én zsaroltam ki.
 – Méghozzá milyen agresszívan!
 – Mindent kiforgatsz.
 – Mindegy.
 – Jó neked, te alszol.
 – Bújj hozzám, Ilus.
 – Ne hagyj el.
 – Jó, jó.
 – Mert akkor én megölöm magam. Bizony isten, megölöm.

3.

– Béla, te hívtál?
 – Ilus...
 – Megint hova tűntél?
 – Látod.
 – Nem törted össze magad?
 – Folyton ijedezel.
 – Miért csinálod ezt?
 – Csak semmi pánik.
 – Olyan furcsa a hangod.
 – Még szép.
 – Hallasz?
 – Mondom.
 – Mit mondasz?
 – Vigyázzunk, nehogy baj legyen.
 – Úristen, már megint!
 – A múltkor se lett baj.
 – Egyfolytában rettegek.
 – Nyugodj meg, Ilus.
 – Te megnyugodtál?
 – Jó.
 – Mi jó?
 – Mondom.
 – Ülsz a padon?
 – Itt nincs pad.
 – Akkor nem a Kútvölgyibe mentél?
 – Nem.
 – Gondoltam.
 – Totál csönd van.
 – Csönd?
 – Sűrű csönd. Vágni lehet.
 – Olyan, mintha már nem is élnél.
 – Miket beszélsz!
 – Figyelj, Béla! Élsz még?!
 – Mondom, a pánik a legrosszabb.
 – Felelj!
 – Azt teszem.
 – Ne így.
 – Hát hogy?
 – Azt akarom, hogy élj.
 – Szórakozol, Ilus?
 – Felelj már!
 – Jó.
 – Bizonytalan vagy?
 – Én bizonytalan?!
 – Jesszus, itt hagytad a vércukormérőt!
 – Már nem kell.
 – Itt van az asztalon.
 – Nem baj.
 – Megőrültél?! Mi az, hogy nem kell!
 – Ne kiabálj.
 – Béla! Hallasz?
 – Persze.

- Mi történt?
- Nem rajtam múlt.
- Nem rajtad?
- Azt hiszem.
- Kétségbe ejtesz.
- Hova jutottunk, ugye?
- Felelj már, a rohadt életbe!
- Semmit sem lehet tudni.
- Történt valami?
- Mi valami?
- Átmentél?
- Át.
- A falon?
- Persze hogy a falon.
- Direkt? Vagy csak véletlenül?
- Nincsenek véletlenek.
- Nagyon félsz?
- Nem. Mitől félnék?
- Mondtam, hogy ne menj át.
- Muszáj volt.
- Muszáj?
- Mindenki átmegy.
- Ne mondd.
- Előbb-utóbb.
- Csak a hülyék mennek át, édesem. Csak a hülyék.
- Ne izgulj.
- Már hogy ne izgulnék. Itt hagytál.
- Nem kavarodok el.
- Honnan tudod?
- Érzem.
- Jaj, a te érzéseid!
- Nagyon is vannak érzéseim.
- Az jó, ha vannak.
- Aztán ne sírjál.
- Mert nekem nincsenek, mi?
- Nem, csak mondom.
- Nem szoktam sírni.
- Sosem lehet tudni.
- Visszajössz?
- Miért ne jönnék.
- Mikor?
- Azt nem lehet kiszámítani.
- Megőrülök tőled. Hát számítsd ki.
- Én?
- Tényleg nincs ott pad?
- Nincs.
- Addig voltam nyugodt, amíg a padon ültél.
- Dehogy voltál.
- Mégis jobb volt.
- Ezt már nem lehet visszacsinálni.
- Lementél az aluljáróba?
- Le. Totál.
- Szörnyű.
- Legalább ezen is túlvagyok.
- Gyere haza.
- Jó.
- De azonnal.
- Ne dirigálj.
- Van nálad kifli?
- Kifli?
- A táskádban.
- Nincs nálam a táska.
- Úristen! A kuratóriumból is telefonálni fognak. Mit mondjak?
- Valamit mondasz.
- Nem jössz haza!
- Mi?
- Nem jössz! Tudom.
- Ne óbégass.
- Elhagytál, Béla! Elhagytál, pedig hogy kértelek!
- Nem tehettem mást.
- Nem tehetted! Ez jó. Aljas vagy. Szörnyeteg. Egy állat!
- Nem rajtam múlt.
- Gyilkos! Szadista barom!
- Ne sírj, megmondtam.
- Nem téged siratlak, magamat, te hülye.
- Ilus, Ilus...
- Hagyjál. Nem hiszek neked, már egyáltalán nem hiszek!
- Totál elvesztem, Ilus...
- A picsába! Hallod? A picsába!
- Mi van? Mit művelsz?
- Béla! Hogy kerülsz ide?!
- Itt őrzöngsz magadban?
- Hát itt vagy, Béla?
- Hol lennék.
- Hogy csináltad ezt?
- Csak leugrottam a Sparba.
- A Sparba? És miért nem szóltál?
- Öt perc volt az egész.
- Öt perc maga a halál.

Philoktétész

Nem az a rettenetes bűze volt a legrosszabb, nem a fekélyes seb láttán a deszkákra hányni: nem csupán a vonagló hústól fordult föl a gyomruk, amikor a szövetet a lábáról félrehúzta: a homokban, a tűző napon rothadó hullák szagát érezték meg, és *azokat* a keselyűket látták a hajók fölött körözni. Így már lehetetlen volt egy idő után elviselni. De az éjszakák üresek lettek, hozzájuk tartozott már az idegtépő jajveszékelése, hozzá tartozott az éjszakáikhoz, úgy szállt le rájuk, a kétségekkel együtt, szinte óraműpontossággal, már-már kitöltendő űrt hagyott maga után, miután nem volt többé köztük. Mintha ezzel a parton bomlásnak induló testeket akarnák elfelejteni, mintha el lehetne felejteni őket. Eltekinteni a ténytől, hogy hörgése még csak a kezdet volt, nem lehetett. És ami a legrosszabb: még csak nem is valami névtelen senki elfelejtéséről volt szó. Kiejteni az emlékezetből, mindenféle összebeszélés nélkül, csak így alakult. Cinkostársak lettek a hallgatásban. Még a nagy szónokok is, még ők sem voltak most olyan hangosak. Sötétség borult rájuk, de a szag valahol mélyen, a fába, az emberekbe ivódva megmaradt. Csak torok nem volt elnyögni, csak szövetek nem voltak jelnek. Valahol egy szigeten hajnalodott.

Thészeusz

Kilencévente kétszer hét.
A bikát meg kellett ölni.
Meg kellett valahogy ölni azt a bikát.
Így indultam el.
Tiszta kézzel.

Azóta visszajöttem.
Hősként, ahogy visszajönni vágytam.
Bálványként.
A bikát levágtam.
Most rólam beszélnek szerte.

Pedig ha tudnák, hogy miért volt elég
ennyi évre kétszer hét annak a bikának,
ha tudnák, minek is épült az az útvesztő fel,
ha ők is látták volna, amit én, a bikát,
a szerencsétlen korcsot,
embernek is, állatnak is hitványat,
alig akkorát, mint a kivert kutyák a porban.
Egy lánnyal hetekig szenvedhetett.
Egy fiúval egy hónapig is.
Láttam a nyomokat a sárban.
Pedig gondosan levágva dobták a labirintusba őket.
Hadd keresse.
Csont és bőr lehetett, mire ráakadt egyre.
A térdemig sem ért fel, és átkarolta két,
csökevényes kis karjával, hogy ne bántsam.
Érezte a végét.
Egy pillanatra majdnem megkönyörültem.
De a hírnévnek és a városomnak kellett a bika.
Trófeának csak az orrkarikája lehetett elfogadható méretű.
A lányok és fiúk kézről kézre adják a hajófenéken.
Borzadva nézik azt a kis ráalvadt vért rajta,
megremegve, csendes ujjongással.
Már csaknem egészen lekopott.
Szerencsére, fröccsent belőle pár csepp a fehér ruhámra is.
A kardomról kellett beletörölni a többit.
Meg port is még.
Kellott egy nagyszabású hőstett látszatához.
A lányt pedig muszáj volt kitenni.
Habár a szája nem járt volna el.

A sátorban

Amikor az öregember előtte térdelt,
amikor megcsókolta a király a lábát,
nem az apja jutott az eszébe akkor.

Persze, rá is emlékeztethette volna az öregség,
de őt sohasem látta térdelni, nem hallotta még bocsánatot kérni sem.

Nem az apja jutott az eszébe akkor, nem azért szorult el a torka.

A megölt férfira gondolt, és arra, hogy szégyelli, amit tett,
és ha már ezt tette, még rosszabb lenne a visszakozás.

Hogy következetesnek kellene lenni, hogy nem hallgatni a reszkető öregre,
hogyha már így is, de legalább önazonosnak.

És azt is tudta, hogy mégis kiadja Hektórt.

Meg azt is, hogy ettől még nem változik meg semmi, hogy nem hegednek be azok a sebek,
hogy nem tud majd ezután az anyja szemébe nézni,

és tudta ezt is;

legközelebb is épp így fogja megalázni és végighurcolni Hektórt.

Pénélopé

Visszafejteni a szálakat, visszabontani magadat olyanra,
mint amilyen előtte voltál. Szétszalazni minden éjjel,
de minden új nappal csak olyanra szőni össze. A várásban
rég elveszett a *te*, neved már a várakozással vált eggyé.

Beléd ivódott kiirthatatlanul a sorsa, beléd ivódott minden,
amiről nem tudsz. Nem őt, húsz éve eltűnt magadat várod vissza.

Elhurcoltak, kiraboltak magadból, kérdés nélkül
csináltak belőled kérdőjelet, hosszú és fáradságos munkával.

Itt bent egyedül vagy. Behallatszik kívülről a zaj, a kérők
hangja. Rád várnak. Arra, amit szósz. Most te döntöd el.

Most újrateremtheted magadat – elvileg. Nem ilyen könnyű.

A kezéd is ő vezeti, és a villát is ő a kezédben.

Villa vagy a kezében, amellyel most is a történetét szövi.

Az egyik, a sok közül. Itt bent egyedül vagy.

Behallatszik kívülről a zaj, a kérők hangja.

Mindez csak díszlet. Vársz, hogy kész legyen a lepel.

Hogy megjöjjön, és visszabonthasd.

A síkból kiemelkedne, feltöltődne

Hogyha sikerülne valami az életében,
valami nagy és jelentős,
maradandó és visszavonhatatlan.

Akkor egyszeriben többet kérdeznék
a szerencsés szülőktől a sűrűbben jelentkező
barátok, hogy ő hogy van,
s mostanában mik a tervei, min dolgozik.
Hirtelen kíváncsiabbak lennének az unásig
mesélt anekdotákra, s hamar megtanulnák
maguktól, kívülről idézni viccesen suta
vagy meglepően koraérett, bölcs
gyermekkori mondásait.

Akkor egyszeriben megjegyeznék a fodrászatban,
külön, mikor belép, s ahogy mondja:
„csak egy kis igazítás lesz”, a szavakat,
a nézést, testtartást, a hangsúlyt,
s külön, még egyszer, jó alaposan eszükbe vésnék
távozásakor, előkészítve a majdani elmeséléseket,
itt járt, ezt mondta, így meg úgy, így nézett.
Úgy találnák, szerény volt, kifejezetten
illetudó és visszafogott, nem élt vissza vele,
hogy megérezte, rögtön felismerték, továbbra is
hétköznapi ember módjára viselkedett, normális
volt, „egy közülünk”, bár gyanúsnak találnák
a második-harmadik egymás után újramesélés során,
hogy mi van, ha ez a végtelen szerénység valójában
inkább végtelen beképzeltséget, lenézést takar.

Akkor egyszeriben eszébe jutna a régi szerelmeinek,
azoknak, akik egy nappal korábban, vagy talán eleve,
még a nevét se tudták, ha pedig tudták, akkor hát
rögtön elfeledték, ha pedig nem rögtön, hát volt idejük

rá, maguk előtt is ez a mentségük, hogy volt rá idejük, nem is kevés, évek. De ekkor bezzeg eszükbe jutna, ahogy hirtelen minden, idéznék ki tudja, valaha egyáltalán kimondott, szenvedélyes udvarló mondatait, emlékeznének hirtelenjében a szeme csillogására, ahogy a dohánymárkára is, amit akkoriban szívott, ha ugyan, ha akkoriban épp, végtére is csalóka az emlékezet, egyáltalán dohányzott. Emlékeznének, ha ugyan találkoztak vele akár csak egyszer is, hova mentek, mit rendeltek, milyen ruhát viselt, s ők, főleg ők mit viseltek, „az a kis fodros szoknyám”, „az a kis pikáns felsőm”, vagy: „kurvás”, „az volt rajtam”, meg: „láttál volna akkor, hiszed-e vagy nem, de jó nő voltam”. Úgy szerette őket, gondolná egy pillanatra elmerengve a többségük, de azért nem baj, gondolná valamennyied részük, hogy így alakult, végül is mihez is kezdenének most egy ekkora hírességgel, aki például szereti-e egyáltalán a lecsót vagy a rántott májat?

Akkor egyszeriben híres diák lenne volt iskoláiban, ahol akkor azonnal mindenki emlékezne rá, még azok is, akik ténylegesen ismerték akkoriban, csak ez idáig afféle kimondatlan közegyezményként emlékét, egész valóját zárolták, távolról, igaz, csak nagyon távolról követve azért addig is kisebb-nagyobb sikereit, hátha itt még várható valami a közeljövőben, hátha egyszer egy csapásra mindenkinek emlékezni kell, hogy például szerette-e a biológiát, sokszor felmentették-e tornából, rakoncátlan diák volt inkább vagy csendes, visszahúzódó jó tanuló. Megtalálnák viszonylag gyorsan a tablóképét egy eldugottabb folyosón, s átvinnék menten egy forgalmasabb részre, ahol sűrűbben takarítanak, vagy legalábbis majd sűrűbben takarítanak onnantól, az igazgató pedig, aki akkortájt ott még csak egyszerű, „mezei” tanár volt, már készítené otthon, csak ez lenne a nagy dilemma, hogy a kék vagy a fekete-sötétszürke öltönyét, ha egyszer csak, tegyük föl, megcsörren a telefon, nyilatkozni hívják.

Akkor egyszeriben, mint valami hirtelen vett, nagy levegővel felfújt luftballon, a síkból kiemelkedne, feltöltődne élete mindenféle izgalommal és büszkeséggel, ismerősei száma ugrásszerűen feldolgozhatatlan, mi több, felfoghatatlan nagyságrendekig (s tovább)

nőne, mások által neki róla mesélt történetek
által emlékei gyűjteménye a sokszorosára gyarapodna,
egyszeriben nemcsak lenne élete, de olyannyira
lenne, olyan nagyon fel-, vagy talán inkább
kitöltődne, hogy az akár több embernek, több
emberélethez is kényelmesen elegendő lenne,
s ő így, úgy képzelné, kényelmesen válogathatna
minden nap kénye-kedve szerint, aszerint, hogy
milyen lábbal (hangulattal) kel fel, hogy e
sok embernyi sok életből melyik nap éppen
melyiket élje, melyik életéhez, akár hiú igazgató
melyik öltönyét, akár egykor jó nő melyik régi
ruháját, mely, de kár, de hát, persze, gondolhatta
volna, ó, hát persze, hogy már nem megy rá, akár
fodrászkisasszonyok melyik betévedt híresség
melyik mozdulatának, hangsúlyának, nézésének
melyik féle értelmezését, akár a szerencsés szülők
akiknek az épp őket hívó, s nekik köszönhetően maguk
is szerencsésé avanszált barátaik, mikor megdobbanó
szívvel konstatálják, hogy odaát kicsöng a telefon,
hogy mindjárt egy igazi híresség szüleivel fognak
beszélni, s most, hirtelen támadt, nagy izgatottságukban,
lányos zavarukban nem is tudják, a híres csemetével
kapcsolatban elsőként melyik, remélhetőleg
azért mégsem túllontúl intim kérdésüket
tegyék fel; ott tartott e hosszú, most már belátja,
túlzottan is hosszú, hosszan végig gondolt belső
hasonlata előtt, hogy e sok embernyi, sok életből
melyik nap éppen melyiket élje, melyik életéhez
melyik garnitúra emlékét, élményét, frissiben szerzett
vagy varázsütésre nagyon régről előkerült,
szinte már teljesen el is feledett barátait próbálja föl,

hogyha sikerülne valami az életében,
valami nagy és jelentős,
maradandó és visszavonhatatlan.

Basszameg.

DORKA könyve

A ruhatárnál tömeg volt; a sor vége még kint állt az utcán, az eleje bent a lépcsőn, a szűk lejáróban, ahová mindig beszorul a levegő. Szter azt mondja, az óvóhely lehetett ilyen fullasztó a háború alatt, és hogy ki tudja, nem óvóhely volt-e ez is, mielőtt klub lett belőle.

Akárhogy próbáltuk, nem tudtuk kitalálni, hogy milyen volt a Nyugati pályaudvar környéke 1990 előtt. Szter, aki azt tudta, hogy milyen volt a szegedi dédanya korcsolyacipője 1905-ben, erre csak halványan emlékezett. Azt mondta, a Nyugatinál valahol volt egy hamburgeres. A nyolcvanas évek legvégéig, úgy kilencvenkettőig nélkülünk telt az idő a pesti oldalon, azt hiszem, azért, mert nagymama és nagyapa mindent elmeséltek az ő idejükből és az ő idejük előtti időből, de a hetvenes-nyolcvanas évek már nem az ő idejük volt, hanem anyáéké, de ők nem meséltek semmit, ezért míg az 1940-es Berlińi teret pontosan láttuk, az 1985-ös Marx térről csak a hamburgeresre emlékezett Szter, aki azért hozzátette, lehet, hogy téved, és az a bódé mégis az Astorián volt.

Kétségbeesetten igyekezett összerakni az egykori várost, akkor, amikor minden szét-esett. Folyamatosan kijárált a szobájából megkérdezni apát, hogy melyik az a Gorkij fasor, melyik a November hetedik tér és melyik a Rosenberg házaspár utca, aztán az új térképre beírta az utcák szocialista nevét. Volt olyan tér, amely hangyabetűkkel körbe volt írva, hogy Oktogon, Mussolini tér, November 7. tér, Oktogon. Az egész Belváros össze-vissza volt firkálva.

– Látod, ez itt Párizs – mutatott le a padlóra. Párizs térképén alig valami volt átírva. Nem tudom, honnan szedte. Talán nagymamától.

– Ha egy olyan városban élsz, ahol mire megtanulod valaminek a nevét, az már nem az, akkor valaha valaminek volt igazi neve? – kérdezte a sarkára ülve. Kilencvenvalahány volt, talán kilencvenhárom, és elgondoltam, hogy az, amire sehogy se bírunk visszaemlékezni, csak tíz éve volt.

Megtorpant, aztán újra megindult az emberkígyó a lepusztult bérház alagsorába. Lassan nyeldekelt a ház, vagy az óvóhely.

– Pest egy másik élőlény – mondta egyszer Szter, épp a híd közepén. Ha tehetne, gyalog járt át a hidakon, és olyankor menni kellett vele.

– Ez soha nem lesz egy város – nézett rám elgondolkozva –, még a házak szaga is más odaát.

Megállt a Margit-híd közepén. Nekidőlt a korlátnak, és hátrahajolt, mintha hátast akar-
na ugrani a Dunába, de csak kinyújtózta a derekát. Megkérdeztem, hogy emlékszik-e
a térképekre, amelyeket gimnazista korában összefirkált. A bal keze a korláton Pest felé,
a jobb Buda felé nyúlt. Alatta szaladt víz. Aznap sötétzöld volt. Szter mosolygott, azzal
a csempe mosollyal. Hirtelen úgy tűnt, ő fogja össze a híd két végét.

– Mindenre emlékszem. Tudod – mondta.

Sötétedett, mire átértünk Budára, Buda felől sötétedett, és Szter, mielőtt lejtünk
a hídról, megpördített, hogy nézzek hátra. A másik oldalon a lemenő nap megvilágítot-
ta a pesti rakpart házait, téglavörösen, szürkén, sárgán álltak a házak a Duna vonalán, és
Szter megint elmondta, hogy Pest színes, mint Párizs, csak Buda sötétzöld és kőszínű és
barna meg fekete, mint az öreg erdők. Amíg Szter nem mondta, sohasem gondoltam ar-
ra, hogy Budán nincsenek színek.

Gyalogolni akart. A Bécsi úton át mentünk, mentünk kifelé a különös, meleg, novem-
ber esti sötétben, és Szter egyszer csak váratlanul azt mondta:

– Ilyenkor boldog vagyok.

Ránéztem a nővéremre. A szeme alatti fekete karikák még a félhomályban is látszottak,
és ha nem akartam is látni, hogy seb van a halántékán. Nem mertem tőle megkérdezni,
hogy Timur volt-e, aki megütötte. Magától nem mondott semmit. Eszembe jutott Kis-
anna nyaka, és az a mozdulat, ahogy Szter akkor visszarántotta Anna nyakára a garbót. Ő
sem mondott semmit, amikor megláttuk a nyakán a nyomokat.

– Annára emlékszel? – kérdezte abban a pillanatban, de aztán meg sem várta a választ,
folytatta.

– Olyan idő van, mint májusban szokott. Szép, ahogy beáll a villamos – mutatott a meg-
állóra.

Átszaladtunk az úton, és felugrottunk, aztán lezötytyentünk, ahogy elindult. Néztem
Szter halántékán a foltot, és végül megkérdeztem. A homlokához nyúlt.

– Gőzöm sincs, mi az – mondta közönyösen.

Meginogtam. Azt hittem, csak én utálok Timurt, azért képzelem, hogy üti Szterkét.

A villamos mintha ugrált volna a kockaköveken. Szter előbányászott egy könyvet a há-
tízszakjából. A zöld gerince lifegett.

– A kukából szedtem ki – mondta –, eredeti. Régi, két háború közti sérült kötésben –
tette hozzá. Anyával beszéltek így, ilyen szakszerűen a könyvekről, amelyeket mindketten
úgy fogtak, olyan laza biztonsággal, ahogy én sohasem mertem.

– Ez sokat ér? – kérdeztem, és beleszagoltam. Olyan szaga volt, mint a budai várnak.

– Úgy tíz napot ruhatáraznék, ha meg akarnám venni. Vagy húszat – mondta Szter, és
ásított. Tudtam, hogy nem alszik naponta öt óránál többet. Vizsgaidőszak volt és két he-
lyen dolgozott. A villamos annyira rázott, hogy alig lehetett érteni, mit mond. Ahogy el-
tette, észrevettem, hogy a hátizsákja pántja és a kabátja is meg van varrva a mandzettánál,
olyan apró öltésekkel, ahogy nagyanya javította a háború előtti dolgokat. Egyszer Szter
azt mondta, hogy ha az ő édesnagyanja nem tanította volna meg arra, hogy miként kell
a semmiből élni, nem élte volna túl a kilencvenes évek végét és Timurt, de nagyanyának
sohasem mondta meg mégsem. Szégyellte.

Amikor sorra kerültem a ruhatárban, ránéztem a lányra, hogy egy legyen a háromszáz-
ötvenből, aki legalább ránéz. Végigmért. Aranylapokból összeállított blúzban volt, és amint
elvette a kabátom, megkarcolt a körmével.

Egy óra múlva bent láttam, egy magas férfira fonta rá a jobb lábát, és közben hátraha-
jolt. A német pornófilmekben láttam ezt a mozdulatot régebben. Este, ha anya és apa el-
mentek otthonról, Szter összevissza kapcsolgatta a csatornákat a szőnyegen hasalva. Talán
az utolsó nyár lehetett, az a hosszú nyár, amely után gimnáziumba mentünk, az, amikor
Natália futva jött a sóstói táborban, hogy megdöglött a Kádár.

Azon a nyáron volt, amikor Szter egyszer csak belebámult a képernyőbe, mint egy tü-
körbe. A kezébe vette a távirányítót, és elkezdte villogtatni a csatornákat. Minden mozdu-
latnál, ahogy rányomott a távirányítóra, lejjebb eresztette a kezét egy centivel, aztán visz-
sza, mintha a gomb ereje lökné fel. Pár másodpercenként villantak fel a különféle képek
a képernyőn. Az egyik pillanatban egy lány a tengerparton egy rózsaszín jégkrémrudat

tolt be a szájába, a következő pillanatban egy nagy, vöröshajú férfi tátotta nagyra a száját egy mikrofon előtt, aztán egy család zsúfolódott össze egy lila nejlonsátorban egy másik tengerparton, egy nő mögött felvillant Amerika térképe, és a nő farkasszemet nézett Szerrel, egy énekesnő egy fekete fiú könnyes arcáról nyalta le a könnyet, közben a saját melléhez ért, a magyar adón hangyák másztak a fekete semmiben, majd egy autópálya látszott, ahogy a vezető látja, aztán egy kecske, amelyik hatalmas vízben gázol előre, mögötte nagykerékű járművek állnak. Aztán Szer kezdte előlről. Gyorsabban. Összemosódott Amerika térképe és a fekete fiú könnyes arca, az énekesnő és az énekes.

– Ennyi – mondta Szer, és leejtette a távirányítót, kiejtette a kezéből a földre, sarkon fordult és bement a szobánkba.

Visszakapcsoltam a német adóra. Már a híradó ment. Nem tudtam, hogy Szer után menjek-e. Nem gondoltam, hogy attól borult ki, hogy egy bajor ruhás paraszt az asztalnak döntött egy nagymellű nőt. Egyébként sem látszott túl sok. Aztán mégis utána mentem. Az oldalán feküdt az emeletes ágy alsó szintjén, ahol az ő helye volt, az egyik keze a térde közt, a másikkal könyvet tartott. Néztem a hátát az ellenfényben, és a könyvet, amelyből csak az egyik oldal látszott a vállától. Megismertem a kötését. Ezredszert olvasta.

– Az ön iránt tanúsított magaviseletének magyarázata pedig ez: sem boldogság, sem boldogtalanság nincs ezen a világon, csak a két fogalomnak az egymással való összehasonlítása – olvasta félhangosan, aztán röhögni kezdett.

Amikor apa és anya hazajöttek, Szer kiszaladt eléjük. Apa felé lépett, mintha meg akarná ölelni. Apa hátrahőkölt.

A lány, aki a pultnál átcsvartta a lábát a magas férfin, időnként kiszaladgált a ruhatárba. Volt, hogy tízen is vártak rá. Akkor kidobálta a kabátokat a pultra.

Az Abbát a Boney M váltotta, aztán valami még annál is régebbi zene, ami még akkori lehetett, amikor anya fiatal volt.

– Only you – énekelte az arcomba az énekessel a magas férfi, akire az előbb rátekeredett a ruhatáros lány. Keserű cigaretta-, sör- és szeszszaga volt. Timurnak is ilyen szaga volt. Nem értettem, hogy Szer hogy volt képes hozzámenni egy nála tizenegy évvel idősebb alkoholistához. Ő nem ivott, egyszer mégis elaludt a garázsmeneten. A sofőr, aki felrázta, megfogta a seggét, amikor leszállította, úgy tolt le a buszról.

– Sokat ittál, csillagom – lihegte bele az arcába, és elállta az útját. Szer azt sem tudta, hol vannak, aztán megismerte a hegyet és a nagy kéményt.

– Nem ittam. Dolgoztam. Fáradt vagyok – mondta a sofőrnek. Állt előtte, és várta, hogy mi lesz. Még nem voltak a kocsiszínben. Előtte lehetek pár megállóval. Hideg volt. A férfi egy szó nélkül ült vissza a buszba, és Szer hazagyalogolt. Onnantól két kávét ivott minden éjjel. Timurnak nem merte elmondani. Félt, hogy kiabálni fog vele.

A férfi a hátamat kezdte simogatni. Inkább mintha dörzsölte volna. A hasa kidudorodott a nadrág felett, rálógott az övre. Alig lehetett több harmincévesnél, de már rohadt.

Az előzőt is itt szedtem fel. Először itatni akart, aztán, amikor azt mondtam neki, hogy ha dugni akar, akkor nem kell berúgatnia előtte, otthagytott. Vagy egy óra múlva jött vissza azzal, hogy kurva vagyok-e. Mondtam neki, hogy matematikus. Pierre-re gondoltam, amikor elindultam mögötte a lépcsőn a zakójával a vállamon. Hasonlított rá. Azért mentem vele. Szinte azonnal nekem esett. Az üvegasztal, amelynek nekidöntött, legalább sima volt, igaz, hideg. Nem vettem észre, hogy sírok, csak azt, hogy vizes a kezem. Hála istennek nem láttam. Csak az asztalt láttam magam alatt, és a kezemet, ahogy támaszkodom, arra hullottak a könnyeim, figyeltem, mintha másvalakié lenne mind. Mintha tíz perc alatt lett volna tele friss sebekkel a bőröm, mintha ezekbe tenyerelne bele, mélyen, mélyen beléjük nyomva az ujjait. Jobban fáj, mint ahogy dugott. Azt nem éreztem.

A sebek miatt kezdettem sírni, pedig a testemmel rég azt csináltam, amit akartam. Azt megtanítottam élvezni és élvezni is.

Még sem vártam a reggelt, elindultam, amikor elaludt.

A Batthyány tér üres volt. Nem volt cigarettám. Hideg volt a zakója nélkül. Amikor visszafordultam mégis, hogy átmenjek egy taxival Pestre, vissza egy másik klubba, a taxis felajánlotta, hogy ingyen átvisz. Kivágtam valami pénzt a szélvédő alá. Nem volt kedvem beszélgetni.

Végül egy másodéves fiúval táncoltam hajnalig. Azt mondta, hegedülni tanult, de abahagyta. Fogtam a kezét, és végignézttem az ujjait, ott, a klub előtt, amikor kidobtak minket zárórakor. Valószínűleg igazat mondott. A mutatóujja és a középső ujj egyforma hosszú volt.

– Nem ma – mondtam neki, és másnap bebújtam az italautomata mögé, onnan néztem, ahogy a Batthyány téren toporog. Idegesnek látszott. Gyerekek. Pedig annyi idő volt, mint én.

Nem is tudom, mit csináltunk. Ültünk valami presszóban, és órákon át az irodalomról beszélt, aztán Homéroszról. Szer boldog lett volna vele.

– És te mit olvasol? – kapott észbe valamikor este hat körül.

Tudtam, hogy össze fog törni megint az egész, pedig finom keze volt, és lassú, lassú és szép. Valahol a nyolcadik kerületben laktak az anyjával, egy olyan utcában, amiről azt sem tudtam, hogy létezik. A plafon a semmibe vészett, mint a pesti házakban általában. Kint surrogott az eső, mosta az öreg épületeket. Kikönyökölttem az ablakba úgy, meztelelenül. Alattam ott volt a nyócker.

Nem tudtam neki mit mondani egyáltalán, végül az igazat mondtam, hogy csak annál maradok meg, akibe szerelmes vagyok. Megkérdezte, hogy ez előfordult-e már valaha, vagy előfordulhat-e egyáltalán. Nem kísért le. Kóboroltam az utcákon. Kékek voltak a tűzfalak az esőben. Járkáltam, amíg valahogy kijutottam a körútra. Beültem egy kávéra valahol. Néztem, ahogy mossa a teliablakot az eső. Később úgy emlékeztem, hogy akkor boldog voltam.

A kertben fehéren és kopaszon álltak a fák. Talán nyírfák. Mögöttük látszott a piszkos ég, azt bámultam, amíg vártam, hogy kidobja a gép a kávé.

Hirtelen nem tudtam, hogy melyik város mely épületének aulájában vagyok, és hogy milyen évszak van, tél vagy már tavasz. Hónapok óta szinte mindennap tolmácsoltam.

Míntha nem lett volna senki rajtam kívül az épületben. Visszhangzott a csizmám kopogása a folyosón.

Akkor eszembe jutott a gimnázium. Alig tíz évre volt tőlem az ottani folyosó.

Itt szögletes fotelok álltak a falnál, a sarkukon kilógott a belük. Felettük aranykeretes alföldi táj függött. Amint körülnéztem még egyszer, összefolyt a fejemben az összes egyetem, konferenciaterem, szállodahall és díszterem, ahol az elmúlt évben fordítottam azokat a mondatokat, amelyek nagy részét magamtól soha nem mondanám ki egyik nyelven sem.

Az autópálya lehajtójánál kedvem támadt mindent levenni, és továbbjönni meztelelenül, ahogy Pierre-rel egyszer leautóztunk éjjel a Balatonra. Olyan meleg volt, hogy a parkettán feküdtünk a saját csípős izzadságunkban, és nem volt erőnk egymáshoz érni. Óránként az ablakhoz mentem, és megnéztem a Szent Anna-templom tornyát. Éjjel egy körül volt, amikor Pierre felpattant, és azt mondta, hogy induljunk el. Egy táskába dobáltunk be néhány ruhát, és lepedőben osontunk le az autóig. A pálya felhajtójától a tóig meztelelenül utaztunk, lehúzott ablakkal. Olyan volt, mintha langyos hajszáritóval fújnának. Hajnal előtt értünk le, akkor, amikor megjelenik az első világos csík az égen. Egy lélek sem volt a szabad strandon, amikor elhevertünk a fűvön.

Most éles volt a szél. Előrefújta a hajamat, bele a számba. A benzinkút vörös neonbetűi közül a második ki volt égve. A férfi, akinél kifizettem a cigarettát, végigmért. Szép arca volt.

Szúrhat a borostája – gondoltam. Rátette a kezét a kezemre, amikor visszaadott.

A franciák közül az összes hadart. Minden harmadik mondatukat fordítottam le, az is sok volt, és felesleges. A tizedik percben kezdett fájni a hasam. Próbáltam úgy ülni, hogy ha átáznék, ne hagyjak nyomot a fotelon.

A tanszékvezető jó ideje mintha nekem beszélt volna, nem a franciáknak. Lassan mondta a mondatokat, akárha diktálna, és hálás lettem neki, hogy a fájdalom szüneteiben rátámaszkodhatok arra a kis levegőre, amit hagyott, mielőtt újra megszólt.

Néha komplett Bach-darabokat játszottam el közben egy-egy unalmasabb munka alatt, de csak egy öreg ügyvéd vette észre nemrég, karácsony előtt.

– Maga nem igazi tolmács, ugye? – kérdezte, ahogy szedelőzködött a társaság a szálloda halljában. Egy nagy dracénát figyeltem végig, miközben látszólag rájuk néztem, ha beszéltem. Az öreg rövid, okos mondatokban beszélt, egyetlen felesleges szó nélkül, úgy, ahogy az apám. Levettem a szemem a dracénáról, hogy ránézzek.

– Nem tudom, mi vagyok – mondtam neki.

– Azt hiszem, az emberek nagy része nem tudja, csak elkezd úgy viselkedni, ahogy él – tettem hozzá, magam sem tudom, miért. Talán ki akartam hozni a sodrából.

– Maga egyszerűen Theodóra – mondta az öreg, és a névtáblámra mutatott, amit ki kellett tűznöm azon a délutánon.

– Majd megérti – tette hozzá, és feladta a kabátomat.

– Maga még kicsi – mondta, amikor elindultunk kifelé.

Senki mástól nem viseltem volna el.

A többiek autóba szálltak a szálloda előtt, de ő gyalog indult el a déli pályaudvar aluljáróján keresztül. A zöldséges előtt értem utol.

– És maga tulajdonképpen kicsoda? – kérdeztem tőle, mintha megengedhetném magamnak, hogy bármit kérdezzek, amit én kérdezek, és nem valaki más, akinek tolmácsolok.

– Nem tudom – mondta az öreg, és megállt az aluljáró közepén.

Egy környékbeli kocsmába ültünk be. Egymás után itta a konyakokat. Később úgy emlékeztem, nem beszéltünk semmiről, csak arról, hogy korán jött az idén a tél, hogy a konyakot nem szabad behűteni, és hogy mindenki hazudik, aki beszél.

– Ne féljen majd a csöndtől – mondta, amikor nekiindult a Maros utcának. Rá gondoltam most is, amikor végeztem. A kertben a fél-alkonyatban mintha a fák törzsén folyt volna végig a vérem, olyanok voltak az árnyékok.

– Régóta csinálja ezt, kisasszony? – kérdezte a tanszékevezető felém hajolva. Fekete és ősz borosta nőtt az arcán, mint apának, egyszerre, de az apám soha nem hajolt volna ennyire közel senkihez.

– Matematikusként végeztem – mondtam neki, és kinéztem a háta mögött. Elmondtam néhányszor már ezt a mondatot is. Nem jelentett semmit. Kint szállingózott a hó.

A hidegtálak alatt műanyagterítő volt, és az egyik tálcáról lepattogzott a fémfesték. A tojáskarikák ki voltak száradva a szendvicseken. Valahol feldőlhetett egy borosüveg, erősen lehetett érezni a szagát. Megütötte a fülemet néhány szófoszlány. Magamban kijavítottam a rossz igeidőt.

Most azt gondolja, hogy azért nem lettem matematikus, hanem inkább tolmács, mert annak nem voltam elég jó – gondoltam, és ránéztem. Hirtelen. Zavarba jött.

– Miért hagyta ott? – kérdezte, és még közelebb lépett. Belém hasított a fájdalom, mintha villámlana a méhembem. A férfi az ablakkeretnek támaszkodott mellettem, odacsukva a büféasztal és az ablak közé. Nem volt levegőm.

– Nem marad itt estére? – kérdezett megint, pedig még semmit sem mondtam arról, hogy miért nem lettem matematikus. Lassan már engem sem érdekelt.

Elképzeltem a szállodai szobát egy óra múlva az ecetszagú törülközővel, a csillogó mosdóval, és az ággyal, amelynek ugyanolyan szaga van, mint a szőnyegeknek. Elképzeltem a feleségét és a fiát, és azt, hogy a nő megérezné rajta az illatot, amikor hajnalban hazamenne, de nem szólna semmit.

– A felesége is az egyetemen van? – kérdeztem tőle. Elvette a kezét.

Úgy jöttem hazafelé a vízszintes hóesésben, mintha ráérnék. Tele volt pénzzel a táskám, és arra gondoltam, Szternek kellene adnom a felét, ha elfogadná. Nem akartam venni semmit. Mindegy volt, hogy mennyit keresek.

Éjjel egy körül értem Óbudára, és amikor kiszálltam, megálltam a garázssor előtt. Felnéztem Szerkéék konyhaablakára. Még világos volt.

Mutattam neki a jelet, hogy aludjon. Abban a pillanatban lekapcsolta a villanyt. Már csak egyetlen ablak világított a szemközti házban. Rágyújtottam.

Másnap nyolcra kellett valamelyik minisztériumban lennem, de elfelejtettem, hogy melyikben, és amikor kotorni kezdtem a havat az egyik csizmasarkammal magam körül,

eszembe jutott egy dallam. Nem tudtam, hogy hallottam-e valahol, vagy magam találtam ki; Pierre indiai barátja írt ilyeneket.

A postaláda tele volt számlákkal és színes újságokkal. A lépcsőn felfelé belelaptopoztam az egyikbe, aztán becsúsztottam egy cserép alá a lépcsőházban. A virág teljesen ki volt száradva. Mielőtt továbbmentem, ráöntöttem az ásványvizet, amely a táskámban maradt.

Ahogy felkapcsoltam az előszobában a villanyt, fehér fénybe borultak a fehér falak, és abban a fényben sokkal jobban éreztem, ahogy tompán, egyenletesen fáj a hasam. Éhes már nem voltam, csak melegem volt, aztán rázni kezdett a hideg. Jó lett volna, ha valaki a hasamra teszi a kezét.

Másnap tíz percet késtem a minisztériumból. Egy nő, akiről nem tudtam, hogy kicsoda, szigorúan nézett.

Rámosolyogtam. A mélygarázsban a zsebemből a kulcs helyett a névjegyet vettem elő, amit az imént kaptam. Legközelebb is engem akartak. Mindig, mindenki engem akart legközelebb is, pedig egyetlenegyszer sem figyeltem oda, és egyetlenegy arcot sem jegyeztem meg másfél év alatt az öregén kívül, akivel konyakot ittam. Összegyűrtem a névjegyet és beledobtam a hamutartóba.

Ha el akarnám mondani Szernek, hogy hogy' élek, elhoznám ide. Megmutatnám neki ezt a mélygarázst szerda délben, februárban, és az ugyanolyan színű eget, amikor innen kimegyek – gondoltam, és eszembe jutott, hogy tegnap este óta nem ettem. Olykor vettem valami csokoládét vagy elhoztam a cukrot a kávék mellől, máskor a fogadásokon lettem egy pogácsa tetejét.

Üres volt a délutánom. Menekültem kifelé a parkolóból. Olyan volt a zene, ami a plafonból jött, mintha ütnék az arcomat.

Ahogy voltam, úgy estem rá a díványra, amikor hazaértem, és hagytam, hogy folyjék belőlem a vér. Jó volt odafigyelni rá, ahogy egy-egy adag kilökődik. Lerúgtam a cipőmet. Más nők egykor talán kitergetnek. Vagy belekeverik a rántást a főzelékbe. De én nem voltam éhes. A vérem volt az utolsó dolog, ami a testemhez kötött.

A zongoraszéken egy halom magazin hevert, a pianínó tetején könyvek. Alig párszor játszottam rajta. Kicsi volt a belmagasság, vagy nem jó helyen állt a hangszer, de nem szólt meg. Nem erőltettem.

– Nem lehet. Majd egyszer megszólal, ha akar. Nem lehet sürgetni – mondtam Tamásnak, aki egyre nyugtatott, hogy játsszam valamit.

– Nem ennek van az ideje – mondtam neki, mire ő ült oda, és összevissza verte, mintha ő is az arcomat ütné, míg ki nem mentem a szobából. Talán fél éve értünk utoljára egymáshoz. Talán Szegeden lefeküdtem közben egy ügyvéddel. Nem emlékeztem az arcára.

Amikor hallottam, hogy pittyeg a telefon, nem álltam fel. Fél óra múlva néztem meg, aztán ledobtam. Behívtak szombatra egy sürgős munkára.

– Nem bírom tovább – mondtam a fürdőszobatükörnek, de nem hallottam, hogy ki jött volna a számon bármilyen hang. Egyedül voltam.

Régen szerettem a várost szombat délelőtt; szerettem, ahogy Szerrel sodródtunk a körúton, míg végül, akárhonnan indultunk el, kikötöttünk a Művészen.

Becsomagoltattam egy baklavát az Oktogonon, de ahogy a kocsiiban beleharaptam, feljött a gyomrom. Nem tudtam enni. Álmos és szomjas sem voltam. Olyan volt, mintha halott lennék. Amint beléptem az irodába, felnéztek mindannyian. Késtem húsz percet.

– Nem vagyok jól – mondtam, nem tudom, kinek. Ancsa azt morogta, hogy van tea. Fél éve, amikor idejött, fekete volt és fényes, mint Szer. Most olyannak tűnt, mint azok a fotelok a szegedi egyetemen, elhasználtak és kopottnak, akit ki kellene cserélni. Néha azt hittem, én azért nem vagyok még ilyen, mert nincs testem. Anya sokszor kérdezte, hogy miért nem dolgozom kevesebbet, és nem értette meg, hogy azért, mert nem lehet.

Egy kedden lementem a boltba. Kétezerkettő márciusa volt. Egy-egy hófolt még maradt a parkoló előtt a kutya-futtatón. Húzta a kezemet a szatyor, pedig csak bort vettem és kenyeret. Az iskolaudvaron nyárfák álltak. Átnéztem az ágaikon, mintha rácsok lennének. Megint véreztem. Vérzéstől vérzésig számoltam a hónapokat, jobb híján, mert a napok, a hétvégék, a vasárnapok és az órák rég elvesztek, ahogy a testem és a világ.

Ilyen huszonnyolc évesnek lenni, Isten. Csak, hogy tudd – mondtam a levegőnek a fák között. A csövest, aki odajött, már láttam néhányszor az utcában. Odaadtam neki a fél kenyeret meg egy ezrest. Kezet akart csókolni, de nem engedtem. Aznap már délután háromkor kinyitottam a bort.

– Nem akarom ezt tovább csinálni – mondtam Tamásnak, amikor hazajött.

– Te tudod – válaszolta, és magára csukta a fürdőszoba-ajtót. Éjszaka azt mondta, nem akar tőlem gyereket.

– Kishülyém, én nem leszek apa – mondta, és lefordult rólam az utolsó pillanatban. Nem éreztem semmit. Sem fájdalmat, sem örömet, sem őt, sem magamat.

– Meg foglak csalni – mondtam neki.

– Jó. Ne meséld majd el – válaszolta, és tíz perc múlva, amikor kimentem a konyhába, már aludt. Soha nem veszekedtünk. Azt nem bírtuk volna el. Azt mondta, csak akkor kötözzünk össze, ha soha nem fogok kiabálni.

– Amúgy sem tudok – mondtam neki abban a kocsmában, ahol akkor ültünk, és beleittam a borba.

Most ültem a konyhában, és néztem a falat. Az új bútoroknak még érezni lehetett az illatát. Amikor észrevettem, hogy sírok, kikönyököltem az ablakba. Szternél is világos volt. Messze voltunk ahhoz, hogy lássuk egymást, csak azt tudtuk, mikor ég a másiknál a konyhában a villany. Mostanában mindig égett.

Apa éjjel halt meg, kettő körül. Utoljára Szerke volt nála. Mintha egy hét alatt akarnák bepótolni azt a harmincvalahány évet. Hagytam nekik. Az apám szeme hatalmasra nőtt, mintha már csak szeme lenne és keze ebben a haldoklásban, és Szernek is csak szeme és keze volt, próbáltak egymásra nézni végre, ennyi év után, és az apám talán észrevette, hogy van egy másik lánya is, nemcsak én.

Szter odaadta neki a narancslekvárt, amit három országon áthozott, mert apa nem akarta megsérteni azzal, hogy nem kér semmit, és Szter és ő is komolyan játszották az utolsó játékot, hogy ne kelljen kimondani semmit: Szter elhozta a lekvárt, és apa megette a kenyérré kenve, hogy ne kelljen mondani semmit semmilyen nyelven sem.

Szter hozta a lekvárt, de anya cserélte a pelenkákat, anya mosta le, anya emelte fel és ő vette ki a lepedőt naponta háromszor, ő rakta fel az újat, anya ült az étkezőasztalnál, ahol régen a körmére húzta a bordó csíkokat, amikor hazaesett este kilenckor a másik férfitől, régen, tizennégy évvel azelőtt, amikor még otthon laktunk, Szerke és én. Most a csuklóíng piros volt mindkét keze a fertőtlenítőszerből. Nem sírt. Olykor csapkodott a konyhában vagy a pelenkákat vitte be a szobába, és lerakta valahová, talán, hogy apa lássa, hogy neki lesz.

Még akkor sem szóltak egymáshoz, amikor anya már úgy emelte fel, mintha a gyereke lenne, a harminc kilósra fogyott apámat, aztán alátette az új lepedőt, aztán elvitte a régit, beleeresztette a fertőtlenítő vízbe, aztán eltűnt a keze a hipós vízben, aztán kifacsarta a lepedőt, aztán a mosógépbe rakta. Nem gondolt talán semmit. A kakaót is így rakta elének régen, a vacsorát is így rakta az asztalra, ha Szer összetörte a térdét, azt is így kenté be, sehova se nézve.

De akárhogy kértem, se a lepedőt nem adta ide, se a tálcát, se apát nem adta ide nekünk az utolsó két hónapra, csak Szer ment át azon a határváron, azon a kettős határváron, anya vörös kezének és apa csontkezének a nyomán nőtt kettős határváron, csak ő ment át azzal a kurva narancslekvárjával, átkúszott alatta, mint gyerekkorában a kerítések alatt, és akkor apa kénytelen volt ránézni, belenézni a szemébe, és megérteni, hogy élhettünk volna, akár egy család, és Szer, aki harminc évig beszélt, beszélt apához mindenféle nyelven, és várta, hogy apa válaszoljon, várta, hogy apa megsimogassa legalább a karját, várta, hogy apa azt mondja neki, akármilyen nyelven, amit nem lehet mondani, Szer, aki néha soha nem beszélt, néha meg csak beszélt és beszélt, hogy apa rá figyeljen, legalább egyszer, egyetlenegyszer, amíg él, most nem mondott semmit, csak letette elé a lekváros kenyeret,

aztán ült az ágya szélén, ült egy szó nélkül, de nem mert megfogni apa kezét, és apa nem mert megfogni Szter kezét, aztán Szter elbúcsúzott, ahogy szokott, mintha egyszerre jönne és menne, aztán, tudom, szétverte a betonfalat a szeméttárolón, azzal a kezével, amit apa soha nem fogott meg, azzal a kezével, amit más sem fogott meg soha, mert Szter szégyellte a kezét, amely mindig piszkos volt a szénportól és a festéktől.

Amikor reggel anya felhívott, hogy apa az éjjel meghalt, úgy mondta, mintha azt mondaná, hogy esik az eső, vagy nem nyit ki a bolt. Bosszúsan. Kikönyököltem az ablakba. Átnéztem Szterhez, akinél le volt húzva a redőny, találgattam, hogy anya őt már felhívta-e, aztán elkezdtem mondani egy régi szöveget Carlo egyik könyvéből. Halottra mondják, csak halottra, ültem a térdemen a könyvvel, ültem a földön a sarkamon, és tudtam, hogy Szter azért ment át apa és anya határzárjáján, azért vitte át azt a pár kanál narancslekvárt, hogy apa, amikor meghal, emlékezzen rá, és hogy ha legközelebb születik, akárhová születik, érjen hozzá majd a gyerekeihez és nézzen rájuk, legyen rajtuk a keze és a szeme, a keze és a szeme, amely a legtovább megmaradt belőle, aztán el kellett tennem a térdemről a könyvet, mert észrevettem, hogy évek óta először sírok, az államnál folyt le a könny, magától folyt a szememből, és a könnyeken át láttam az apámat, ahogy egyre messzebb ér.

Aztán csak a könny folyt, mintha a hideg csípte volna ki a szememet, végül elállt. Nem volt kit felhívnom. Sztert felhívhattam volna, de nem volt minék. Mi sohasem hazudtunk egymásnak, és sohasem beszélünk feleslegesen.

Ültem a padlón. A fikusz levelei között áttört a kékszínű fény. Beletartottam a kezem, és elhatároztam, hogy Tamás soha nem fog egy ágyon pelenkában feküdni, mint ahogy feküdt volna, ha gyerekeink születnek, akikhez ő nem ér hozzá.

Beszóltam, hogy meghalt az apám. Végighallgattam a baromságokat, aztán beleittam a vodkába a konyhaasztalnál. Tamás hagyta a konyhapulton, mint a chipset az üvegedényben, a teafiltereket, a kék tálcat az elefántokkal, a törött tetejű sótartót és egy adag vegetát egy fémdobozban, amelyen ott volt az Eiffel-torony. Levettem a doboz fedelét, hogy eltűnt a torony teteje, aztán visszatettem. Aztán beledugtam az ujjamat és lenyaltam.

Hányingerem lett. Szter narancslekvárjára gondoltam. Az volt az egyetlen, amit kívántam volna, az a keserű-édes íz gyerekkorunkból, vagy talán a sárgabarack.

Eszembe jutott, hogy nagyanya adott pár üveggel. Ahogy lesöpörtem egy zsákba mindazt, ami a pulton volt, és eltűnt a fekete műanyagban az Eiffel torony és a sótartó és a kék tál és a teafilterek, aztán a vodka és a szalvéták, a fogpiszkáló és minden kiszóródott morzsa, egyenként, letekertem a lekváros üveg tetejét, és beleittam, mint ahogy Szter szokta gyerekkorunkban. Napíze volt.

Ittam a lekvárt annyi nap óta először, aztán megkapaszkodtam a konyhapulton, hogy ne legyek rosszul attól, hogy ettem ennyi idő után, és amikor magamhoz tértem, nem tudtam, hogy én haltam meg, vagy az apám.

Nem emlékszem a következő napokra. Nem emlékszem semmire, csak a kék fényre a fikusz levelei között és a lekvárok ízére. Sorban ittam meg őket, a legfrissebbtől a legöregebbig, a legöregebb hétéves volt, és csípte a számat.

Inkább a nappalokra nem emlékszem. Az éjjelekre mintha emlékeznék, a konyhaasztalnál ültem és mindennap megittam három pohár bort, ahogy nagyapa tanította, hét napon át ittam minden éjjel három pohár bort, amit otthon találtam, abból, vöröset, fehérret vegyesen, ahogy jött, és néztem, ahogy a lámpa kört ír a barna asztallapra, aztán néztem a november éjszakai lakótelep csillagszemeit, a házak kihunyó és felgyulladó ablakszemeit, ahogy álltak a vattás, nyirkos sötétben. Olykor a sötétben ültem, és akkor csak a cigaretta-parazsa világított a lakótelepek ablakszemei mellett. Nem néztem át Szterhez. Nem kellettünk mi egymásnak ebben a gyászban. Egymás mellett voltunk így is. Akár egy másik földrészen is lehetett volna. Átmutattam neki a halál jelét. Lepakcsolta a villanyt odaát.

Aztán úgy emlékeztem, hogy hét nap és hét éjjel voltam fenn, aztán, hogy hét napot és hét éjjelt aludtam, de amikor felébredtem, semmi sem volt meg, még a csikkek sem az asztalnál, sem a borosüvegek, csak a kimosott lekvárosüvegek álltak sorban a kockás konyharuhán, a kék-fehér kockákon szabályos sorban, és mindegyiken ott volt a címke a nagyanyáim öreg írásával, hogy melyik évben készültek. Az édesnagyanyám lekvárja szőke volt, és szinte fanyar, a pécsi nagyanyám lekvárja édes és mézes.

Aznap, amikor felébredtem, kiraktam az utolsó két üveget egymás mellé, és néztem őket a tisztára sikált konyhapulton, ahol nem volt semmi más. Édesnagymamé tavalyi volt, és ha megdöntöttem az üveget, folyt, akár a leves. A pécsi nagymamé sűrű volt és krémes, hétéves és sötét.

Tizennégy nem fogadott hívásom volt, kettő a munkahelyemről. Visszahívtam őket. Adtak még három hetet.

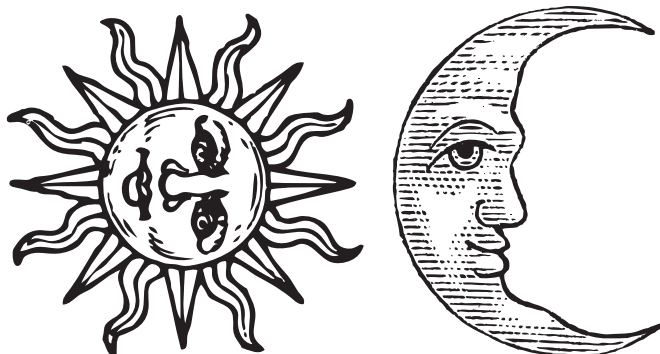
Nem tudom, hogy milyen évszak volt, amikor Sztér felhívott, csak arra emlékszem, hogy futott a harisnyámon egy szem, és végighúztam az ujjamat azon a csíkon, a bokámtól a térdemig, aztán vissza.

A narancslekvárokat a zongorára tettem, a zongora lecsukott tetején álltak a pokrócban a dunsztban, mert hiába hívtam fel az édesnagymamát, nem tudta, hogy kell-e dunsztolni a narancsot, vagy azt el lehet tenni csak úgy, ha kész van.

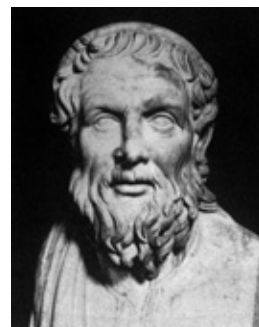
Akkor kerültek elő Pierre kottái. Tamás elől dugtam be a fal és a zongora közé. Nem azért, hogy ne kelljen elmondani. Hanem, mert nem lehetett elmondani. Nem is Pierre-t. Inkább a hangokat. A rudra veena hangját és az indiai skálát, és azt, hogy a rudra veena hangja az egyik oka annak, hogy nekünk soha nem lesz közös gyerekünk.

Csak úgy a kezemmel töröltem le a port a régi kották fedeléről, amelyekben Pierre külön jelölte a szitárt és a veenát, olyan jelekkel, amelyeket akkor csak én értettem pontosan. Akkor. Tizenöt éve.

Ismertem hangról hangra, amit írt. Emlékeztem rá, és ahogy a fejemben megszólalt a raga, a darab, amely mintha egy raga lenne, tizenöt év után először éreztem, hogy éhes vagyok. ■ ■ ■

Péntek Orsolya képzőművész és író. Első könyve, amely negyvenhárom verset tartalmaz, 2002-ben jelent meg *Az őszön egy rőtbarna komondor borongol keresztül* címmel a Fekete Zongora Kiadónál. Az *Andalúz lányai* című regényét, amelyen közel tíz évig dolgozott, 2014 decemberében adta ki a Kalligram. Jelenleg második prózakötetét írja. Novellái tizenöt éve jelennek meg irodalmi lapokban. Az utóbbi időben egy olyan komplex művészeti projekt felépítésével kísérletezik, amelyben a különböző műfajokbéli művei egymásra épülhetnek.

ARGONAUTIKA

A lémnoszi nők

- 605 Aznap a szél igazán hevesen fújt végig, egészen
szürkületig, feszesen kidagadt a hajón a vitorla.
Egyszer csak napnyugta után elcsendesedett már,
és a rögs Lémnosz szigetét békésen elérték.
- Ott történt az előző év folyamán, hogy az összes
610 férfit a nők egyszerre megölték, nem könyörültek,
mert hitese asszonyaiktól elfordultak a férjek,
meggyűlölték őket, a foglyul esettek iránt vad
vágy tört rájuk: a thrák földet feldúlva vezették
rabnőként őket, Küprisz szörnyű dühe tombolt,
615 mert régóta nem áldoztak neki, semmibe vették.
Jaj, nyomorultak! A féltékenység marta a lelkük,
és szeretőikkel mészárolták le az ágyban
férjeiket, s azután minden férfit, hogy a szörnyű
gyilkosságért senki elégtételt ne vehessen.
- 620 Mind közül egy nő volt, aki megkímélte az apját,
Hüpszipüleia Thoászt, ő volt népük vezetője,
egy üreges ládában a tengervízbe vetette,
hogy túlélje. Az Oinoiének, majd Szikinosznak
elnevezett szigeten húzták a halászok a partra
625 őt, ez a hely Szikinoszról kapta nevét, ki Thoász és
Néiasz Oinoié öleléséből született meg.
Ökreiket kiterelni, a bronz fegyverbe bebújni,

szántóföldjeiken sok búzakarókat lekaszálni
 sokkal könnyebbnek tűnt, mint szolgálni Athénét
 630 úgy, mint rég. De azért gyakran megesett, hogy a széles
 tengert végigkémlelték a szemükkel ijedten,
 mindig lesve, mikor törnek majd rájuk a thrákok.
 Így amikor látták, hogy az Argó arrafelé tart,
 mind egyszerre Mürínéből a kapun kiszaladva,
 635 gyilkos fegyvereikbe bebújva a partra rohantak,
 nyershúst rágó thüiászokként: féltek, a thrákok
 jöttek. Hüpszipüleia, Thoásznak a lánya az apja
 felszerelését húzta magára. Szorongva futottak
 egyetlen hang nélkül mind, mert annyira féltek.
 640 Aithalidészt, gyors hírnököket küldték el a hősök
 közben előre a bárkáról, ő volt, aki hírt vitt
 mindig, nemzójének, Hermeiasznak a botját
 is rábízták, s apja miatt emléke örökké
 megmarad. És még most se feledték el, pedig átkelt
 645 már Akherón folyamán, mit senki sem ismer előre,
 és a halott lelkének a sorsa azóta, hogy egyszer
 lent kószáljon a föld mélyén, máskor meg a napfényt
 élvezhesse az élők közt ő is. De mi szükség
 arra, hogy én hosszan szóljak most Aithalidészről?
 650 Hüpszipülét akkor rávette, fogadja be őket
 most, hogy az este leszállt, éjjelre. Azonban a bárkát
 még reggelre sem oldozhatták el, Boreász fújta.
 S városszerte elindult minden lémnoszi asszony
 gyűlést tartani, ez volt Hüpszipüleia parancsa.
 655 És amikor már ott ültek mindannyian együtt,
 ő rögtön megszólalt, így biztatva a többi:
 – Társnőim, nosza, rajta, fogadjuk a férfiakat most
 illőn, szíves ajándékkal lépünk a hajóra,
 útravalóval meg jó borral, hogy legyenek csak
 660 mindig a bástyákon kívül, hogy meg ne neszeljék,
 hogyha bejönnek, a teljes igazságot, s azután meg
 tettünkért rossz hírünket keltsék – de nekik sem
 lesz ez majd kedvükre való, ha az ügy kitudódik.
 Hát én nektek hirtelen ezt a tanácsot adom most,
 665 ám ha van itt köztünk, aki jobbat tud javasolni,
 álljon elő, emiatt hívtam most össze a gyűlést
 – mondta. Leült kőből faragott székére, az apja
 ült azelőtt ebben. Szeretett dajkája, Polüxó
 kelt fel, kortól gyenge bokával előrebotorkált,
 670 botján támaszkodva, erősen vágyva beszélni.
 Ott körülülte a dajkát négy még szűz, betöretlen
 nő, akinek haja mégis kezdett őszbe borulni.
 És odaállt mindenki elé, nehezen megemelve

görnyedt vállai közt a nyakát, s ezt mondta a nőknek:
 675 – Nem bánom, legyen úgy, mint Hüpszipüleia szeretné,
 és küldjünk ki ajándékot, mert jobb, ha adunk most.
 Ám azt áruljátok már el, hogy menekültök
 meg, ha a thrák sereg eljön majd vagy más, aki gyűlölt
 ellenségünk, mert sok ilyen nép él a világon,
 680 mint ahogy azt sem tudtuk előre, hogy ők idejőnnek.
 És ha meg is kímélnék minket az égiek ettől,
 sújthat még később sokezernyi csapás, ami rosszabb.
 Majd amikor már elpusztult mindegyik idős nő,
 s gyermeketek nem lesz, úgy ér a keserves öregség,
 685 akkor ugyan hogyan éltek majd, ti szegények? Esetleg
 kedvetekért önként az igába hajolnak az ökrök,
 és az ugart végigszántják majd éles ekével,
 és azután, ha beért, a kalászt is majd learatják?
 Úgy érzem – bár eddig visszariadtak a Kérek
 690 még tőlem – , mielőtt ez az év eltelne, a föld el
 fog majd fedni, s az áldozatokból részesülök majd,
 úgy, ahogy illik, a bajban már rég nem fogok élni.
 Ámde az ifjabbaknak ajánlom, ügyeljenek erre:
 most utatokba került a megoldás, hogy menekültök:
 695 bízátok csak a házatokat s az egész hadizsákmányt
 és gyönyörűszip városotok vendégeitekre
 – mondta, s a gyűlés felbolydult, mert mind megörültek
 ennek a szónak. Hüpszipülé meg, amint befejezte,
 rögvest újra felállt a helyéről, s válaszul így szólt:
 700 – Hogyha ti mind úgy gondoljátok, jó a javaslat,
 nyomban el is küldöm követünket most a hajóhoz.
 S Íphinoéhoz szólt, aki épp ott volt közelében:
 – Íphinoé, te keresd meg a hadseregük vezetőjét,
 menj oda hozzá és kérd meg, hogy jöjjön el erre,
 705 elmondom majd döntésünket, amely neki kedvez,
 s hívd őket, nézzék meg a földünket meg a várost
 bátran mindnyájan, ha barátsággal közelednek.
 – s ezzel szétoszlatta a gyűlést, majd hazaindult.
 S Íphinoé elment Minüász unokáihoz, és ők
 710 megkérdezték tőle, miért jött. Íphinoé meg
 kérdésükre azon nyomban készségesen így szólt:
 – Hüpszipülé kért erre, Thoásznak a lánya, hogy én most
 hívjam, bárki is az, hozzánk a hajó vezetőjét,
 s ő elmondja a döntésünket, amely neki kedvez,
 715 s hívott, nézzétek meg a földünket meg a várost
 bátran mindnyájan, ha barátsággal közeledtek
 – mondta, s a kedves szónak mind megörültek a hősök.
 Azt hitték, hogy az apja, Thoász meghalt, s szemefénye,
 Hüpszipülé kormányoz most. A vezért odaküldték,

720 menjen gyorsan, s ők maguk is készültek az útra.
 S ő vállára csatolta az istennőnek a művét,
 Ítónisz bíbor köpenyét, amelyet neki Pallasz
 akkor adott, mikor egy bordát helyezett el az Argón
 és bemutatta, hogyan mérjék ki a léccel a deszkát.

725 Inkább nézhet az ember, amint felbukkan, a napba,
 mint bíborszín fényben tündöklő köpenyére.
 Mert a köpeny pirosas ragyogású volt a középső
 részén, bíbor körben a szélén, minden irányban
 sok gyönyörűszép képpel volt telehintve szegélye.

730 Voltak rajta Küklópszok, bajlódtak nem enyésző
 munkadarabjukkal, Zeusz villámával, amely már
 készen fénylett, egyetlen lángcsóva hiányzott
 már csak, s azt ütögették éppen a vaskalapáccsal
 mind, az emésztő tűz forró viharát kalapálták.

735 S ott volt Antiopé Ászópisz két fia rajta,
 Amphión és Zéthosz. Thébé meg közelükben
 állt bástyátlanul, éppen csak kapkodva letették
 még az alapját, és Zéthosz vállára akasztott
 egy meredek hegycsúcsot, s úgy tűnt, nyögdel alatta,

740 Amphión meg arany lantját pengetve követte
 őt, és háta mögött ment egy kétszerte nagyobb kő.
 S ott volt sorban utána a dúsfürtű Küthereia,
 Árész gyors pajzsát tartotta, a bal könyökére
 csúszott válláról leplén a kapocs kilazulva,

745 és feltárta a mellét, és éppen vele szemben
 volt szépen megmunkált bronz képmása a pajzson.
 És mellette a marhák dús legelője, köröttük
 vívtak az Élektrüón-sarjak meg a téleboászok,
 védte magát az előbbi csapat, s a Taphosz szigetéről

750 jött rablók ki akarták fosztani őket, a friss rét
 vérbe borult, hiszen ők kevesen voltak, sok a rabló.
 És köpenyén még egymással két harckocsi küzdött:
 egyikén állva Pelopsz hajtott, megrántva lovának
 gyeplőjét, s a szekéren Hippodameia a társa,

755 s Mürtilosz ott hajtotta lovát mindjárt a nyomában,
 Oinomaosz mellette, előreszegezte a dárdát,
 ám a kerékagy a tengelyen eltört, félrebicsaklott,
 s ő kiesett, mikor épp próbálta ledöfni Pelopszot.

S látszott rajta Apollón Phoibosz, amint lenyilazza

760 – nem felnőtt, fiatal még itt – Titüoszt, a hatalmast,
 mert anyjáról fátylát szemtelenül leszakítja,
 ő Elaré fia, másodszer Gé hozta világra.
 És Minüász Phrixosz volt még ott, s tényleg olyan volt,
 mintha a kosra figyelne, amaz meg mintha beszélne:

765 ezt látván áztatva magad csak szótlanul állnál,

abban bízva, hogy ötőlük majd bölcs szavakat fogsz hallani, és így nézésükkel hosszan időznél.

Ezzel ajándékozta meg őt Tritónisz Athéné.

Jobbjában tartotta a gyors dárdát, Atalanté
770 adta a Mainalosz árjának mentén neki egyszer,
ő maga ment oda hozzá, mert vágyott vele együtt
menni az útra. Iészón ezt nem hagyta a lánynak,
félt, hogy fájdalmas harccal végződne szerelmük.
És indult befelé, ahogy egy csillag, ragyogóan,
775 melyet az újonnan készült kunyhókba bezárva
néznek a lányok, amint felbukkan a ház tetejénél,
és a koromszínű éjben szemüket megigézi
szép vöröses ragyogása, s az éppen máshol időző
ifjú férfire vágyó lányt, akinek jegyeséül
780 szánva nevelték őt a szülők, jókedvre deríti
– hát így tűnt fel a városi ösvényen haladó hős.
És mikor átlépték a bejáratot és bejutottak,
egyszercsak sok nő termett a nyomában a népből
vendégüknek örülve, szemét ő földre szegezve
785 ment elszántan, Hüpszipülé fényes palotáját
mígnem elérte. Előtte a szolgálányok az ajtót
széttárták, az erős félfán fordultak a szárnyak,
és ott pompás csarnokukon kísérte keresztül
Íphinoé gyorsan, s kijelölt neki egy ragyogó szép
790 széket szemben az úrnővel, s az félretekintett,
szűzies arca piroslott, s bár szégyellte előtte,
mégiscsak ravaszul kezdett hozzá a beszédhez:
– Vendég, mondd, bástyáinkon kívül mit időztök
ennyire hosszan? Mert nem laknak férfiak itt már,
795 elköltöztek mindnyájan, thrák földeken élnek,
ott szántják fel a búzamezőt. Mindent, ami rosszat
tettünk, őszintén elmondok, tudjatok erről.
Míg az apám volt még a királya, Thoász, a lakóknak,
akkor a szemközt elterülő thrák földre kiszálltak
800 férfiaink a hajókról, s házaikat kirabolták
sokszor, s nagy hadizsákmányt és sok foglyul esett lányt
hoztak. A pusztító Küprisz fondorlata úrrá
lett rajtuk, s agyukat megszállta miatta a téboly:
elfordultak az asszonyaiktól, s otthonaikból
805 elkergették hitvesüket, nem bírva magukkal,
és a bitangok a dárdájukkal megkaparintott
nőkkel háltak, s eltűrtük, hátha magukhoz
térnek végre, nyomorúságunk meg a kétszeresére
nőtt ezalatt: a saját törvényes gyermekeikkel
810 otthon rosszul bántak, s megszorodtak a fattyak,
és emiatt a magányos anyák meg a még betörtlen

lányok kószáltak mindenfele elhanyagoltan,
és az apák a saját lányukkal mit se törődtek,
még ha szemük láttára rogyott is holtan a földre
815 gógös mostohaanyja kezétől, s már a fiú sem
védte a méltatlan bánásmódtól meg az anyját,
s nővérükre se gondoltak többé a fivérek,
mindig a rablányokra figyeltek az otthonaikban,
és amikor táncoltak, a főtéren s lakomákon.
820 Addig, amíg elszántta nem tett minket az isten,
és amikor hazajöttek a thrákoktól, kapuinkat
zárva találták, hogy vagy térjenek észre, vagy innen
elkotródva a rabnóikkal lakjanak együtt,
825 s ők a fiúkat kérték tőlünk, mindet, akik még
itt voltak mellettünk, majd elmentek, azóta
is hóval betakart thrák szántóföldeken élnek.
Hát érezd magad otthon! Hogyha pedig miközöttünk
szívesen élnél itt, az apámnak a tiszte, Thoásznak,
830 rád szállhatna, ha nem bánád – de szerintem e földön
nem kifogásolsz majd semmit sem: az Égei-tenger
minden más szigetéhez képest jobb a mi földünk.
Menj el most, és mondd el, hogy mit mondtam, az összes
társadnak, de tovább ne időzz odakint a falon túl!
– így szólt, elhallgatva a gyilkosságot, amellyel
835 végződött az eset. De Iészón válaszul így szólt:
– Élnénk kedves támogatásoddal nagy örömmel,
Hüpszipüle, már vágyunk arra, amit felajánlasz.
Mindjárt visszajövök hozzád, miután ezeket mind
tudtul adom sorban. Szigeted s az uralmat azonban
840 csak tartsd meg te magad – nem azért utasítalak el most,
mintha nem értékelném, ám szomorú feladat vár
– szólt, s megfogta a karját, és indult a hajóhoz
már, fiatal lányok táncolták körbe vidáman,
mindig mások, végig, ahogy ment, míg csak a várost
845 el nem hagyta. Utána a jólguruló szekerekre
szállva kimentek a partra, ajándékkal teli kézzel,
és miután elmondott mindent hosszan, amit csak
Hüpszipüleiától hallott, miután odahívta,
akkor a nők őket haza tudták vinni magukkal,
850 mert édes vágyat keltett bennük leleményes
Héphaisztosz kedvéért Küpris azért, hogy elérje,
férfiak is legyenek Lémnosz szigetén a jövőben.
Ekkor Hüpszipüleia királyi lakába belépett
Aiszonidész, és társai arra, amerre kerültek,
855 csak Héraklész nem, mert ő ott várt a hajónál
önként, és néhány kijelölt társ is vele volt még,
s városszerte vigadtak tánccal meg lakomákkal,

és peccenyétől illatozó füst szállt fel, a többi
 isten előtt főképp Küprisznek s Héra fiának
 860 kedveskedtek az énekkel meg az áldozatokkal.
 És a hajójuk vízrebocsátását halogatták
 nap nap után, s még hosszan időztek volna henyélve,
 hogyha az összes társát nem szólítja magához
 távol a nőktől Héraklész, s nem kezdi gyalázni:
 865 – Jaj, ti bolondok! Vérontás tart messze hazánktól
 minket? Esetleg a házasság szándéka vezérelt
 erre, az otthoni nők nem elég jók már? Megörültünk
 annak, hogy Lémnosz gazdag földjén mi kaszálunk?
 Ettől nem lesz jó hírünk, ha sokáig időzünk
 870 itt idegen nők közt! De a gyapjút sem veszi el majd
 egy isten se azért, mert megkértük, mihelyettünk!
 Hát menjünk haza mind, őt meg hagyjátok az ágyban
 Hüpszipülével egész nap, mígnem sok gyerekétől
 újra virágzik Lémnosz, s messzire eljut a híre!
 875 – így dorgálta barátait, és szemben vele senki
 nem mert felpillantani rá és ellene szólni,
 és ezután nekikezdték felkészülni az útra
 gyorsan, a nők meg, amint ezt megtudták, odamentek.
 Mint amikor gyönyörű liliomszálakra kirajzik
 880 kaptárából zúgva a sok méh, és körülöttük
 boldog a friss rét, s ők leszakítják sorban az édes
 termést, erre meg arra repülve – a nők is eképpen
 zsongtak, a férfiakat szorosán körülállva siratták,
 és elbúcsúztak tőlük szóban s öleléssel,
 885 kérve a boldogokat, hogy majd hazajussanak épen.
 S Hüpszipüle is fogva a karját Aiszonidésznek
 kérte az égiet, könnyekre fakadva, hogy elmegy:
 – Menj, és adja az ég, hogy baj nélkül, csapatoddal
 együtt elhozhatsz az aranygyapjút a királytól,
 890 úgy, amiképp eltervezted s vágysz rá! A mi földünk
 édesapám jogarával vár téged, ha szeretnél
 visszafelé vezető utadon majd még idejönni.
 És könnyen toborozhatsz irdatlan hadinépet
 több más városból. De magad sem akarsz majd
 895 semmi ilyet, s tudom én is, nem történik ilyesmi.
 Emlékezz majd, még ha el is mész, Hüpszipülére,
 és ha megint hazatérsz. Mondd, hogy cselekedjek, örömmel
 megteszem én, ha az istenek adják, és anya lettem.
 És bámulva a nőt Aiszón fia válaszul így szólt:
 900 – Hüpszipüle, legyen ennyire jó mindennek a vége,
 adja az ég, de te gondolkozz rólam nemesebben
 ennél! Éppen elég Peliész jóindulatából
 ott élnem, csak a munka alól mentsen fel az isten.

905 És ha a sorsom, hogy Hellász földjére ne lépjek
többé, messze hajózáván, és te fiúgyereket szülsz,
felcseperedve pelaszg tájékra, iólkoszi földre
küldd szüleimhez, hadd legyen ír a bajukra, ha akkor
élve találná őket még, hogy messze uruktól
egy rokonuk gondoskodhasson róluk a házban
910 – mondta, s először szállt a hajóra, utána a többi
hős is fellépett rá, megfogták a lapátot,
s ott ültek sorban.

Tordai Éva fordítása

Apollóniosz Rhodiosz (Kr.e 295?–215?): görög költő. Fő műve *Argonautika* című eposza, mely az új alexandriai epika reprezentatív alkotása, s az egyetemes európai kultúrkincs egyik alapműve. Magyarul 1877-ben jelent meg Szabó István mára elavult és megszerezhetetlen fordításában. Tordai Éva új fordítása minden tekintetben hiánypótló alkotás.

Tordai Éva 1977-ben született Budapesten. Az ELTE ógörög-latin, majd az Óbudai Egyetem könnyűipari mérnöki szakán szerzett diplomát. 2001 óta jelennek meg fordításai. Az *Argonautika* fordításán nyolc évig dolgozott, ez idő alatt három hónapos Babits-ösztöndíjban részesült.

APOLLÓNIOS RHODIOS: ARGONAUTIKA I 605–912.

A hellénisztikus korból csupán egyetlen eposz maradt ránk: Apollónios Rhodios *Argonautikája*. Költője a korszak ismereteit összegyűjtő és kiteljesítő alexandriai könyvtár tudós könyvtárosa volt a Kr. e. 3. században. A költemény az Argonauta-expedícióról szóló mitikus történet általunk is ismert legteljesebb és legterjedelmesebb megfogalmazása.

Négy énekben meséli el, hogyan hajózott Iasón és a legnagyobb hősök válogatott csapata a Kaukázus lábainál fekvő Kolchisba, hogy elhozzák az aranygyapjút Aiótés királytól. Az első két könyv az odavezető út kalandjait mondja el, a harmadik teljes egészében a keleti királyságban játszódik, a kolchisi királylány, Médeia és az Argonauta-vezér Iasón szerelmét ál-

lítja középpontba, a negyedik pedig a hazafelé tartó hősök viszontagságait sűríti magába.

Az utazás és a szerelem kettős vezérmotívumára felfűzött epizódokban a költő földrajzi, néprajzi, aitiológiai, pszichológiai érdeklődése egyaránt megmutatkozik, miközben a cselekményt adó Argonauta-mítosz mellett számtalan más mitikus történetet is felidéz. Az itt közzétett, lémnosi epizódként számon tartott részlet az Argonauták hosszú útjának első állomása, s annak története, hogyan népesült be újra Lémnos szigete egy szörnyű tragédia után.

A műfordítás fonetikus írásmódjával szemben a jegyzetekben a görög nevek az ún. tudományos átírásban szerepelnek.

608. *Lémnosz* Sziget az Égei-tenger északi részén.

613. *thrák* A Balkán-félsziget délkeleti részén élő indoeurópai népcsoport. A görögök kezdetben a Hellastól északra eső területeket (Makedóniát is beleértve) és lakóikat egységesen Thrákiának, illetve thrákoknak nevezték, később ez a felfogás fokozatosan változott. A thrákok lakóhelyét zordnak és hidegnek tartották (vö. lentebb 826. sor, ill. Xen. An. VII 4, 3 sk), a népet pedig kegyetlennek és harciasnak.

614. *Küprisz* Azaz Aphrodité, a szerelem és a vágy istennője.

Küprisz szörnyű dühe tombolt... Az *Argonautika* nem említi, de a mítosz egy változata szerint (Apollod. I 9, 17) Aphrodité kellemetlen szaggal büntette a sziget asszonyait, amiért nem tisztelték őt eléggé. Férjeik emiatt elfordultak tőlük, s ez vezetett az egész férfi nem kiirtásához Lémnoson.

621. *Hüpszipüleia Thoaszt* Thoas, Dionysos isten és a krétai királylány, Ariadné egyik gyermeke volt ekkoriban Lémnos királya. Amikor a sziget asszonyai meggyilkoltak minden férfit, egyedül őt mentette meg lánya, Hypsipylé aki ettől kezdve Lémnos úrnője lett.

623. *Oinoié* A Kykladok egyik déli szigete, a későbbi Sikinos, valamint az ott lakó nymphe neve. Ahogy az eposz is elmeséli, itt ért partot Thoas, miután Hypsipylé Lémnoson egy ládában a tengerre tette. Thoas és Oinoié szerelméből született Sikinos, a sziget második névadója.

626. *Néiasz* *Naias*nak vagy *Naiadok*nak nevezték a vizek és források nympháit.

629. *szolgálni Athénét* Vagyis gyapjúmunkával, szövessel, fonással foglalkozni – Pallas Athéné itt mint a mesterségek, így a kézimunka istennője jelenik meg. Ugyanakkor harcos, a harcművészetet felügyelő istenség is, ez adja a sor iróniáját: az Athénához kötődő egyik tevékenységet (kézművesség) felcserélték a másikkra (a harc, háborúskodás körébe tartozik az emberölés is).

634. *Müriné* Város Lémnos szigetének délnyugati részén, egy hegyfokon.

636. *nyershúst rágó thüiaszokként* Thyiasoknak is nevezték a bacchánsnőket vagy más néven mainasokat, Dionysos (Bacchus), a bor és mámor istenének női követőit. Vad örvényüket szimbolizálja a „nyers húst rágó”, „nyers húst evő” (ὠμοβόρος) jelző (vö. pl. Eur. Bacch. 139).

640. *Aithalidész* Mint a hērós-katalógusból (I 53—56) kiderül, az isteni hírnök, Hermés és Eupolemeia gyermeke, aki Phthiotisból csatlakozott az Argonautákhoz. Apjához méltóan a követ tisztét tölti be csapatában, az *Argonautika* pedig különleges képességét is megemlíti. A 643. sor görög szövegének kétféle olvasata van: az egyik szerint Aithalidész az emlékéit, hírnevét köszönhette apjának, a másik értelmezésben viszont az emlékezőtehetségét, amely halála után is megmaradt.* Az ókori kommentár (*scholion*) az athéni Pherekydésnek, a Kr.e. 6. századi mitográfusnak tulajdonítja azt a változatot, amely szerint halála után Aithalidész hol az Alvilágban, hol a földön időzött (FGrH 3 F 109 = Schol. Ap. Rhod. I 645; vö. spártai Dioskurosok). A Kr.e. 4. században élt görög filozófus, pontosi Hérakleidész egy töredéke (frg. 89 Wehrli = Diog. Laert. 8, 4) szerint a lélekvándorlásról tanító preszókratikus filozófus, Pythagoras Aithalidésig tudott visszaemlékezni korábbi életeire. Pherekydész – a *scholion* szerint – nem említette, hogy Aithalidész megtarthatta emlékezetét halála után is, ez feltehetően Hérakleidész újítása volt, s erre a variánsra utal Apollónios Rhodios leírása is. (Rohde 1925. 399sk)

* A kódexek ez utóbbi variánst őrizték meg, a másik olvasat August Wellauer konjektúrája.

642. *Hermeiáznak a botját* A hírnökök tisztét jelző pálca, amely az istenek követének, Hermésnek is szokásos jelvénye (*kérykeion*).

645. *Akherón* A Styx („Utálatos”), a Kókytos („Siránkozás”), a Phlegethón („Lángoló”) és a Léthé („Feledés”) mellett az Alvilág egyik folyója. Az Acherónon („Bánat”) való átkelés a halál metaforája. Ezt a nevet viseli a Görögország északnyugati részén található Épeiros régió egyik folyója is.

652. *Boreász* Az északi szél, illetve annak istene. Az Argonautáknak déli vagy még éppen nyugati szélre lett volna szükségük, hogy folytatni tudják útjukat.

668. *Polüxó* Ahogy a szöveg is elmondja, Hypsipylé dajkája. Származásáról, családjáról nem maradt ránk mitikus hagyomány. Valerius Flaccus, ezüstkori római költő Apollón számára kedves jósnak nevezi (Arg. II 316: *vates Phoebos dilecta*).

671. *betörtetlen* Hajadon, férjezetlen.

689–690. *bár eddig visszariadtak a Kérek / még tőlem* A Kérek halálistennők, a halál (mindenekelőtt az erőszakos, kegyetlen vég) kényszerének megszemélyesítői. Rémisztő, visszataszító alakoknak ábrázolták őket, ez adja a megjegyzés iróniáját: Polyxótól még a félelmetes istennők is visszariadnak.

691–692. *az áldozatokból részesülők majd, / úgy, ahogy illik* A görögöknek többféle – időben és térben változó – elképzelése volt arról, mi történik az ember lelkével a halál után, az azonban általános vélekedés volt, hogy a holtakat megfelelő temetési szertartásokkal, a sírok gondozásával és áldozatokkal kell tisztelni ahhoz, hogy békében nyugodhassanak. A halottkultuszról bővebben ld. pl. Felton 2009.

702. *Íphinoé* A lémnosi királynő, Hypsipylé követe. Más történetét, genealógiáját nem ismerjük.

709. *Minüász unokái* Mínyas a mitikus hagyomány szerint a boiótiai Orchomenosban és a Thessalia déli részén fekvő Iólkosban uralkodó király volt. Ahogy a hērós-katalógus zárásaként (I 229–233) az eposz is megemlíti, az Argó hajóseit minyéseknek is nevezték, mert „Minüász egy-egy lányának a vére / csörgedezett legtöbbször ereben” (230sk). Mínyéseknél egyébként a mykénéi korbán a Boiótia és Dél-Thessalia területén élő egyik, magasan fejlett kultúrával rendelkező népet hívták, királyi ősük, Mínyas nevét pedig utólag alkották a népnévből.

722. *Ítónisz* Pallas Athéné mellékneve a thesszaliai Itón városáról, ahol kultusza volt. Létezett olyan hagyomány is, amely Itónos boiótiai királyt tartotta Athéné apjának, s innen eredeztetik az Itónis nevet.

723–724. Az eposz előtörténetéből mesél el egy újabb részletet, a hajó építéséről, valamint Athéna és Iasón kapcsolatáról. A mítosz szerint Pallas Athéné irányította az Argó elkészítését (vö. I 19), ő tanította meg az Argos nevű hajóácsnak (egy forrás szerint Phrixos fiának) a mesterséget, és – ahogy az *Argonautika* is meséli – maga is részt vett a munkában: egy gerendát helyezett el a hajón (vö. I 551). Apollónios (I 526sk) és a mitográfus Apollodóros megemlíti (Bibl. I 9, 16), hogy dódónéi tölgyfából származó darabot illesztett az istennő a hajó orrába, amely beszélni, sőt jósolni is tudott.

Pallasz Vagyis Pallas Athéné, a bölcsesség és kézművesség harcias istennője.

725 skk. Iasón köpenyének leírása (*ekphrasis*). Irodalmi előképe Achilleus pajzsának leírása az *Ilias*-ban (XVIII 478–608).

730–734. Első kép: villámot kovácsoló Kyklópsok. Uranos (Ég) és Gaia (Föld) nászából született a három Kyklóps: Steropés („Villám”), Argés („Fénylő”) és Brontés („Mennydörgés”). A Kyklóps elnevezés (egyetlen) kerek szemükre utal (*kyklos*: kerek és *óps*: szem). A hagyomány szerint ők készítették a villámot és a mennydörgést, amelyeket hálából ajándékoztak Zeusnak, miután kiszabadította őket földalatti börtönükből, ahova apjuk, Uranos zárta gyermekeit.

735–741. Második kép: a thébai Dioskurosok és a város építése. Asópos, boiótiai folyami isten lánya (ezt jelenti az *Asópis* melléknév), Antiopé és Zeus nászából született a testvérpár, Amphión és Zéthos, az ún. thébai Dioskurosok. Zéthos nagyerejű, harcias hős volt, Amphión pedig szelíd dalnok. Ők alapították Thébai városát, és ők építették a falait is – ezt ábrázolja az Iasón köpenyén szereplő jelenet is. Az *Argonautika* leírása a fivérek különbségét és a zene mágikus erejét is jól mutatja.

742–746. Harmadik kép: Aphrodité Arés pajzsával. A *Kythereia* Aphrodité, a szépség és szerelem istennőjének egyik melléknéve a Peloponnésos déli csücskénél található Kythéra sziget nevéből: az egyik mítoszvariáns szerint itt bukkant fel az istennő a tengerből. A köpenyen ábrázolt jelenet kép a képben. Aphrodité Arés pajzsát tartja, amely visszatükrözi szépségét. Az Arés pajzsával megjelenített Aphrodité gyakori képi ábrázolásokon is, például pompeii falfestményeken is népszerű ikonográfiai *schéma*. Van olyan mítoszvariáns, amely szerint az istennő Arésszel kelt egybe, a másik hagyomány szerint pedig Aphrodité a sánta kovácsisten, Héphaistos felesége volt, akit – ahogy azt többek között az *Odysseia* VIII. éneke (266–366) is elmeséli – megcsalt Arésszal.

747–751. Negyedik kép: az Élektryón-fiak és a téleboások harca a marhákért. Élektryón, Mykénai királya, Perseus és Androméda fia, valamint a Héraklést szülő Alkméné és nyolc fiúgyermek apja volt a görög mitológia szerint. *Téleboásoknak* („Messzakiabálók”) vagy taphosiaknak a görög szárazföldtől nyugatra fekvő szigetek lakóit hívták. A szigetek uralkodója, Pterelaos hat harcias fia elment Mykénaiba, ahol azt kérték, Élektryón adja át nekik a hatalmat, s amikor a király ezt megtagadta, elhajtották a marháit. A tehenekért kitörő harcban, amelyet Iasón köpenye is ábrázol, elesett Élektryón hét fia, egyedül a legfiatalabb élte túl az ütközetet. Az életben maradt téleboások visszavonultak, a marhákat pedig Élis királyára bízták. Tőle vásárolta vissza később Amphitryón, akire Élektryón a birodalmát hagyta, s aki egyúttal Alkméné férje is lett (s ezzel Héraklés nevelőapja).

752–758. Ötödik kép: Pelops és Oinomaos. *Oinomaos*, az élisi Pisa királya annak ígérte a lányát, *Hippodameiát* és vele a birodalmát, aki legyőzi őt kocsiversenyben. A verseny Pisából az isthmosi Poseidón-oltárig tartott. A viadal kezdetekor Oinomaos áldozatot mutatott be Zeusnak, majd mindig a kérő kocsija után eredt, amelyen ott volt Hippodameia is. Aréstól kapott lovai biztosították a király győzelmét, aki aztán végzett a vesztes kérőkkel. *Pelops*, a Kis-Ázsiában uralkodó Tantalos fia ugyancsak jelentkezett a feladatra. Az egyik változat (pl. Apollod. ep. II 6; Pa. VIII 14, 11) szerint megvesztegette *Myrtilost*, Oinomaos kocsisát, aki megbabráalta a kerekeket a király kocsiján (nem rakta be a csapszegeket vagy csak viaszból valókat tett be), s ez eldöntötte Oinomaos sorsát: kerekei leestek, és szörnyet halt (lovai halálra hurcolták vagy – más változatban – Pelops dőfte le). Van olyan variáns is (Pind. Ol. I 87sk), amely szerint Pelops nem folyamodott cselhez: Poseidóntól kapott szárnyas lovai győzték le a király kocsiját. Ez a verseny lett az élisi Olympiában, Pelops birodalmában négyévente megrendezett sportversenyek mitikus előképe.

759–762. Hatodik kép: Apollón és Tityos. Az óriás Tityos Zeus és Elara gyermeke volt. Az eposzhoz írt ókori kommentár kétféle történetet mesél el (Schol. Ap. Rhod. I 760–762). Az egyik variáns szerint már az anyaméhben akkorára nőtt, hogy anyja belehalt, apja pedig a földbe rejtette, így végül Gé „hozta másodszor világra”. A másik változatban a főisten felesége, Héra haragjától tartva bújtatta el Tityost vagy a terhes Elarát, s így szülte meg a gyermeket a Föld. Tityos a Hadésban vezeklő nagy bűnösök közé tartozik, amiért meg-

támadta Létót, Apollón és Artemis anyját. Pindaros (Pyth. IV 90sk) úgy mesélte, Artemis terítette le a gigászt, míg Apollodóros (Bibl. I 4, 1) szerint a két testvér együtt nyilazta le anyjuk támadóját. Apollónios egy harmadik változatot mond el, miszerint Apollón – noha még gyermek volt – egyedül ölte meg az óriást. Tityos az Alvilágban hevert (Hom. Od. XI 576 skk), és két keselyű marcangolta a máját.

763–767. Hetedik kép: Phrixos és a kos. Phrixos a boiótiai király, Athamas fia volt. Athamas második felesége, Inó valódi gonosz mostoha lett a király első házasságából származó fiának és lányának, Hellének. A mitikus történet úgy tartja, azon igyekezett az asszony, hogy elveszejtse a két gyermeket, azonban ők az aranygyapjas kos hátán Kolchis felé menekültek. A mai Dardanellák fölött repülve Hellé leesett az állatról, s a tengerbe zuhant: a mítosz szerint ezért nevezték az ókorban a tengerszorost Helléspontosnak, vagyis „Hellé tengerének”. Az ókori kommentár (Schol. Ap. Rhod. I 256) szerint a rémült fiút az emberi hangon megszólaló kos nyugtatta meg. Phrixos eljutott a keleti királyságba, ahol a napisten, Hélios fia, Aiótés uralkodott. A király vendégbarátságába fogadta, és feleségül adta hozzá idősebbik lányát, Chalkiopét, aki négy fiút szült az ifjúnak. Phrixos családjával együtt Aiótés királyságában maradt, és magas kort élt meg. A kos, amelynek hátán elmenekült mostohaanyja elől, Kolchisba érve azt kérte Phrixostól, hogy áldozza fel őt Zeus Phyxiosnak, a menekülők védőistenének. Az aranygyapjút Aiótésnek ajándékozta, aki egy tölgyfára akasztotta Arés ligetében, s egy hatalmas kígyó őrizetére bízta. Ezért a gyapjúért indultak útnak az Argó hajósai – az utolsó kép tehát az *Argonautika* cselekményét adó mítoszt idézi fel, s ezzel a kitérő után visszavezeti az olvasót az eposz világába. A leírás nem az ábrázolt történetet meséli el, hanem a kép nézőre gyakorolt hatását írja le. Az ikonográfiai *schéma* gyakran előfordul a fennmaradt képzőművészeti alkotásokon. A bemutatott kép művészi értékét az antik esztétikára jellemző módon a kép élethű ábrázolásmódja adja. A szöveg Mínyasnak nevezi Phrixost, mivel Orchomenosból, Mínyas király városából származott.

768. *Tritónisz* Pallas Athéné mellékneve, a homérosi Tritogeneia megfelelője. Létezik olyan mítoszvariáns, amely a boiótiai vagy a libyai Tritón-folyót tartja Athéna születési helyének (boiótiai: Apollod. Bibl. I 3, 6; libyai folyó: Schol. Ap. Rhod. I 109; IV 1311), s annak nevéből eredezteti az ókori hagyomány ezt az elnevezést.

769. *Atalanté* Híres arkadiai vadász nő a görög mitológiában, Artemis követője.

770. *Mainalosz* Hegység Arkádiában, Megalopolis és Tegea között.

773. *félt, hogy fájdalmas harccal végződne szerelmük* Van olyan változata a mitikus történetnek, amely Atalantét is az Argonauták közé sorolja (Apollod. I 9, 16), az eposz azonban hangsúlyosan elutasítja ezt a variánst. Az idézett megjegyzés Atalanté egyik leghíresebb mítoszára utal: a hagyomány szerint részt vett a hősök korának másik nagy vállalkozásában, a kalydóni vadkanvadászatban. Kalydón királya a legnagyobb görög hősokeket hívta össze, hogy megöljék az országát dúló hatalmas állatot, amelyet Artemis istennő küldött haragjában a vidékre. Úgy is mesélték, hogy Atalanté sebezte meg először a vadkant, majd a király fia, Meleagros ölte meg. A fiú beleszeretett a szép vadásznőbe, így neki adta a zsákmány fejét és bőrét, amelyek azt illették, aki az állatot leterítette. Civakodás, majd harc lett ebből a cselekedetéből, amely végül a hős halálához vezetett (Apollod. I 8, 2). Másrészt, ahogy Hermann Fränkel rávilágít (Fränkel 1968. 104), a szűz istennő ajándéka után a szűz vadásznőtől kapott dárda (amelynek egyébként a jelenet szempontjából nincs jelentősége) sajátos szerephez jut. Iasón nem vitte magával Atalantét, mert semmi jó nem származhat abból, ha egyetlen nőként vesz részt a vállalkozásban a tisztán férfiakból álló csapattal, s most ő maga egyedüli férfiként megy a lémnosi nőkhöz. A „szerelemért” jelentésű kifejezés a 773. sor végén (φιλότιτος ἔκητι) az asszonyok tervére is utal: az Argonautáknak szóló meghívás a „szerelemért” állított kelepce a férfiaknak.

796. *ott szántják fel a búzamezőt* A földművelés, a föld felszántása a szexualitás metaforája is.

802. *Küprisz* Ld. a 614. sorhoz írt jegyzetet.

851. *Héphaisztosz kedvéért* Héphaistos az egyik mítoszvariáns szerint sántán született, ezért Héra, az anyja szégyenében vagy haragjában lehajította az Olymposról a tengerbe. A másik történet úgy meséli, Héphaistos az anyját próbálta védeni Zeusszal szemben, s a főisten dobta le a hegyről. Egy egész napon át zuhant, s végül Lémnoson ért földet, ahol egy barbár törzs tagjai, az ún. szintis férfiak találtak rá, és ők ápolták a zuhanás következtében lesántult istent. A helyiek később Héphaistos tisztelői lettek, s a kovácsisten számára különösen fontos lett a sziget. Aphrodité, aki az egyik hagyomány szerint a felesége volt, a férjének akar kedveskedni azzal, hogy újra vágyat ébreszt a lémnosi nőkben az Argonauták iránt.

854. *Aiszoniész* Aisón fia, vagyis Iasón, az Argonauták vezetője.

859. *Héra fiának* Héphaistosnak. A kovácsisten Lémnoszal való kapcsolatáról bővebben ld. a 851. sorhoz tartozó jegyzetet.

868. *Lémnosz gazdag földjén mi kaszálunk* Ezúttal is kettős értelemben jelenik meg a földművelés képe: egyszerre utal a fizikai erőt kívánó tevékenységre és a szexuális együttlétre.

885. *a boldogok* Vagyis az istenek.

902. *Peliész* Pelias – epikus alakban Peliés – Tyróés Poseidón gyermeke, a thessaliali Iólkos királya, s egyben Iasón nagybátyja. A hagyomány szerint egy jóslat miatt félt, hogy unokaöccse veszélyes lehet a hatalmára, ezért kiszabta rá a teljesíthetetlennek hitt feladatot: hajózzon el az ismert világ végére, Kolchisba, és hozza el az aranygyapjút Aiótés királytól.

906. *pelaszg* Vagyis görög. A pelaszgok a görög törzsek bevándorlása előtt Hellas nagy részén (bizonyíthatóan Krétán, Thessaliában és Épeirosban) és feltehetően Kis-Ázsia északnyugati területein élő nép voltak, de a görögök már korán saját, *autochthon* (földből született, tehát őslakos) őseiknek tekintették őket. ■ ■ ■

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Apollonio Rhodio: Le Argonautique [BUR Classici greci e latini] Milano 20154. (Fusillo, M. – Paduano, G. intr. et comm., Paduano, G. trans.)
- Apollonios von Rhodos: Die Fahrt der Argonauten. Stuttgart 2010². (Dräger, P. ed., trans. et comm.)
- Burkert, W. 1972. Lore and science in ancient Pythagoreanism. Cambridge. (eredetileg: Weisheit und Wissenschaft: Studien zu Pythagoras, Philolaos und Platon. Nürnberg 1962. Ford. Edwin L. Minar, Jr.)
- Felton, D.: „A halottak szerepe a görög vallásban és mitológiájában” Ókor VIII (2009) 3–4. 24–33.
- Fränkel, H. 1968. Noten zu den Argonautika des Apollonios. Munich.
- Gschnitzer, F. 2000. Pelasgoi. in: Cancik, H. – Schneider, H. (hrsg): Der Neue Pauly. IX. Stuttgart-Weimar. 490–491.
- Hunter, R. L. 1993. The Argonautica of Apollonius. Literary Studies. Cambridge.
- Kerényi K. 1977. Görög mitológia. Gondolat, Budapest. (eredetileg: Die Mythologie der Griechen. Zürich 1951–1958. Ford. Kerényi Grácia)
- Rohde, E. 1925. Psyche. The Cult of Souls and Belief in Immortality among the Greeks. London. (eredetileg: Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. Tübingen–Leipzig 19218. Ford. Hillis, W. B.)
- The Argonautica of Apollonius Rhodius. London 1912. (Mooney, G. W. ed., intr. et comm.)

Peszlen Dóra: Az ELTE BTK Ókortudomány Doktori Programjának végzős hallgatója, doktori kutatása tárgya Apollóniosz Rhodiosz *Argonautikája*. Emellett az ELTE BTK Ókortudományi Intézet Harmatta János Könyvtárának könyvtárosaként dolgozik.

PÓT búcsú

Anya a homlokomat fogja, és közben mély ráncok szántják végig a sajátját. Mikor lázas vagyok, mindig bedugul a fülem. Próbálok figyelni az óra kattogására, mert egész nap az ágyban fekvéssel eléggé elveszítettem az időérzékeimet. Furcsa, hogy az órát továbbra sem hallom, a kinti diófáról lepotyogó diókat viszont igen. Anya szája mozog, de elfelejtettem figyelni arra, amit mond, így kénytelen vagyok visszakérdezni. Azt mondja: így nem lehetsz.

Ezt a meccset már lejátszottuk, legalábbis azt hittem. Most mégis azt mondja, hogy nem mehetek, és mielőtt még bármit is mondhatnék erre, feláll az ágyam széléről, és kimegy a szobámból. Ez elég szemétdolog tőle, mert jól tudja, hogy a torkom miatt most úgyse tudok utána kiabálni. Pár perc után visszajön, és kivesszi a hónom alól a lázmérőt. Pedig én is ki tudnám venni, csak nem tudom, mikor jár le a tíz perc. 38,7 °C. Az nem olyan magas, mondom anyának, és komolyan is gondolom, mert voltam már lázasabb. De mintha meg se hallaná, megint kimegy a szobából, aztán megint visszajön, és lehúzza rólam a paplant. Gyere a fürdőbe. Sose értettem, miért kell hideg fürdőt venni, ha az ember lázas, és eleve rázza a hideg. Nem akarok, anya. Csak hadd feküdjek itt, és kész, nincs semmi bajom. Sajnos alig van hangom, így nem sikerül valami meggyőzőre a tiltakozásom. Amúgy már sokszor rá tudok szólni, ha nem akarok valamit. Jól tudok bánni a hangommal, pedig anya szerint kicsit már mutálok.

A fürdőből aztán nem hajlandó kimenni. Nem fürdök előtted, mondom neki. De nem bízik bennem, azt mondja, ha kimegy, biztos csak megpaskolom a vizet a kád mellől. Erre megsértődök, de inkább csak azért, amiért ilyen könnyen átlát rajtam. Belenyúlok a vízbe, jéghideg. Kérdés nélkül megnyitom a melegvizes csapot. Egy idő után anya elzárja mindkettőt, és a kádba parancsol. Az alsónadrágomat nem veszem le, úgy ereszkedek bele a vízbe. Anya megrázza a fejét, és azt mondja, miért csinálod itt a műsort. A víz olyan hideg, hogy azonnal megbénulok tőle. Mondom anyának, hogy hadd engedjek még melegebbé hozzá, de azt mondja, szó sem lehet róla. Inkább hoz egy fekete bodzavirág teát.

Másnap délelőtt a szüleim hosszas veszekedés után végül úgy döntenek, hogy a mamámékhoz azért el kell menni, búcsú ide vagy oda. Egy jó húsleves, lehet, jót is tesz majd neki, mondja apa, aztán rám néz. Úgy néz, mintha kérdezni akarna valamit, de nem mond semmit. Végül tehát elmegyünk a mamámékhoz. Húsz perc sétára laknak, de mivel már napok óta nem hallom az óra kattogását, most többnek tűnik ez a húsz perc. Az egész égbolt szürke, minden irányban égyszínű felhőtakaró van. A hárommal arrébbi szom-

széd megint tüzel, és füstszagú az utca. Anya ezen morog egy kicsit, pedig szerintem jó illata van az égett falevélnék. Ahogy sétálunk a mamámékhoz, még néhány másik udvarból is füstöt látunk felszállni. Az egész falu füstszagú. Örülök, hogy az orrom nincs bedugulva. Már majdnem ott vagyunk, mikor meglátunk az út mellett feküdni egy lovat. Először nem is értem, mi történik. De úgy tűnik, semmi. A ló kényelmesen eszeget. Közben ránk néz, majd eszik tovább. Közben rájövök, mi a furcsa. Még sosem láttam fekvő lovat.

Mama kiabálva köszönt minket. Mindig ezt csinálja, úgy kiabál, mintha évek óta nem láttuk volna egymást, pedig hetente többször is találkozunk, hiszen itt lakunk nem messze. A papám feltápászkodik a rekaméról, szóltanul kezét fog apával, aztán megsimogatja a fejemet. A papámnak akkora tenyere van, hogy amikor a fejemet simogatja, mindig kisebbnek érzem magam, mint amekkora vagyok. A mamám közben folyamatosan beszél. Még le sem vettük a cipőnket, már sorolja, hogy melyik szomszédasszonytól milyen húst vett a húslevesbe. A mamám húslevese utánozhatatlan. Ezt nem én mondtam, hanem anya, de igaza van. A mamám szerint annyi a lényeg, hogy minél több és minél többfajta hús legyen benne. Anya szerint viszont van valami titka is a dolognak, és mérges, amiért a mamám soha nem mondja meg, mi az.

Na, isten-isten. A papám elém is letesz egy kupicát, egy kevéske van csak az alján. Rosszul nézel ki. Tegnap reggel óta lázas, mondja anya, majd hozzát teszi: úgyhogy így most nem is megyünk ki a búcsúba. Próbálok nem ránézni, de mégis ránézek. Gyorsan felhajtom a pálinkát, hogy legyen mire fogni a könnyezést. A mamám közben hozza befelé a húsleveset. Akkora melle van, hogy egy kicsit bele is lóg a levesbe. Senki nem mer neki szólni, de nem is kell, mert nemsokára észre is veszi, és sipítózik egy kicsit. Hát most mondd meg! Mindenki röhög, élen a mamámmal, aki elkezd lehúzni magáról a blézert. Addig szedjétek, mondja, és bemegegy a kisszobába.

Ebéd után a papám kivisz egy kis csontot a kutyának, aztán visszajön, és behív a tévés szobába. Tudja, hogy nem szeretem a Forma 1-et, de azért behív. Leül a rekaméra, én pedig mellé fekszem. Két tenyerébe veszi a lábfejemet, kicsit megdörzsöli. Mindjárt szólok öreganyádnak, hogy hozzon egy plédet. Nem kell, nem fázok. A tévé üvölt. Pedig ennyire azért nem hallanak rosszul, de a papám így szereti. Ő úgy mondja: nem azért nézi, hogy szájról olvasson. Pláne a Forma 1-et. Nem nézünk valami mást? Odaadja a távirányítót. Keress valamit. Továbbkapcsolok, régi fekete-fehér film. Hohó, 2x2 néha öt, kiált fel a papám. Gyertek, pont most kezdődik! Az ablak felé nézek. A függöny olyan puhának tűnik, hogy legszívesebben leszedném, és betakaroznék vele. Mintha a mamám kitálná a gondolataimat, rám terít egy plédet. Rögtön elalszok.

Hazafelé menet anya meg akarja fogni a kezem. Elrántom tőle, amire azt mondja, hé! Hogy viselkedsz? De hát nem is tudom, mit képzelt. Csak ebben az utcában három osztálytársam lakik. Kell a fenének, hogy meglássák, ahogy kézen fogva sétálok az anyukámmal. Félúton elkezd szállingózni a hó. Apa mérgeződik, mert ma délután ő is tüzelni akart, ha már egyszer úgyse megyünk búcsúba. Mondjuk ilyen zenebonában jobb is bent maradni, mondja aztán. Apa nem szereti a hangos zenét, sőt semmit, ami hangos. Épp ezért nem is szeret anya szüleihez menni, mert ők mindent hangosan csinálnak. Apa szülei szinte suttogva beszélnek, és sose nevetnek. Mosolyogni szoktak, de ha nevetni próbálnak, mindig száraz köhögésük lesz tőle. Anya szerint genetikailag nem tudnak örülni semminek. Pont, mint apád. A múltkor mondta ezt, azt hitte, hogy nem értem, mit jelent, pedig miért ne érteném.

Otthon anya rögtön be is teszi a mikróba a mamától hozott húslevest, és azt is belém diktálja. Aztán megint hidegvizet enged a kádba. Amikor beleülök a vízbe, nem tudok uralkodni magamon, és elkezdek sírni. Még soha nem hagytam ki a búcsút, ott van az összes haverom, meg mindenki a suliból, már hetek óta fogadásokat kötöttünk, hogy ki melyik hintára mer felülni, ki mit tud lőni a céllövöldében, ki melyik lánnyal mer egymás mellé ülni, és a szabály ellenére megfogni egymás kezét a nagyláncoson. És a vattacukor! Anya szerint az a kisgyerekeknek való, de nem érdekel. Az összes osztálytársam imádja a vattacukrot, főleg, hogy a bácsi, aki csinálja, az egyik srác nagybátyja, és ha nincs nagy sor, meg szokta engedni, hogy mi csináljuk meg magunknak a saját vattacukrunkat, és már évek óta az enyém szokott a legnagyobbra sikeredni, a Krekács Laci, a fő ellenségem, meg már évek óta fenyeget, hogy a képeembe nyomja az egészet. De persze sose meri!

Anya megsimogatja a fejem, és azt mondja, tudja, hogy mennyire szeretem a búcsút. Ő is nagyon szerette gyerekként, de ha az ember lázas, azzal nem szabad viccelni, mert ki tudja, mi lesz belőle. És hogy ugye nem akarok kórházba kerülni. Mond még néhány ilyen mondatot, de én csak arra koncentrálok, hogy abba tudjam hagyni a sírást, ami elég nehéz, mert a víz ismét piszok hideg, ráadásul még az alsónadrágot is elfelejtettem magamon hagyni, és most teljesen pucéran ülök a vízben, anya meg mellettem a kád szélén. Közben hallok, hogy apa fát aprít a kazánházban. Mostanában amúgy mindig én szoktam, hogy gyakoroljak. Apa örül neki. Addig se rikácsolsz. Amióta mutálok, mindig rám szól, hogy nem kell kiabálni, mindenki hallja. Pedig nem kiabálok, anya szüleiével viszont igenis hangosan kell beszélni, különben nem figyelnek.

Lefekvéskor anya bejön a szobámba, és megint megméri a lázamat. Már csak hőemelkedésem van. Látod, holnap még pihensz, és kedden már mehetsz is iskolába. Vajon azt várja, hogy ennek örüljek? Hát nem fogok! A fal felé fordulok. Aztán eszembe jut, hogy elfelejtettem pisilni, úgyhogy felkelek, ott hagyom anyát az ágy szélén ülve, és kimegyek a szobából. Apa a nappaliban fekszik, a kanapé be van ágyazva. Hogyhogy itt alszol, kérdezem tőle. Lesz egy film éjjel, azt meg akarom nézni. Erre nem mondok semmit, kimegyek a vécére. Mielőtt lehúzzom, hallok, hogy anya becsukja a hálószobája ajtaját. Én is visszamegyek a saját szobámba, de előtte még jó éjszakát kívánok apának. Azt mondja, köszönöm.

Másnap reggel anya ébreszt. Alig nyitom ki a szemem, rögtön a hónom alá dugja a lázmérőt. Annyira hideg, hogy felpattanok, de ő visszanyom a paplan alá. 37,2 °C. Anya bólint, mintha valaki kérdezett volna tőle valamit, aztán kihúzza a függönyt, és azt mondja, öltözz fel. Azt mondtad, csak holnap kell suliba mennem. Megint bólint, mint valami tanárnő, ami nagyon furcsán áll neki. Igen, de most nem az iskolába megyünk.

Az autó nehezen indul, anya legalább tízszer próbálkozik, aztán a tizenegyedikre csak felberreg a motor. Egy régi kombink van, pár hete vettük. Én nem örültem neki, mert tényleg nagyon ütött-kopott, de apa azt mondta, az osztálytársaim felénekelnek még kocsijuk sincs, szóval én csak ne finnyáskodjak. Ötletem sincs, mire kell nekünk autó, de vagy apa, vagy anya mindennap használja. Még egyiküket sem kérdeztem meg, hogy hova szoktak menni. Most viszont megkérdezem anyát, hogy hova megyünk. Hát szerinted hova, kérdezi. Olyan a hangszínya, mintha mosolyogna a kérdés közben, pedig egyáltalán nem. A harmadik kanyar után rájövök, hogy a búcsú felé tart. Valahogy mondani próbálok, hogy inkább menjünk haza, de anya annyira elszántnak tűnik, hogy szinte félek tőle. A kesztyűtartón rezegni kezd a mobilja. Odasándítok, apa az. Nem veszed fel? Anya azt mondja, majd visszahívja később. Ne vegyem fel én? Ne, már itt vagyunk úgylis.

Bevágjuk a kocsit ajtaját. Az egész placc visszhangzik az ajtócsapódástól, de én is tudom, hogy be kell vágni, különben nem csukódik rendesen. A hinták mozdulatlanul állnak a téren, nem jó őket így látni, még csak a sok kis lámpa sem világít rajtuk. Az egyik lakókocsi mellett egy hosszú, zsíros hajú fickó cigizik. Nem értem, hogyhogy nem fagy halálra, mert csak egy vékony pulóver van rajta, mi meg vastag kabátban is didergünk. Jó reggelt, mondja anya. Magának is, mondja a fickó, aztán rám néz, de nekem nem köszön, hanem kacsint. A legtöbb ember mosolyogni szokott kacsintás közben, de az ő arca mozdulatlan marad. Mehetne a gyerek egy kört? A fickó épp beleszívna a cigijébe, de aztán leereszti

a karját. Most? Hát, most, mondja anya. Tegnap beteg volt, de nagyon szeretett volna eljönni. Hát most nem, nem nagyon, mondja a fickó, és megvakarja a hasát. Az áramot se tudom, hogy most hogy van, meg hogy meddig kapjuk, érti, az sincs örökké, meg mindjárt pakolunk is. Megrángatom anya kabátujját. Nem kell, anya, nem is akarok hintázni. Dehogynem, mondja nyugodtan, és odaad a búcsús fickónak egy papírpénzt, fogalmam sincs, mennyit. A fickó elpöcköli a cigijét. Utána nézek, és figyelem, hogy a körülötte lévő fűszálakról vajon leolvad-e a dér. Hát akkor jöjjenek.

A fickó beültet a nagylánchos egyik székébe. Anya hátrébb lép. Te nem jössz, kérdezem tőle. Tudod, hogy én nem bírom. Ami egyébként igaz, tényleg nem bírja egyik hintát se, de eddig bele sem gondoltam, hogy egyedül akar felültetni a nagylánchosra. Nem akarok egyedül hintázni, anya! Jaj, ne csináld már a műsort. A fickó elindítja a hintát, elkezdek forogni a főtér közepén. Így, hogy nem szól a zene, nagyon hangosnak tűnik a láncok csikorgása. Közben harangozni kezdenek a templomban, nyolc óra van. Anya karba tett kézzel áll a hintától nem messze, és időnként integet, ahogy a szülők szoktak a kisgyerekeknek. Érzem, hogy a nadrágom máris teljesen átnedvesedett az ülésen lévő dértől.

Lassan már tíz perc is eltelik, és mivel a torkom még mindig fáj, próbálok mutogatóssal jelezni anyának, hogy le akarok szállni. Egy idő után megérti, és a fickóhoz fordul. A vezérlőkar melletti szék viszont üres. Anya meglepetten néz az üres székre, aztán meg rám. Én persze folyamatosan forgatom a fejem, mert a hinta is pörög megállás nélkül. A sok forgolódástól hamar hányingerem lesz, úgyhogy inkább egyhelyben maradok. Látom, hogy anya elkezd dörömbölni a lakókocsi ablakán. Senki nem reagál, úgyhogy végül is benyit az ajtón. Közben tovább forgok a hintán, és az arcomat egyre jobban csípi a menetszél. Lenézek a földre, hogy felmérjem, milyen magasan vagyok, de azonnal leteszek róla, hogy kiugorjak az ülésből. Lehet, hogy csak a gyorsaság miatt, de rettentő magasnak tűnik. Anya egy idő után visszajön, és megáll az előbbi helyén. A fickónak hasmenése van, mondja. De mindjárt jön! Azt mondta, ne nyúljunk addig a vezérlőkarhoz. Egy kicsit bírd ki még, jó? Pont elsuhanok előle, mikor ezt kérdi, így csak egy teljes kör után tudok válaszolni: jó. Nem sokkal később negyed kilencet harangoznak a templomban. Anya a fűcsomókat rugdossa a cipője orrával. ■ ■ ■

BETONLAPOK

mestervers

a betonlapot e csákánnyal
negyven centiméteres szilánkokra törjük hogy gond
nélkül a jármű csomagtar-
tójába férjen mert egészben
súlyos illetve óriási akár egy
malomkő tudod másnapon-
ta érkezik hasonló példány a
felújítások részeként ugyan
a sofőr csak leönti némi zú-
zalékkal együtt a fűnek és a
békanyál szemcséinek is kö-
szönhetően golfpálya völ-
gyére emlékeztető tóparton
mi pedig összetörve szállít-
juk el sejtethed nagyszerű
lesz a garázs alapjához hiszen
darabjai a folyékony beton-
ba rögtön beágyazódnak mi-
ként egy széteső világ zárvá-
nyai az újratervezett időbe

NEM TEKINTHETŐ

zöreivers

ahogy az utcák ritmusa felgyorsul
benned a léptek surrogó kavalkádja
vagy hajléktalan nyomorduetdje me-
gnövelt sebességgel robban át vénái-
don érrendszered szinuszhálózatán s
vele a sípoló majd gördülő beszéd-
foszlányok miként egy fogságba ej-
tett dalszöveg részletei visszhangza-
nak füled spiráltekervényében kelet
és nyugat összecsusszanásakor a vá-
ros legbizalmasabb helyén kiegészül-
ve az autórádiókból áradó slágerek
szilánkjaival nem tekinthető más-
nak csak ipusztériális költeménynek

A verseket Legéndy Jácint önarckép sorozatával illusztráltuk (asszisztens: Budai Kinga).

NYOMULT HASFALADHOZ

szintevers

azonos kocsiba szállni a metrószerelvényen úgy tűnik filmszalagra kívánczó jelenet s még egymás mellé is csapódni a tömegben szinte közönségszínházi alakítás főleg ha elmondod azért szívódtál fel tizenhét hónapja mert férfiak szerint undorító betegség vagyis csecsemő helyett kisebb duzzanat nyomult hasfaladhoz belülről s mindezt négy megállónyi úton keresztül sötét hajmezőből kivillanó száján át részletezni hozzáfűzve mennyire jól érezted magad velem korábban de szinte összeestél mikor a peronnál csókolózni láttál a kisgyermekes csajjal elég a felismeréshez hogy valószínűleg szép a beteg nők ragaszkodása

Legény Jácint (1976): költő, fordító, képzőművész. *Központi Zóna* című verseskötete 2006-ban jelent meg a Balassi Kiadónál, *RAF: Búcsúszimfónia* című könyve pedig 2009-ben a Kalligramnál. Nyomólemezes installációi és kollázsai legutóbb az ARTE Galériában, a Magyar Műhely Galériában, valamint a Kassák Múzeumban kerültek bemutatásra.

Pitvar

Belezuhan a ködbe a táj.
Régi ablakok sóvárgása,
pupillába gyűrődő láthatár.

Füstöt enged a bőr,
hámlik a vakolat az érben.
Egymásnak ütődnek az almák,
az évek,
érintésben a rothadás.
A kamrában felejtett neszezés –

Melegség fészkelődik a sebbe,
csellengő ingerek,
megannyi be nem szántott mozdulat.

Példát mutat az ószirozsa,
ahogy érkezett, úgy megy el.
Alig észrevétlen.
Vetkőzik a föld, ocsúdó teste áldozat.

Hártyák vizeken, szárnyon.
Feleslegben a fagy.

Heg

Ahogy bebotorkál a fény
egy repedésbe.
Vágyhegek a bordák rácsai mögött,
horzsolódik működésben a szívizom.
Párasóhaj szakad ki a tövisek közül,
sűrű nedv kering a kert vénáiban.
Dermedésig feszülnek a színek,
szelvényes mocorgás az avarban.
Érzékeink rátalálnak az elmúlásra.
Mintha isten körvonala az égen,
beleszédül egy bokor álma.

Lapis József (Sárospatak, 1981): költő, kritikus, szerkesztő.
Könyvei: *Az elmúlás poétikája* (2014); *Líra 2.0. - Közéltések a kortárs magyar költészethez* (2014).

A szüret

szüret A

Valuska szerette az almát. Fajtánként tette a hullámkarton rekeszekbe a hűvös Jonagoldot, a cirmos Gálát és a fehérpettyes Topázt, vigyázott, nehogy megütődjenek, és a vékony héj alatt megbarnuljon a húruk. Nem volt könnyű munka, de aki ide született, az most mind ezt csinálta: szedett, válogatott, dobozolt, vagy átjárt a feldolgozóba, a szomszéd faluba. Oda ment Józsi is reggelente, amíg el nem utazott a többi szakszervezetissel. Azóta nem adott hírt magáról.

Valuska megérezte magán az egyik felügyelő tekintetét. Fel se nézett, a bőre viszketéséből tudta, hogy Vanda az. Gyorsan letette a kezében levő almát, és beforgatta, hogy felfelé álljon a szára. Hiába szédült meg időnként, pihenni, elkalandozni nem lehetett, a normát teljesíteni kellett. Rakta a sorokat, hajolt, emelt és guggolt újra meg újra. Jó lett volna, ha Józsi visszajön. Nem csak azért, mert akkor vehetett volna krumplit, hagymát, sőt talán tejet is, de lett is volna mit elújságotni neki, mert az egyre terebélyesedő rosszulléteket talán nem csak az éhség okozta. Napok óta sejtette, de aznap szinte biztos volt benne, hogy végre gyereket vár.

Megreccsentek a hangszórók, felvissított a zene, de amíg a felügyelők vezetője jelet nem adott, nem hagyhatták abba a munkát. Ezek a percek voltak a leg-hosszabbak, ezek a kartonok a legnehezebbek. Mikor végre elhangzott az oszloj, Valuska felegyenesedett, és kinyújtóztatta a derekát. A feldolgozó felől jövő füst beült a ligetbe, és betakarta a szedőket, csak Janina rőt haja fénylett át rajta. Valuska intett neki, de a lány elfordult, és leheveredett egy fa alá. Nem szokta mutatni, hogy ismerik egymást.

Valuska odasodródott a raktár tövében ülő asszonyok mellé, és lekuporodott egy doboz tetejére. A szomszédja, Mira, cigivel kínálta, de ő megrázta a fejét. A rádióban azt mondták, a dohányzástól kisebbek lesznek az újszülöttek, ő viszont nagy gyereket akart, erőset. Becsukta a szemét, megpróbált befelé figyelni, a teste alfelé. Lábszárában szétáradt a sajtás, combjai remegtek, mint mikor otthon, a takaró alatt várta, hogy Józsinak megjön-e hozzá a kedve. A gyermektelenségi adó évről

évre emelkedett, nekik meg nem volt se meddősegi papírjuk, se szaporulatuk. Hiába vették magukhoz Janinát, ő nem saját volt, csak egy árva, de ha az igazi gyerek megszületik, akkor végre elkezdhetik törleszteni a ház árát, sőt néha talán csirkehúsrá is futja majd. Valuskának izzadt lett a tenyere. Összerezent, mikor Mira oldalba bökte.

– Egyél már. Mindjárt vissza kell állni, azt’ majd nem bírod.
Valuska a zsebébe nyúlt, és elővette a kenyerét. Arra gondolt, vajon elment volna-e Józsi, ha tudja, hogy ő gyerekkel van. Tizenketten indultak el az Almaligetből meg a feldolgozóból összesen, de egyikük sem tért még haza. A hátrahagyott feleségek elfordították a fejüket, ha szembetalálkoztak.

– Szerinted visszajönnek még? – hajolt Valuskához Berta, egy magas lány a dobozolók közül. Valuska hallgatott. Hiába forgatták mind ugyanazt a fejükben, nem volt jó beszélni róla.

– Már rég kényszermunkán vannak – szólt oda Vanda, aki a kerítésnek dőlve figyelte őket. – Vagy kaptak a fejükbe egy-egy golyót.

– Ne mondjon már ilyeneket, kérem! – mondta Mira halkán. – Az egyiknek itt van a felesége.

– Melyiktek az? – kérdezte Vanda, de közben végig Valuskán pihent a szeme. – Melyikötök férje vonult fel tüntetni Pestre?

– Nem tüntetni ment, tárgyal az érdekképviselőtis urakkal a minisztériumban – felelte vékony hangon Valuska. Hiába játszottak együtt gyerekkorukban, tartott ettől a nőtől. Sötét kefehaja keménnyé tette az arcát.

– Tárgyal! – horkantott Vanda. – Aztán miről?

– A munkakörülményeinkről – mondta puhán Valuska.

– Miért, talán valami baj van a munkakörülményeitekkel?

Mosolyra húzott szájából kiálló metszőfogaival Vanda olyan volt, mint egy támadó kutya. Valuska nem válaszolt, elfordult, és tovább rágta a kenyeret. Azt kellett volna felelnie, hogy minden nagyon jó, csak lehetne még jobb is, meg hogy a szakszervezetisek együttműködnek a rendszerrel, mert a rendszer maga az együttműködés, mert Józsi ilyeneket tanított neki, de most valahogy mégsem bírt megszólalni. Egyre lejjebb szálltak benne Vanda szavai, éppen most értek le a gyomra tájékára, oda, ahol a gyereket sejtette magában. Biztosan tévedett Vanda. A szakszervezetisek becsületes almaszedők és konzervgyári munkások voltak. Nem csináltak ők semmi rosszat, csak tenni akartak azért, hogy jobban menjen a munka, és kevesebb legyen a szabotázs, hogy ne éhezzenek annyit, mert a fogyatkozó kollektívával egyre nehezebb volt tartani az előírányt.

A pihenő végét jelző sziréna hangosabb volt, mint más napokon. Mire Valuska visszaért a kartonok közé, Janina már a létra legfelső fokán állt, csak a keskeny hátát mutatta felé. Szép lány volt, vörös, mint az anyja, aki még a nagy éhínségben halt meg, és hajlékony, mint az apja, Valuska féltestvére, akit munkakerülésért lőtték főbe a piactéren két évvel azelőtt. Akkor került hozzájuk Janina, azóta aludt a kamrában, a cipőpucoló rongyok meg a kasza mellett. Józsi a nappaliba akarta lefektetni, de Valuska abba nem egyezett bele, mégiscsak egy kamaszlány volt. Bosszankodott is vele eleget, mert Janina alig segített otthon, Józsin lógott esténként, egészen lefoglalta magának. Majd ha a gyerek megszületik, jobban be lesz fogva, bajlódjon csak ő a csecsemővel.

Valuska alatt olykor megingott a deszka. Az almák egyre hűvösebbek lettek a kezében, aztán elfeketedett előtte a gyümölcsös karton. Nem ájult el, csak a lábai csuklottak össze, de ha már egyszer a földre került, ott is maradt mozdulatlanul. Lehunyva tartotta a szemét, hagyta, hogy kezénél és lábánál fogva vonszolják a földön. Csak akkor nézett körül, amikor eltávolodtak tőle a léptek. A kert végében, a budi mellett hevert. Tudta, megüriült

helyére beállítottak valakit a szedők közül, őt meg békén fogják hagyni egy ideig, nem kínálják vízzel, az övét sem lazítják meg, csak a műszak végén fogják az életbe visszafeszíteni. Nézte a fák lombja között feszülő égdarabot. Hangokat hallott, almák vagy ütések tompa puffanását, és arra gondolt, hogy Józsi vissza fog jönni. Talán csak a vonatokkal van baj. A vonatokkal sok baj volt akkoriban.

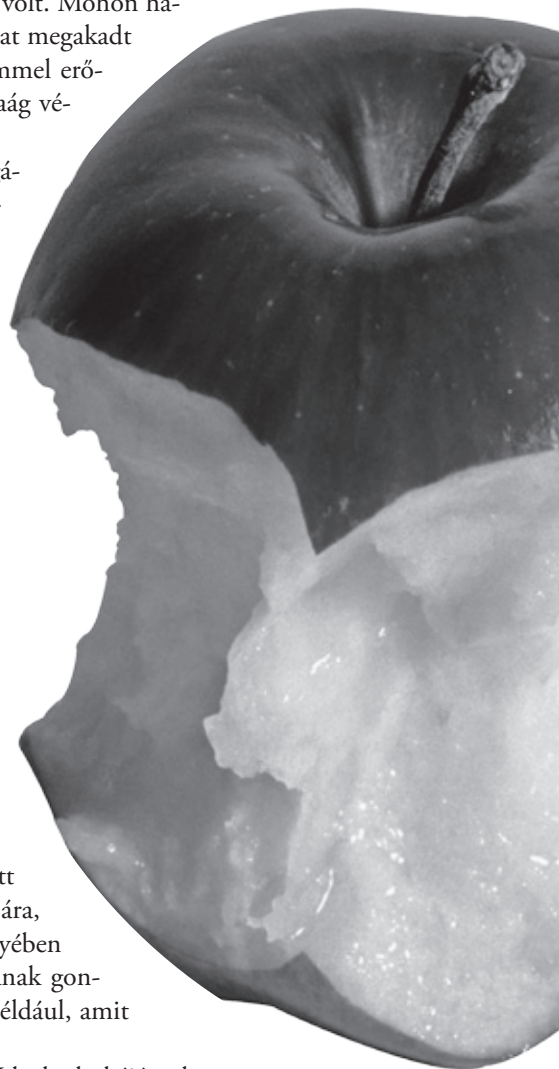
Az almák kemény hasukat felkínálva himbálóztak a feje felett. Ahol a sárgába befolyik a piros, az volt a legszebb részük, de hogy a legjobb is az volt-e, arra Valuska nem emlékezett. Ő már csak a szagukat ismerte, a formájukat a tenyerében, szemölcsös héjuk viaszos tapintását. Forgott alatta a föld, csodálta, hogy a többiek talpon bírnak maradni. Óvatosan megemelte a fejét, és körülnézett. A felügyelők mind háttal álltak neki, túl messze ahhoz, hogy olvasni tudják az arcát. A szedők egy csoportja közelebb volt, de ők nem értek rá bámészkodni. Csak Janina figyelte őt a létra tetejéről.

Szurkálta az orrát az erjedő almák szaga, de hiába kémlelt körül, a cefrézők mind felszedték a hullott gyümölcsöt. Már éppen újra be akarta csukni a szemét, mikor mégis meglátott egyet, szinte rajta feküdt, a nadrágja eltakarta a pirosát. Kicsit megütődött, és egy körömnnyi penészfolt is volt rajta, de egyébként pont úgy nézett ki, mint bármelyik a kartonokban. Valuska óvatosan az oldalára fordult. Elviselhetetlenül gyorsan vert a szíve, mégsem kapkodott. A gyerekre gondolt a hasában, arra, hogy enni kell, nehogy olyan ványatagon bújjon ki belőle, mint Miráé, aki a múlt hónapban temette el a csecsemőjét. Lassan tapogatózott a kezével, amíg meg nem találta az almát. Szájához emelte, ujjai felszakították a héját, és belemélyedtek a langyos, puha húsba. A lélegzete kiha- gyott. Még megállhatott volna, de az erjedés szaga túl erős volt. Mohón harapott, száját teletömte az édes, rothadó gyümölcscsel. A falat megakadt a torkán, de elfojtotta a köhögést, és könnybe lábadt szemmel erőszakolta a nyelést. Ahogy a fejét visszajejtette a fűbe, egy faág vég- gigkarcolta a nyakát.

A csendre figyelt fel, aztán kiáltást hallott, lábak dobogását. Valami keményet érzett a bordái között. Felvillant előtte Vanda acélszínű szeme, Janina ferde mosolya. Újabb rúgások érték. Mintha egy száraz ág tört volna ketté, hal- lotta a vállá recsenését, aztán elvesztette az eszméletét.

Sötét volt, amikor magához tért. Reszketett, és a padló is rázkódott alatta, időnként döccent is, olyan- kor a feje felemelkedett, majd megint lekoppant. Vég- gigpróbálta a végtagjait. Lábaik kötél fogta össze, ke- zeit viszont szabadon mozogtak. Megpróbálta meg- emelni a bal karját, de kis híján megint elájult a fáj- dalomtól. Fogai összekoccantak a vacogástól, a le- vegővétel szúrta és égetett. Kifújta az orrát, arcát megtörölte a pulóverében. Akkor érezte meg az almák szagát. Rájött, hol lehet: ahelyett, hogy főbelőtték volna a többiek előtt, ahogy azt rendszeren a dézsmá- lókkal tették, bezárták az észak felé tartó hűtőkocsi- ba. Nem tudta, mióta lehet ott, és meddig fog tartani, amíg halálra fagy, vagy mikor teszik ki az út szélére, hogy éhen vesszen, és felfalják a kutya. Lassan alábbha- gyott a remegése, átadta magát a zötykölődéstől beléhasí- tó fájdalomnak. A szívverése lelassult, különös fényeket látott a csukott szemhéján keresztül. Józsi jutott eszébe még utoljára, ahogy Janinához hajolt az elindulása előtti estén, a tűz fényében kivörösödő arca, a lány karját simító keze. Milyen ostobának gon- dolhatták őt, pedig most már mindent megértett. Tudta például, amit Janina nem, hogy Józsi nem fog visszajönni soha többé.

Hirtelen fékezésre riadt fel. Kivágódott az ajtó, aztán Valuska bokáján elpat- tant a kötél. Egy férfikéz a hóna alá nyúlt, és leemelte a platóról. Utcai lámpák sárga fé-

nye világított a szemébe. Szóval itt fogok meghalni, gondolta Valuska. Könnyű volt, mint a pókháló, és ahogy a férfi elengedte, rögtön összeesett.

– Hoppá, azt hittem, megállsz a lábodon. – Valuska felnézett az ismerős hangra. A szerdai fuvaros állt fölötte, a széles mosolyú, sötét bőrű, aki a ligetben dolgozó asszonyok kedvence volt. – Gondolom, a verés meg a hideg kicsinált. Levettem a hűtést, de attól még nem melegszik fel a kocsi. – Visszazárta a csomagteret, és talpra állította Valuskát. – Na, gyerünk.

Túlkelt lepényként terült ki előttük egy falu vége. A kerítések résein csupacsont kuttyák dugták ki az orrukat, a viskók alacsony ablakai mögött megfeszült a függöny. Az utolsó ház kékre volt meszelve, azon túl már sötétségbe borult a szemétdomb és az akácos. Biztos oda visz, gondolta Valuska.

– Nincs itt semmi látnivaló, kotródjatok – mordult a férfi az összesereglett gyerekekre. Szoroson tartotta Valuskát, a kabátja alatt hordott revolver a nő oldalához nyomódott. Hirtelen kanyarral befordult a kék házhoz vezető ösvényen. – Szépjöestét, itthon vannak? – kiáltott, és berúgta az ajtót.

A ház mélyéből torzonborz, ősz hajú férfi jött elő, és fojtott hangon beszélni kezdett a fuvarossal. Egy aszott öregasszony leültette, és kopott bádobögéréből teával kínálta Valuskát. Fájt a nyelés, de az apró kortyoktól enyhült a reszketése. A felrepedt ajkából szivárgó vér vöröstre festette a bőgérén a zománcot.

– Elég rosszul néz ki – szólalt meg az asszony.

– Hol vagyok? – kérdezte Valuska.

– A hagymaföldeken fog dolgozni. Én Erzszi vagyok, az meg a férjem. Ő az üzemorvos. Meg fogja vizsgálni magát, hogy nem kell-e beteglistára venni azonnal. Azt javaslom, ne kérje. Rosszul venné ki magát.

– De hát én azt hittem...

– Minek köszönheti, hogy itt van? Dézsmált, gondolom. – Valuska bólintott. – Mit szeretett, szőlőt? Annak nehéz ellenállni, de ne féljen, itt biztonságban lesz.

– Miért nem lóttak agyon?

– Egy ideje már nem úgy csinálják. Túl kevés munkás maradt, hát most az átnevelés az irányelv.

A sofőr kezét fogott az orvossal, intett az asszonyoknak, és lement a lépcsőn. Széles háta hamar eltűnt a szűrületben. Az öreg odalépett Valuskához, és megkérdezte, van-e panasza. Valuska megrázta az fejét.

– Jöjjön, átkísérem a szállásra – mondta Erzszi. – Meglátja, jól meglesz maga itt. – Valuska segítség nélkül állt fel, de a lépcsőn megtántorodott. A vér lassan megindult a combján lefelé.

...

Beszédük súlyától
holtta gémberedtek a lábak
a mondatokat hunyorgással választották szét
és titkos nyelven átkozódtak
eddig csak ezeket a szavakat fejtették meg belőle:
kígyó, rongy, karom, zuhanás
sejtették melyik lehet a vár, de nem azonosították
onnantól kezdve már csak írtak

és a hivatalok fáradságos munkával fürkészték
beszédük elhallgatott szintaxisát
a káoszt melyet úgymond főnévi igenevekkel győztek le

Egy különösen kapkodós hallgatás után
beléjük döfött
az utolsó szándék tövise
el kellett volna hogy tántorítsa őket
az igéinket nem szabad megfejteniük!

kígyó, rongy, karom, zuhanás, tövis, tövis
hogymég a tövis is belemerevedett

A beszéd ellen, mely megköt

Komplett városok lenyomata
az alaprajz miatt elhagyott alap

Azt beszélük
hogymég a biztonsági alakulatok felfegyverzésével történt
hogymég felülről nézve ez nem is egy állam
hanem egy baljóslatúan biztos középpont

Ésmégis a vallomások telis-teli lettek
határőrökkel, torlaszokkal és vámmal
teli a helyi önkéntesek parádés számával
csakhogymég a legolcsóbb magyarázatot adók szava
búzhödjék a túlértelmezéstől:

Fiú, törmelék

Tágulat

Az egyház és az állam szétválasztása
fintorog mint egy domináns allél:
magömlésem van, tehát vagyok

A zaklatottság rutinos aktusa
a kérdőjelek újabb invázióját eredményezi

Legalább a pápista felelősségteljesen gyilkol
a kijelölt időszakban
abban a tudatban, hogy ilyesmi még sosem esett meg

...

Kinek az ötlete volt
Úristen

Nem láttam mióta élek ilyen folyót
közvetlenül az ajtóval szemben
ilyen polcokat a összehajtogatott csontfaló
kardigánok kéménykürtőivel

Az már teljesen mindegy volt
hogy a virágokat cserélgeti-e rendszeresen

■ **Jiří Feryna** (1993): cseh költő, előadóművész, aktivista, alkalmi esszéíró, a prágai Károly Egyetem cseh szakos hallgatója, a *Krajní levíce* (Szélsőbal) nevű együttes tagja. Versei első, *Před setřením* (El-törlés előtt, 2016) című kötetéből valók.

■ **Csehy Zoltán** (Pozsony, 1973): költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Experimentum mundi*. (Poszt) modern operakalauz (Kalligram, 2015).

Fésű Fésű Fésű Fésű

– Ha tetűt találsz, kapsz egy kis pénzt – mondja a nagypapa. Egy húszast és egy sűrű fésűt tesz a viaszosvászon terítőre.

Az asztalon állva, fentről nézek a húsos arcára. A fésű szántja a bőrt és ahol áthalad, fehér vonalakat hagy, amelyek rögtön rózsaszínné változnak. A feje előredől. Nagypapa elszundít.

Néhány nappal később már viaszos a keze.

– Gyere, ne félj, puszild meg – lökdösnek oda könnyedén.

– Puszild meg a kezét.

Odamegyek és megpuszilos. Olyan a bőre, mintha nem is lenne: hideg, kemény. Mint ha már senki nem lakna alatta. A csokipapírt megtarthattam. Elővettem egy kis dobozt, beleszagoltam, és akkor a cukorkák íze szépen sorban tért vissza a számba. A nagypapa után maradt csomagolást el kell temetni. De valamit meg lehet tartani utána.

– Vedd el, amit szeretnél.

A kardigánt szeretném.

– Biztosan ezt szeretnéd, ezt az izzadt rongyot?

Egy kötélen lóg a nagypapától megtisztított kardigán. A száradó kardigánból a nagypapát ki is vasalják. Nem akarom ezt a kardigánt, már nem.

Anélkül, hogy szólnék, elviszem a fésűt. Anélkül, hogy szólnék, vagyis ellopom, de nem szégyellem. A nagypapa még benne van.

Elviszlek magammal téged, te fésű, emléknek.

Bőr Bőr Bőr Bőr Bőr

Apa egy nap felöltötte a valódi, méretre szabott bőrét.

Már nem volt olyan rózsaszín, mint az előző, viszont vastagabb lett. Megsárgultak a sarkai és a fogai. A földön ült és motyogott. Eleinte csak az állatok előtt beszélt. Olyan kis állatok előtt, mint a pókok, vagy a molylepkék. Nemsokára már a madarak és kóbor kutyák előtt sem szégyellte. Később már a gyerekek előtt sem. Aztán apa már mindenki más előtt is magában beszélt. Álldogált a tükör előtt és úgy bámulta, mintha ablak lenne. Nem tudja senki, mit látott benne, de Istennel szeretett volna tanácskozni az ügyben.

Kopogott az asztalon.

– Ki az? – kérdezte.

– Az Úristen – válaszolta, mintha magával a szóval a konyhánkba tudta volna idézni.

Megpróbálta felhívni is, de az Úr nem vette fel.

Apa egyszer azt mondta nekem:

– Amikor gyerek voltam, láttam az ördögöt. Fekete volt a kalapja.

És hozzátette:

– Csak a kutyák szeretnek.

Ez minden, amit apa mondott nekem. Minden mást megtartott magának.

Gombok

A nagymama egy féljátós szobában tartja az anyukáját. Az ajtó felét levágta, hogy lássa, miben mesterkedik az öregasszony. Az ajtó alsó, záras fele maradt meg. Elfordítja benne a kulcsot és becsúsztatja a melltartójába. Nem adja oda senkinek. Még csak az kellene, hogy kiengedje ezt az istencsapását.

A múlt héten csak egy pillanatra vette le róla a szemét: a dédi összevagdosta a függönyt és egy zacskó cukrot tett a tűzre. Azt hitte, hogy szén: mindkettő kemény. Kirámolta a szekrényt, hogy megkeresse a kötényét, mivel iskolába készült. Kilencven éves, a saját nevére sem emlékszik, de a kötényre, amit a hátán, keresztirányba lehet begombolni, arra igen. Ha nem csukja be a szekrényt, akkor rendetlenséget csinál.

– Valahogy túl csendben vagy nekem, anyukám – szól oda a nagymama az ajtókeretben lévő lyuknál.

– Összeszartam magam – a kettévágott ajtó vastag kerete mögül egy fej bukkant elő.

– Akkor várj.

A nagymama nem veti meg a munkát. Nem égeti oda a húst. Ha az ember egy bolonddal él egy fedél alatt, akkor minden másnak rendben kell lennie. A rendes ebéd is idetartozik.

Egy kardigán landol a konyhában. Vele együtt repül a szoknya, az alsószoknya, a melltartó.

– Ne haragudjon, ide tudná hívni a lányomat? Mert itt állok pucéran.

– Mindjárt megyek, a lányod vagyok.

– Nem igaz! Az én lányomnak fekete haja van és vékony, mint a nádszál. Ó, ő ilyen – az ajtó felett az ujjait mutatja, amik között egy centiméternyi helyet hagy. – Te ősz vagy és hájas.

A nagymama pelenkát cserél az anyukáján. A tépőzáras pelenka recseg csak a csípőjén.

– Meghalok, ha jól megfizetsz. – mondja a vén pólyás.

A nagymama elővesz egy zsák ágyneműhuzatos gombot. Kiszórja a padlóra.

– Elég lesz?

– Mit tudom én. Meg kell számolnom.

Ülök a dédivel a földön. Az ujjainkon számoljuk a gombokat.

– Láttál már valaha ennyi pénzt? – kérdezi.

Amikor nem figyel, bedugom őket a cipőmbe, bedobom az ingem alá, lenyelem. Csak legyen kevesebb. Túl kevés a halálhoz. ■ ■ ■

Sípos Tamás fordítása

Bronka (Bronisława) Nowicka 1974-ben született Radomskóban. Színházi és televíziós rendező, forgatókönyvíró, költő. Tanulmányait a lódzi Leon Schiller Állami Televízió-, Színház- és Filmművészeti Egyetemen, valamint a krakkói Jan Matejko Szépművészeti Akadémián végezte. Leginkább az intermedialitás, a nyelv és a mozgókép foglalkoztatja. A *Nakarmić kamień* (Köveket etetni) című költői hangvételű debütáló novelláskötetért 2016 októberében neki ítélték oda az egyik legmagasabb lengyel irodalmi díjat, a Nikét, melyet tavaly például Olga Tokarczuknak, korábban Andrzej Stasiuknak, Tadeusz Słobodzianeknek, vagy például Joanna Batornak ítélték oda.

Sípos Tamás (1992) Tahitófaluban nőtt fel, Budapesten él. A PPKE BTK Lengyel nyelv és irodalom MA hallgatója, vagyonőr, logisztikus. Ír, verseket fordít.

HONGRIE PROFONDE,

avagy egy „velejéig magyar regény németül”:
az elbeszélés szerkezete és az 56 utáni Magyarország
emlékezete Bánk Zsuzsa *Az úszó* című regényében¹

Az ezredforduló utáni német kulturális emlékezetben közismerten minden eddiginél kiemelkedőbb szerepet játszanak a bevándorlók második és harmadik generációjának német nyelvű regényei. Különösen keresettek és elismertek, sőt, talán a leggyakrabban díjazottak közülük néhány német anyanyelvén író, de magyarországi származású íróknak kötetei: az Ingeborg Bachmann-díjat 1999-ben elnyert Terézia Mora munkái, a 2010-ben a német és svájci *Buchpreis*-sal kitüntetett Melinda Nadj Abonji prózája, Bánk Zsuzsa négy prominens német díjjal is jutalmazott *Az úszó* (*Der Schwimmer*) című regénye – de ugyanebbe a kategóriába sorolhatnánk Ilma Rakusa vagy Zsuzsanna Gahse németül megjelent és magyar műfordításban is olvasható szövegeit. Ezek a gyakran önéletrajzi vonatkozásúként értelmezett regények olyan ismert és aktuális jelenségeket tematizálnak, mint maga a migrációs tapasztalat, a kulturális tranzithelyzet, a többpólusú identitások. Jellemzően meghatározó szerepet játszik bennük másrészt a vasfüggöny mögötti országok kommunista múltja is, értelmezésük tehát olyan traumatikus kelet-európai történelmi tapasztalatok helyét jelölheti ki egy egyesült Európa kulturális emlékezetében, mint a Gulag, az 56-os forradalom, a rendszerváltás vagy a balkáni háborúk.

Bár a kelet-európai háttérű szerzők német nyelvű „posztkommunista irodalma” egyelőre még korántsem kapott akkora figyelmet a germanisztikai kutatásokban, mint az egyébként hasonlóan pozicionálható

német-török vagy a keletnémet irodalom, okkal beszélnek mégis a „török fordulathoz” (*turkish turn*) hasonlóan a kortárs német irodalom „kelet-európai fordulatáról” (*eastern turn*) vagy „keleti bővítéséről” (*Osterweiterung*) is.² A „fordulatok” egyre inkább inflálódni látszó fogalmiságán túlmutató heurisztikai jelentősége van továbbá a transznacionalizmus elméletének és poétikájának, amellyel termékeny párbeszédbe léptethetőek az érintett szövegek – közöttük Bánk Zsuzsa 2003-tól magyar műfordításban is olvasható regénye.

Az úszó látszólag egy képlékeny és új kategórián (az interkulturális „családragényen”) belül kialakulóféltben lévő konvencióba illeszkedik: a politikai történelemmel elválaszthatatlanul összefonódó egyéni és családi történetet mond el, egy különféle nyelvek és kulturális terek között folyamatosan mozgásban lévő gyermeki én-elbeszélő szempontjából, egy számára idegen (német) nyelven (tehát német befogadókra célozva, de transzkulturális pozícióból, transznacionális emlékezeti tereket létrehozva). Ebből a szempontból Bánk szövege számos ponton rokon a vajdasági származású svájci író Melinda Nadj-Abonji *Galambok röppennek fel* (2010) című bestsellerével vagy akár a német-török irodalom talán leghamarabb kanonizált szerzőjének, Emine Sevgi Özdamarnak a *Die Brücke vom Goldenen Horn* ('Az Aranyszarv-öböl hídjá', 1998) című regényével. Szemben ezekkel a szövegekkel Bánk gyermeki én-elbeszélője nem kerül otthonától távoli német nyelvű környezetbe és (ellentétben a Nadj-

Abonji-regénnyel) egyáltalán nem találunk konkrét és közvetlen utalásokat történelmi személyekre vagy eseményekre.

Különleges, látszatra ambivalens pozíció ez, hiszen a regényt a legtöbb külföldi recenzens az 56-os forradalom és szabadságharc allegóriájaként olvassa: Lynda K. Nyota szerint az anya által elhagyott gyermekek hanyatlástörténete arra utal, hogyan érezték magukat a nyugati segítség nélkül maradt magyarok az orosz lerohanás után, a kétharmadáig leégett ház felett siránkozó apa története pedig az 56-os forradalmat kívánja új konstitutív múltbeli vonatkozási ponttá tenni a trianoni traumán felülemelkedni próbáló magyarság számára.³ Brigid Haines hasonlóan politikai kontextusba helyezi a regényt, mely szerinte a „hidegháborúval szembeni úszás” története, a cserbenhagyottság pedig nem csak az anyátlan Kata és Isti tapasztalata, hanem a nyugat-európai közönyben csalódott magyarok általános közérzete.⁴ Szilvia Lengl a regényt *leitmotiv*-szerűen átszövő várakozás aktusát értelmezi a magyar lakosság álláspontjaként a szovjet megszállással szemben, más recenzensek pedig egyértelműen az 56-os forradalommal indokolják az anya emigrálását, holott erre nincs utalás a szövegben.⁵ Nádas Péter megkerülhetetlen 2002-es kritikájában szintén kiemeli, hogy a „levert forradalom utáni legsötétebb terror” környezetében, a „sajátos és hagyományos magyar beszédképtelenség”, a „hongrie profonde” világában játszódik a történet és hogy „[a] töredécsalád vándorlásának helyszínein az ország sem találja saját otthonát”.⁶ Ezt az összefüggést politikum és a privát fikció között Nádas viszont az elbeszélés szerkezetével szoros összefüggésben kezeli, s ez alatt nem elsősorban a német nyelven megszólaló narrátor és a német olvasónak teljesen idegen magyar történet feszültségét érti, hanem a szerzői pozíció sokkal összetettebb rétegzettségét. Ebben ugyan fontos szerepe van a németül írt szöveg idegenségének: Nádas szerint a magyarul érző-tapasztaló, de németül gondolkodó szerző „a német nyelv és fogalmi gondolkodás kontextusában értelmezi” (uo.) és helyezi el a történetet, a „tudathasadás” valódi oka viszont egy „harmadik idegen”, az önálló személlyel nem, viszont önálló nyelvvel igenis rendelkező „írói lény” (uo.):

A testvérek magukba fogadták egymást, a szerző pedig a testvéreket. E hármás rétegzettség a regény irodalmi nívója: a történetet egyszerre három személy meséli el. Bánk Zsuzsát [...] az énben feltárukozó nem én érdeklí. [...] Egy kivételes, ez idáig feltáruatlan pszichikai és nyelvi adottságban talál rá a posztmodern tapasztalatával megterhelhető szerzői omnipotenciára (uo.).

Ez a „kettős” – valójában „hármás” látás a magyarázat arra is, hogy nem pusztán gyors allegorézis az a kijelentés sem, hogy a regény betekintést enged „menekül-

tek és emigránsok millióinak tudatába” (uo.). A történetvezetés és az elbeszélői látásmód elemzése és következményeinek feltárása nem csupán egy nagysikerű regény szoros olvasatának az élményével gazdagít, hanem a transznacionális szempontú kutatás esztétikai perspektíváit és emlékezetelméleti relevanciáját is megmutatja: az egyéni vagy kollektív traumatikus múltra való emlékezés tér- és időbeli összefüggéseinek feltárása, elbeszélhetőségének problematizálása által.

Transzlokális dimenziók – mozgás és mozdulatlanság a vízben és a nyelvben

A visszatekintő elbeszélés ideje 1969 (ez csak a regény vége felé lesz világos), a regény tizenhét fejezetének címe a gyakoribb szereplők keresztnéve – Kata (a címszereplőként is értelmezhető Isti nővére) az elbeszélő, a történetmondás középpontja és egyben a család (a testvérpár és az apa) nomadikus vándorlásának kiváltója pedig az, hogy az anya, Katalin 1956 őszién váratlanul és tisztázható indok vagy búcsú nélkül barátnőjével vonatra szállt és Nyugatra távozott. (A történet végén, Isti halála után Kata is távozni készül Magyarországról.) A család a falubeli szóbeszéd vagy más kényszerítő események (az apa házasságtörő viszonya, egy tüzeset) miatt szüntelenül menekül, illetve a jobb megélhetés reményében szintén folyamatosan vonatra száll, és rokonról rokonra költözködik. A vándorlás állomásai konkrét helységekkel lokalizálhatóak (Vát, Szerencs, Miskolc, Budapest, Siófok), vagy meg nem nevezett helyszínek (az anya történetéről szóló fejezetekben elfelejtett nevű német városok, vagy a leginkább gondtalan, boldog időszakhoz köthető nagy tó – vélhetően a Balaton – melletti település). Ahogyan a regény természetesen nem csak az utazás-megérkezés folyton változó koordinátákkal zajló körforgásának a leírása, hanem a testvérpár életében, illetve a vándorlás során összekapcsolódó helyekhez köthető emberek élettörténetének elmesélése, úgy a mozgás, illetve a tér sem elsődlegesen fizikai értelmű kategóriák a narrációban.

Ugyan az idézett értelmezők számára kézenfekvő és az időpontból (1956 ősze) adódóan szinte automatikus az (el)utazásnak a politikai kontextusra vonatkoztatása (a nyugatra emigráló anyán kívül egy másik rokon, a zongorista Jenő is elhagyja az országot), kezdettől fogva az is nyilvánvaló, hogy a (vasfüggöny mögötti) bezártságból való kitorés motívuma, illetve általában a mozgás (és ellentéte, a statikusság) erősen metaforikus többletjelentéssel bír a szövegben. Egzisztenciális fontosságú ugyan a mozgás-mozdulatlanság

szemantikájának a politikai dimenziója is – a regény közepén, az emigráló tömegek közé vegyülő anya utazását leíró *Katalin* című fejezetben kifejezetten politikai jelentést kapnak a várás/mozdulatlanság és az elindulás/mozgás motívumai. Az 56-os menekült Árpí történetében a forradalom, a politikai változás jelenti a mozgást és annak leverése a mozgás hiányát, vagyis a nyugatra emigrálás motivációját. A *nyomhagyás* – az utazáshoz vagy a várakozáshoz hasonlóan ez is apolitikus, átvitt értelmű vagy szó szerinti jelenésű vezérmotívum volt eddig Kata elbeszélésében – szintén politikai értelmet nyer ebben a fejezetben, hiszen végzetesnek bizonyul, ha a határon átszökő Árpinak nyomára bukkannának a határőrök:

Árpi túl későn próbált meg átjutni a határon, túl sokat vártak a barátaival. [...] Csak amikor sejtették, mi történt velük és ezzel az országgal, és amikor biztosak lettek benne, hogy már nem lehet változtatni rajta talán később sem, mert valami megszűnt mozogni, mert mozgás közben egyszerűen csak megállt, csak akkor ültek fel egy nyugat felé tartó vonatra (112).⁷

Az elhagyott gyermek szempontjából ez a határátlépő aktus viszont általános szorongást kiváltó mozgás tapasztalataként van jelen, s ez nem csak abban nyilvánul meg, hogy Kata folyamatosan elképzelt veszteségektől fél, hanem abban is, hogy a mozdulatlanságot a halállal azonosítja. Már az első fejezetben is azon reflektál, hogy a szalagcsapdába szorult légyhez hasonlóan az egy helyben ragadás (analógiában az időből való kiszakadással) halálos lehet, s az utolsó előtti fejezetben sem véletlen, hogy a végzetes balesetet okozó folyó a haldokló kisfiú szemében megszűnik mozogni („amikor megfordult, hogy hátranézzen, a folyó nem úgy nézett ki, mint ami mozog, inkább csak mint egy csík” – 212). A pesti keresztanya, Mancsi lakásában úgy érzi magukat Istivel, mint akiket beleejtettek s ott felejtettek egy ragacsos folyadékban: „Olyan volt, mintha valaki minden órát megállított volna, mintha számunkra megállt volna az idő. Mintha Isti és engem szirupba ejtettek és ott felejtettek volna” (15). A város leírását a regényben szintén Kata lelkiállapota, az elhagyatottság traumájával és a gyermeki látásmóddal összefüggő korlátoltság-érzete határozza meg: az elbeszélő szürkének, falakkal körbezártnak érzékelteti Budapest terét, sőt az is elhangzik, a városról, hogy „Lázás, mint az a bizonyos váti fiú, aki előző nyáron belehalt a lázba, épp ilyen láza van Pestnek” (14).⁸ Nem véletlen, hogy a zárt terekből a nyílt környezetbe való kitörés visszatérő (és tulajdonképpen az anya sorsát ismétlő) motívuma Kata szövegének, sőt, jellegzetes, tér- és időbeli koordinátákat egyesítő túlélési reakciójának nevezhetjük ezt a traumatikus tapasztalatokra is. Az anya elvesztésének hírére Kata átfut a nagymamához és az udvaron üldögél, ugyanezt akkor is

megismétli, amikor Katalinnal álmodik. Isti ugyanígy folyamatosan kijár a tóhoz és az apa is titokzatos utakra indul éjjelente:

Úgy éreztük, ki kell mennünk, ki a szabadba, hogy lélegezzünk, hogy behozzunk valamiféle lemaradást vagy helyrehozzunk valamit, mintha itt, a csukott ajtók mögött nem lélegezhetnénk, mintha az, ami elhangzott, elvonná a levegőt, és mindent kiszorítana, amit belélegezhetnénk (138).

A nyílt, külső és a zárt, belső terek közötti határmezsgye jellegzetes pozíciójává válik mind a szemlélődő Kata elbeszélői tekintetének, mind a lázadó kisöcsnek: a testvérpár folyamatosan szemléli az eget (ez a tevékenység összeköti a többi szereplőt is, magához a horizonttal határos és a vízzel közel egynemű éghoz hasonlóan). Kata és Isti folyamatosan kibámulnak a házak ablakán, gyakran az ajtó-, illetve ablakkeretben állnak, Isti a tetőtérben érzi otthon magát és az ajtó helyett az ablakon közlekedik. Szintén visszatérő kép a vonat-, illetve buszablak melletti szemlélődés is, a falak, korlátok, határok konkrét, vizuális és képzeletbeli, vagy fizikai átlépésének, átjárhatóságának a vizsgálati tapasztalata. Ugyanakkor a címadó motívum, vagyis az úszás szerepe is rámutat arra, hogy fenyegető értelemmel is bír a természettel való, testi korlátokat legyőző egyesülés ezen határátlépő aktusa.

A víz (kezdetben a folyó, később és elsősorban a tó) a családtörténet számos helyszíne közül egyetlenként szinte utópikus boldogságforrás a gyermekek számára, a gyermekeivel sokszor egyébként kegyetlen és számukra érthetetlen apával való intenzív együttlétre egyedül az úszás kínál alkalmat. Nem véletlen, hogy az apa nem úszni tanítja a gyermekeket, hanem kijelenti, úszniuk *kell* („Hát miért kell úszni ezeknek a gyerekeknek? – és apám így felelt: hát csak kell!” – 66) és Isti sem *úszni* akar, hanem *úszóvá* szeretne válni („Este elalvás előtt Isti azt mondta nekem, úszó akar lenni” – 17). A fiú szünet és indok nélkül, folyamatosan a vízhez vágyik, és nem pusztán úszik, hanem megtanulja a vízi létet (67) – az úszás, az úszó-lét az egyedül lehetséges identitás és kielégítő *modus vivendi* Isti számára. A testhatárok felszabadító módon megváltoznak, hagyományos materialitásukat elvesztik a vízben – nem pusztán a gyermekek tükörképe mosódik el (37), az apa is feloldódni látszik a vízben, és mélyebb értelemben is önfeloldódást ígér számukra a szárazföld, a levegő és a víz határának átlépése, vagyis vízi világba lépés. Szemben a földi ellenvilággal itt megszűnik ugyanis a nyomhagyás, a kontúros identitás-konstruálás lehetősége-kényszere, amely oly problematikusá vált a testvérpár számára. Hasonlóan természetessé válik az úszó számára a telosz nélküli mozgás és a magány is, amely szintén kényszerű osztályrészévé vált Istinek és Katának.

Ugyanakkor sérülékenynek is bizonyulnak a testhatárok ebben a közegben: Isti a legelső vízbelépéskor elvágja a kezét, piócák tapadnak a gyerekekre és nap-szúrást kapnak, a regényt pedig folyamatosan átszövik az Isti tragikus halálára utaló baljós előjelek. Ahogy a víz hagyományosan nem pusztán az élet, hanem a halál vagy a kettő közötti határ szimbóluma is, a mozgás (az otthonkereső utazás, az elhagyás-határ-átlépés, vagy az úszás) állandó ellenpontja a regényben a mozdulatlanság (a politikai vagy traumatikus háttérű stagnálás, a tér- és időbeni értelmű megfagyottság, a halálos lemerevedettség). Kata találó metaforája lesz ezért élethelyzetükre a bűgőcsiga képe, amely ötvözi az állandóságot (a provizorikusság állandóságát – a gyermekek életében csak az ideiglenesség a biztos) és a szüntelen mozgásban levést: „az volt az érzésem, egy bűgőcsigán éltünk, a csúcán, ott, ahol forgatják és eleresztik, és mi is vele forogtunk, mindig ugyanazon a részen, mindig ugyanazon az égbolt alatt” (210).

Az úszó különleges pozíciójának van egy „negatív”, a stagnálással összekapcsolódó megfelelője is a szövegben, melyet szintén egy fluiditással kapcsolatos metafora ír le: a merülés. A gyermekek egyfajta tetszhalott bénultságot jelölnek ezzel a szóval, amely egyaránt jellemzi a gyermeke halála után súlyosan traumatizált Zoltán labilis mentális állapotát, de az apát és Isti is. A merülő kívül kerül téren és időn, nem érzékeli környezetét, idegenként tekint a testvérekre. Ezt a paralízis-szerű állapotot Kata először az apánál „diagnosztizálja”, majd Istinél és Áginál is. A merülés látszólag találó (a víz „idegen” közegében zajló statikus és dinamikus mozgás ambivalenciáját is magába sűrítő, az úszással szembenálló) térbeli metaforája a trauma időbeliségének, hiszen majd mindegyik érintett múltjában feldolgozatlan veszteségeket találunk (Ági és Zoltán gyermeküket veszítették el, Isti édesanyját, az apa, Kálmán pedig saját apja öngyilkosságának terhét hordozza). Ennél jóval indirektebb és összetettebb viszont a kapcsolat a szereplők élettörténete és a szöveg nyelvezete, a terek és a mozgások kezelése között. Megtudjuk ugyanis, hogy Kálmán már legénykorában, sőt az apja öngyilkossága előtt is „merült”, valójában nem a feleségére és nem is az apjára gondol ilyenkor, motivációja megfejtetlen, egy (újabb) konkretizálhatatlan hiány marad a gyermeki tekintet előtt (254).

A merülés kapcsán ezért termékenyebb értelmezési szempontnak bizonyulhat, ha a traumatikus tapasztalat helyett vagy mellett inkább a gyermekek reakciója szempontjából közelítjük meg ezt a fajta mentális „mozgást”, vagyis mozdulatlanságot. A gyerekek ugyanis az apa megváltozására (a bénultságra) a *névadás*, az elnevezés aktusával, kreatív nyelvteremtéssel reagálnak: Isti és Kata szót találnak az apai bénultságra s ez nem csak az idegenség okozta félelmet oldja, hanem létrehozza magát a mi-t is – a hiány (az érte-

lem, a magyarázat, az anya vagy a pusztán testben jelenlévő apa hiánya) tehát egy kreatív nyelvi aktus által végeredményben ha nem is szűnik meg, de identitás-konstitutív „terápiára” talál:

[Apám] [a] konyhai padra feküdt [...], a mennyezetet bámulta és cigarettázott. Még az előtte hangosan ugató kutyát sem hallotta meg. Ilyenkor úgy nézett Isti öcsémre és rám, mintha idegenek lettünk volna. Ezt merülésnek neveztük. Apa merül. Apa elment merülni. Apa visszajött a merülésből? – kérdeztük egymást (7).

Isti a későbbiekben is a névadás által igyekszik önmagát mint elnevező „birtoklót” létrehozó kapaszkodópontokat konkretizálni a megszokott életvilágokat folyamatosan hátrahagyó, otthonkereső vándorlás ellenpontjaként. A kutyát Kovácsnak nevezi el, a titokban vásárolt halát Királynőnek kereszteli, nevet ad a jégbe karcolt szilánkmintáknak (210), a gólyáknak (43), s Isti nyelvhez való viszonyának további sajátosságai is vannak. Az írni-olvasni nem tudó kisfiú érthetetlen nyelven beszél álmában, átnevezi a dolgokat, saját, még Kata elől is hermetikusan lezárt világot teremt: „Istinek saját nyelve volt, melyet csak ő értett és beszélt, magával [...] Sohasem mondta el, hogyan nevezte el a dolgokat vagy bennünket, s most hogy hívnak minket” (50). Isti nyelvhasználata tehát performatív – valóságokat hoz létre az el/megnevezés (máskor pusztán a képzelet, az érzékelés) által, de Kata is figuratív módon használja a nyelvet, Szerencséről például megállapítja, hogy egy ilyen nevű városnak boldogságot kellene hoznia az életükbe (23). Hasonló kapcsolatot láthatunk a jegygyűrűjét áruba bocsátó, új életet kezdő anya és új neve, a „Gyűrűtlen Kata” között is.

Mindezek a nyelvhasználati sajátosságok, Isti nyomhagyási kísérletei, névadási küzdelme nyilvánvaló összefüggésbe hozhatóak az anya, tágabb értelemben a jelölt hiányával. Isti egyfelől külső jelölőkhöz ragaszkodik, egyfajta üres materialitásában ragadja meg a nyelvet, memorizálja például a menetrendet, s ez (mint ahogyan a testvérpár rendszeres pályaudvari rituáléi, a vonatra köpés, a búcsút szimuláló kiabálás) egyfajta közös vigaszt nyújt a gyermekeknek – nem véletlen, hogy ezek a látogatások a tónál töltött nyáron kezdenek elmaradozni. Az időtudattal még nem rendelkező Isti számára a menetrendi időpontok rendező potenciálja fogódzkodót jelent, mintegy garantálja a térbeli mozgás és az idő haladásának összehangolhatóságát, az anya elutazásában testet öltő kontingencia racionális uralhatóságát:

De mindenhol, bárhol voltunk is az országban, Isti és én kimentünk a pályaudvarra, hogy megnézzük a budapesti vonatok menetrendjét. [...] Megmutattam Istinek, hogy néz ki a *Budapest* szó. Ez volt az egyetlen szó, amit el tudott olvasni, s hosszú időre ez is maradt. Budapest-

re kevés vonat ment. Ha találtunk egyet, megjegyeztük az indulási idejét, és újra és újra felmondtuk egymásnak. Isti egyet sem felejtett el (21).

Hasonlóan ideiglenes vagy külsődleges identitásváltást jelentenek a gyermekeknek a szerepekbe bújás játéka, amelyeket szintén a névadás aktusa vezet be: Isti „Leégett László” vagy „Kisfillér” bőrébe bújva rendel zsemléket a pékségben (148), Zoltán előtt szintén eljátsszák, hogy mesebeli vagy történelmi szereplők:

Virág nem adta fel. Mindennap újra és újra bemutatott minket apjának, újra és újra elmondta a nevünket, s elismételtette Zoltánnal. [...] Hamarosan tréfára vettük a dolgot, és apán azt mondta, ő Mátyás király, Bartók Béla vagy Horthy Miklós, Puskás Ferenc és most lőtte a döntő gólt [...] Isti és én, mondta apám, Jancsi és Juliska vagyunk (60).

Az identitásváltás játékosága ekkor a gyermekek szégyenérzetébe csap át, hiszen Zoltán testi korlátoltsága miatt nem ismeri meg a gyermekeket, s hasonlóan tragikus úr tátong azon szerepváltások mögött, amelyeknek alapja az ember és az állat analógiája. Ezen azonosítások közös nevezője az erőszak célpontjaként szubjektumból objektummá degradálódás (a szöveg vezérmotívumai közé tartoznak a megkínzott, csapdába ejtett állatok – levágott fejű halak, kiszúrt szemű patkányok, leláncolt kutyák – és a velük párhuzamos sorsú emberek analógiája: Zoltán lábára csengőt kötnek, Istinek pórázon vezetett kutyaként füttyent az apa, a félig halott, babaszerűen öltöztetett-ráncigált fiút pingvinnek nézik az elhaladók). A szerepek, identitások, jelentések játékos szimulálhatósága és külsődlegessége ezen a ponton is összekapcsolódik a szinte verbalizálhatatlan erőszak-tapasztalat, illetve a trauma problematikájával. Isti története nyelvének említett jellegzetességei mellett hemzseg az üres helyektől, a hiányoktól is. Isti Kata számára érthetetlen, meghatározatlan „dolgokat” hall és mond, de Kata elbeszélését is meghatározza a hiány (nem csupán az anyáé) – a gyerekek (szemben a felnőtt olvasóval) sok mindent gyermekségük miatt nem értenek, távollétük miatt nem hallanak, így például Kata csak látja, de nem hallja a regény egyik kulcsjelenetében, az anyától érkező nagymama elbúcsúztatásakor, hogy miről beszél Isti folyamatosan:

Nagyanya megsimogatta a fejét, a haját és Isti beszélni kezdett. Láttam, ahogy mozgatta a száját. Mire nagyanya rábólintott, és nem akarta abbahagyni ezt a bölögetést, mintha jelezni akarná Istinek, minden szót értek, amit mondasz, minden szót, és Isti jobb lábát lóbáznia kezdte [...] és beszélt, és beszélt, és mi többiek csak néztük kettejüket, és nem mertük odakiáltani, indulni kellene már (143).

Számos egyéb ponton Kata az időbeni távolsággal magyarázza, miért nem bízik maga sem önmagában mint elbeszélőben – kiemeli, hogy nem emlékszik már az időpontokra, és nem tudja megkülönböztetni a ténylegesen megtörténteket attól, ahogy szerette volna, hogy megtörténjenek vagy ahogyan megtörténni látta őket („talán inkább [Isti] pillantása maradt csak olyan, mint kezdetben. Talán csak az én pillantásom volt az oka, nem tudom.” – 67). Ezeket az ingadozókat részben a gyermeki perspektívával (és a gyermeki tudat valóság-konstituáló szerepével) magyarázhatjuk, elsősorban azonban mégis az emlékezés és a trauma időbeliségének problematikájával.

Temporalitás, trauma és narráció

A mozgás és mozdulatlanság kettősségéhez hasonlóan és vele, illetve az elbeszélés, az elbeszélhetőség problematikájával szoros összefüggésben átszövik a regényt az *idő* különféle felfogásainak (lineáris és cirkuláris, „külső” és „belső” idő) és az *időtlenesség* vagy állandóságnak az ütköztetései. Ahogyan a terek kapcsolata is a leginkább a *transz*-előtagban kifejeződő, vagy az elválasztást és az átjárhatóságot egyaránt implikáló *határ* fogalmában is megjelenő egyfajta (néhol ambivalens) összetettség jellemzi, ugyanilyen dinamikusan komplex a haladás és a stagnálás elbeszélésének viszonya is a szövegben. (A tér- és időbeli folyamatok összefüggéseit is felmutatja a történet, például a nyomhagyás visszatérő motívumában, amikor is a gyermekek az idővel elkerülhetetlen továbbvándorlásuk okozta hiányukat térbeli, materiális jelhagyással próbálják ellensúlyozni, de a szintén ismétlődő vonatkozás is összeköti a tér- és időbeli tapasztalatokat, a kiszakítottág [*displacement*] élethelyzetre Kata az idő „kizökkenetésének” megállapításával reflektál – 163.)

A bűgőcsiga említett képe nem csupán a térbeli koordinátákra vonatkoztatható Kata elbeszélésében, hanem az időbeliekre is, elsősorban a cirkularitás kategóriájára irányítva a figyelmet. Az időnek ez az értelmezése is, hasonlóan az állandóság, az időnélküliség tapasztalatához egyaránt köthető a gyermeki tekintet időtudatához, illetve az úszó természetközeli pozíciójához, és a traumatikus tapasztalathoz (az elmúlni nem tudó múlt folyamatos ismétlődéséhez és jelenlétéhez, valamint az egyes szereplők életében összekötődő traumatikus események ismétlődéséhez). A körkörösség a regény első fejezetében a történetmondás módusaként kerül említésre, az anya és a nagyanya összefonódó (traumatikus) történeteinek, és az anya meséinek ismétlődő elbeszélési ritmusaként:

Amikor anyám még megvolt nekem, meséket mondott, öcsém pedig igaz történeteknek vélte őket. Hitt neki, amikor azt mondta, nagyanyánk egy éjszaka alatt megöszült. Később e történeteket újra és újra mások is elmesélték – csak kicsit másképp. Anyám történetét, aki egy szó nélkül hagyta el az országot. És anyja történetét, aki egyetlen éjszaka alatt megöregedett (6).

A körforgás, az ismétlődés ugyanakkor annak a napi rutinhoz kötődő biztonságérzetnek is az ideje, amelyet megszakít a traumatikus esemény (Kata kiemeli, hogy az anya egy teljesen átlagos napon hagyta el őket – „Kifutott a vasútállomásra, mint más napokon szokott” – 8, mint ahogyan Isti halála is a hétköznapi ritmusába illeszkedett: „Számunkra az a nap, amikor Isti a vízbe esett, olyan volt, mint bármelyik másik” – 215). Ezek a váratlan események egy első, „azelőtti” és egy második „azutáni” időszakra tagolják az elbeszélés folyamatát, ehhez kapcsolódik az elbeszélés jelenének (harmadik) ideje, amikor Kata tizenhárom évvel az anyja döntése után szintén elhagyni készül az országot. A mások általi elmesélés említett struktúrája Kata szövegének is a módusza, hiszen bár az első személyű narrációt általában egy auktorialis, harmadik személyű elbeszélés váltja fel az egyes szereplők élettörténetének a gyermekek sorsával összefonódó elmondásában, mindegyik fejezetben találunk arra is utalást, hogy Kata azt meséli el, amit másoktól hallott. A második időszak szerkezete így meglehetősen bonyolulttá válik, hiszen a gyerekek a nagymama nyugati látogatása után, tehát jelentősen megkésve értesülnek anyjuk 1956 utáni sorsának közel fél évtizedéről:

Mindezek évekkel ezelőtt történtek, talán öt-hat éve is volt már, még ha csak most tudtuk is meg. [...] Isti meg én olyan lemaradással küszködtünk, amelyet már nem hozhattunk be. Amit most megtudtunk, már régen elmúlt, már régen a múlté. Nem tudtuk, mi történt anyánkkal például most, amikor az asztalnál ültünk (140).

Isti és Kata utólag léptetik párhuzamba saját életük eseményeit is az anya történetével, amely elkerülhetetlenül is a gyermeki identitás alapjává válik, még ha paradox módon a búcsú aktusa hozza is létre ezt a viszonylatot:

Talán már búcsút intett valaminek, ami egyébként is csak az azelőtti napokban és éjjeleken létezett, mielőtt mindent hallottunk – valaminek, amiről nem tudtuk pontosan, mi az, de mégis volt valami, ami összeköthetett minket a világgal, vagy ahogy később neveztük, az első időszakkal, még ha csak gondolatban is. Sőt talán mindentől elbúcsúzott Isti, ami addig volt, vagy amik addig voltunk (141).

Az utólagosság és közvetítettség egyrészt a gyermekek korlátozott beavatottságával magyarázható, és a kommunikáció, valamint az emlékezés akadályaira vezethető vissza: az anya levelei nem érnek célba, képeslapjait a nagymama hozza el, a rádión keresztül csak egyszer üzent az otthoniaknak, s bár a lánykori fényképével megpróbálják pótolni a hiányát, Kata inkább attól retteg, hogy elmosódik az anya emlékének képe. Másrészt a mások elbeszéléseinek és perspektíváinak ez a szerepe, az elbeszélői kompozíció ezen sajátossága mintegy kicsinyítő tükörként összefügg magának a traumatikus tapasztalatnak az elmondhatatlanságával s ennek narratív közvetítésével is.

Ennek megfelelően az (anya hiányzásával analóg) üres helyek is visszatérő elemei az elbeszélésnek. A narrátor gyermeki tekintete elől elzárva maradnak fontos dolgok, a gyermekek nem értik, amit hallanak vagy egyszerűen nincsenek jelen, illetve csupán látnak, de nem hallanak, ahogy az a nagymamától búcsúzó, s eközben hirtelen folyamatosan beszélni kezdő Isti leírásakor is történt (Kata csak Isti szájának mozgását tudta leírni). Kulcsfontosságot nyer ezért az az áttételesség, ami a testvérpáron kívül fejezetcímként szereplő összesen tizennégy családtag vagy barát perspektívájának az átvételéből adódik. Ugyanakkor ezeket az élettörténeteket is visszatérően átszövik olyan tragikus és feldolgozhatatlan események, amelyek testi következményekkel (Zoltán demenciája) és az idő „megfagyásával” (a nagyapa öngyilkossága után Anna megtiltja az órák felhúzását) megakadályozzák a jelen és a jövő idejében a továbbélést. Bár Kata elbeszéli ezeket a haláleseteket (Anna és Ági fókuszából) és áttételesen az anya határátlépésének részleteiről is értesülünk, maga Isti halála ellipszis marad, akárcsak Jenő emigrálása. Az *Isti* című fejezet is a már megszokott struktúrával indít ugyan – az elbeszélő mások narratívájára, a családon kívülálló perspektívájának idegenségére hivatkozik (azt is egy idegen embercsempész parasztember szemével látjuk, ahogy az édesanya az osztrák határhoz érkezett⁹⁾:

Isti ráment a jégre, talán ráugrott, a lába alatt levált egy darab, és Istivel együtt pár métert sodródott az árral, amíg ketté nem törött – valaki a vasútról mesélte így később Zsófinak. Mint egy pingvin, azt mondták, és amikor Zsófi elmesélte, Pista bosszúsán felcsattant, hogy nálunk nem visz el a jég egy gyereket a vízen, ki talál ki ilyesmit? Istire egy idegen nő bukkant rá, a folyó mentén biciklizett, akkor figyelt fel rá egy stégen, néhány kopár és csupasz bokor mögött. Először azt hitte, a horgászok hagytak ott valamit ősszel [...] (211).

Ugyanakkor ez lesz az egyetlen olyan esemény, amelyet Kata néhány oldal után újakezd, a saját szempontjából újból megpróbál elmondani és nyíltan szembeülni az elbeszélés lehetetlenségével:

Számunkra az a nap, amikor Isti a vízbe esett, olyan volt, mint bármelyik másik. Talán más volt a fény – legalábbis szeretném ezt hinni. [...] Délután Isti kiugrott az ablakon, nem mintha félt volna, hogy észreveszik, hanem mert jobb szerette így, mint egyszerűen kimenni az ajtón [...] Később újra és újra megpróbáltam összerakni a fejemben ezt a napot, megtalálni és beilleszteni a hiányzó darabokat, a hiányzó képeket aközött, hogy Isti kiugrott az ablakon és beugrott a vízbe, de sosem sikerült. Valami mindig hiányzott (215).

A *másik*, ahogyan láthattuk, mindeddig konstitutívna bizonyult mind a hiány elbeszélhetőségének szempontjából, mind az én-konstrukció számára: Az első fejezet címe nem véletlenül „Mi” (szemben a regény végén Isti nélkül, de folyamatosan Isti jelenlétéről képzelgő és ebben a hitben útra induló én történetét lezáró „Kata” című fejezettel). Kata és Isti kapcsolatának szorosságára már többen rámutattak – egyes értelmezések szerint nem is két különböző személyről van szó, illetve Isti figurája pusztán Kata egyébként verbalizálhatatlan érzéseinek közvetítésére szolgáló projekciós felületként funkcionál.¹⁰ Kétségkívül (bár vannak ennek ellentmondó értelmezések is) Isti a cím- és főszereplő: Kata minden megnyilvánulása az ő vonatkozásában kap jelentést, nyilvánvaló ezért az is, hogy amikor a narráció s az én számára egyaránt konstitutív feltételként működő Másik (ti. Isti) megszűnik létezni, elmondhatatlan üres hely marad a halála: az utolsó fejezetben elérkezünk az elbeszélés jelenébe (a jövőben várható utazás előtti várakozás ideje ez), amelyet viszont átjár a hiány (Jenő és Isti hiányának) jelenléte.

Ezen a ponton nyilvánvalóvá válik a történet mikro- és makroszintjének, az egyéni és a politikai történetek kapcsolata és összefonódásuk az elbeszélői kompozíció és a trauma jellegzetességeivel is. A mások történetei és a mások általi elbeszéltség nem csak konstitutív momentumként meghatározó az elbeszélésben, nem értelmezhetőek kizárólag egyfajta empátia jeleként vagy forrásaként, vagy a trauma-reprezentáció terápikus eszközeként a szövegben. A család kezdetől fogva és az utazás alatt mindvégig szembekerül ugyanis az őket megőrző közösséggel, a közvéleménnyel, azzal, ahogyan számukra idegenek szemében idegenként, kívülállóként látszanak. Akkor kerekednek fel először Vátról, amikor „elkezdődött a pusmogás” (12), Kata később is lépten-nyomon megemlíti, hogy „a faluban már kérdezzetik, miért ül apám ebben az időben lenn a tóparton” (88), és a második útrakelésüknek is az az oka, hogy a faluban híre megy az apa és Éva viszonyának. Amikor az anya az osztályk határhoz érkezik, ahogyan említettem, egy idegen paraszt szemével látjuk, aki felismeri, hogy Katalin és Vali idegenek, mégpedig azért, mert „elterjedt a hír, hogy idejönnek az egész országból, minden-

honnan, az ország minden csücskéből, hogy megtalálják a határon átvezető utat” (102) – az élet és halál határán átlépő Istit is egy idegen látja meg először. Ezek a nem feltétlenül konstitutív idegenségtapasztalatok viszont pontosan külsődlegességük miatt válnak mégis többszörös áttételekkel és fókuszváltásokkal elbeszélhetővé.

A testvérpár számára nyilvánvalóan érthetetlen mind a nagypolitika nyoma a családi történeteken, mind általában véve magának a felnőtt világnak számos szegmense (így a szexualitás) – az idő mint narratív alapkategória ennek a gyermeki szempontból elbeszél, de számukra jórészt idegen világnak a részeként is problematizálódik a szövegben. A gyermekek világának idejét elsősorban a természet körforgása strukturálja – ez megfeleltethető a regény viszonylagos eseménytelenségének, a visszatérő motívumok (csomagolás, utazás, megérkezés, úszás) rutinná váló cirkularitásának, de nem idegen tőlük a trauma időtlensége sem. A felnőtt világ és a makrotörténelem progresszív, lineáris időértelmezése viszont hiányzik a világukból („Igazából nem tudtuk, mit jelent a hét óra tizenöt vagy a tizenhét óra harmincöt. Számunkra ezek az időpontok pusztán számok voltak, egymás mellett álló számok” – 21). Isti mégis ragaszkodik az időmérés számára idegen aktusához, amikor például télosszal ruhazza fel az úszást (ez a mozgás pont ennek a hiánya miatt is hatott felszabadítóan a családra):

Isti azt mondta, edz. A jövőjére, a bajnokságra, a barát-nőjéért, Virágért, az egészsége miatt, a diákéremért [...]. Virág hozott egy órát Siófokról másodpercmutatóval, és most Istivel együtt járt ki a vízhez, ágakkal és ruhadarabokkal kijelölt egy szakaszt a parton, mérte az időt [...]. Virág elkezdett mindenféle eredményeket mondani, s Isti örült az elképzelt sikereknek. Nem hiszem, hogy tudta volna, mi számít gyorsnak és mi lassúnak, hogy a hatvan másodperc húsz méteren jó vagy rossz eredmény-e (68).

Ezzel a felnőtt világot utánozza, egyúttal viszont a számára üres jelölők látszatbiztonságába menekül, akár csak a menetrend megtanulásakor. A menetrendmemorizálás és az időmérés szimulációjának ugyanakkor a nyelv és az elbeszélői tekintet szintjén nincs zavartalanul működő analógiája – ezért is nem jöhet létre teljes omnipotencia, legfeljebb annak posztmodern tapasztalatával megterhelt formájában, amelyről Nádas beszél. Ennek a „megterheltségnek” nem pusztán a testvérpár és a (felnőtt) olvasó tudásának, valamint az egyes számú narráció és a betételbeszélések fókuszainak ütközéseiből összeálló, többszörösen rétegzett szerzői pozíció az indoka, hanem a politikum elbeszélhetőségének problematizálása is, amely szorosan összefügg a gyermeki tekintet dominanciájával.

56 emlékezete

Ahogy említettem, a szövegben csak nagyon indirekt utalásokat találunk a politikatörténeti kontextusra, a családtörténet annak ellenére az elsődleges és néha szinte egyetlen tűző szólam, hogy az elszórt utalásokon kívül három teljes fejezet (*Árpi, Katalin, Inge*) az 56-os menekülők nyugati hányattatásainak történetébe ágyazza az anya és barátnője sorsát. A nagybetűs történelem értelmezésének viszont épp ebben az indirektségben rejlik a legfontosabb momentuma, pontosabban abban, hogy az a gyermeki tekintetben, Kata – és nem a felnőttek – elbeszélésében jelenik meg.

A konkrét dátumok és a történelemből ismert tulajdonnevek ugyan majdhogynem teljesen hiányoznak a szövegből, de, mint ahogyan más kihagyott, vagy homályosan körülírt események (Isti halála vagy Jenő disszidálása) esetében is egyértelmű, hogy mi történt, a politikai utalások is könnyen referencializálhatóak. Magáról a forradalomról az anya határátlépésekor és Jenő távozása után olvashatunk egy-egy sorban, ugyanazokkal az ismétlődő kifejezésekkel: „Budapest történt valami [...] köfejeket törtek szét és lábbal taposták a kődarabokat [...] lőttek, túl sokat is, [...] valaki rádión üzent a világnak, de a világ nem tett semmit, mintha nem hallották volna” (102). A „valahol egy utcában a romok között” heverő „nagy kőfejek” (195) megfogalmazás a kívülről, politikailag intakt falusi gyermek (illetve a határnál várakozó idegen) perspektívájával kompatibilis megnevezése a ledöntött (Sztálin-) szobornak. Sztálin halálának az egész kommunista blokkot átjáró híre Zsófi és Kálmán 1953-as budapesti találkozásának az elbeszélésébe is beágyazódik:

[...] egyszer csak megálltak, mert meg kellett állni abban a percben, [...] mert így parancsolták a megafonokon és mert szóltak a szirénák is. Mindenki állt és hallgatott, nemcsak itt, hanem az egész országban és a környező országokban, északon, keleten és délen [...] és aztán ők is megálltak és hallgattak, Zsófi és Kálmán, mint mindenki más. Valami véget ért, elmúlt egy élet s vele egy időszak, egy korszak, és Zsófi és apánk éreztek valamit, valami hasonlót, mint a gyász [...] (197).

A gyász érzése néhány év múltán szégyenbe csap át („amikor már többet tudtak, amikor már mindenki többet tudott, szégyellték magukat” – uo.), de ez valójában annyit jelent, hogy ekkor kap csupán politikai jelentést a haláleset, mely marginálissá válik az elbeszélés apolitikus perspektívájában. Ugyanez igaz Jan Palach 1969-es prágai mártírhalálának említésére („Lenn a kikötőnél azt meséli, Prágában valaki felgyújtotta magát [...] és mi nem tudjuk, elhiggyük-e. Ági szerint bolondság az egész, ki gyújtaná meg magát önként, élve, de Virág bevallotta, hogy elhiszi,

és Mihály, ő is elhiszi” – 221). A radikális tiltakozó gesztus előzménye, a prágai tavasz leverése hasonlóan eljelentéktelenedni látszik, amikor a gyermek elbeszélő az apolitikus, privát mikrotörténettel kontextualizálja a bevonulást:

Tavaly nyár óta vagyunk itt, az utolsó meleg napok óta, amikor lezárták Miskolc utcáit, és mi ideutaztunk egy kocsival a mellékutakon, félrehúzódva, miközben a főutakon tankok dübörögtek. Ha kiszálltunk, mindig csigák feküdtek az út szélén, és apám azt mondta, ha sőt szórsz rájuk, szétfolynak – mintha nem tudnám (221).

Mégis nagyon fontos a politikum értelmezése szempontjából az, ahogyan a legutolsó fejezetbe (és néhány előzőbe is) beszűrődnek a kommunista éra eseményei. Elbeszéltségük párhuzamba állítható ugyanis számos más, a regény szempontjából kulcsfontosságú történés elbeszélésével, amelyre, ahogyan láthattuk, az elbeszélő gyermekségével és a hiány vagy a trauma elbeszélhetetlenségével magyarázható közvetettség, áttételesség, vagy akár homály a jellemző. Az érthetlenség ugyanis – s ez lehet politikai vagy egzisztenciális tapasztalat is, okozhatja akár a diktatúrában való élet, akár a leölt általános hiányának megtapasztalása – szükségzerűen gyermeki pozícióba kényszeríti a szubjektumot s az ebből adódó töredékesség lesz ezeknek a tapasztalatoknak az egyetlen megjelenítési módja. Az *úszó* szövegét pedig számos ponton átszövik ennek megfelelően az egymással szinte kicsinyítő tükröként rokon politikai tapasztalat (1956) és a gyermeki létmóddal járó tapasztalatok. Ebben az összefüggésben kerülhet ironizálódás nélkül egymással egy szintre Maléter Pál és Jancsi és Juliska neve az egyik már idézett jelenetben, amikor a gyermekeket felismerni képtelen Zoltánnal vidám szerepjátékot űz a család:

[A]pám azt mondta, ő Mátyás király, Bartók Béla, vagy Horthy Miklós [...] vagy Maléter Pál, és ennél a névénél Zoltán ráncolni kezdte a homlokát, mintha öröklődne, hogy felidézze az emlékezetében ezt a Malétert. Isti és én, mondta apám, Jancsi és Juliska vagyunk [...] és most szívesen ennénk valamit. Amikor Zoltán erre fel kolbászt, sajtot és paradicsomot tett az asztalra, [...] elszégyelltük magunkat (60).

Hasonlóan párbeszédbe lépnek egymással a haladás és stagnálás dinamikájában élő, folyamatos transzlokális tereket létrehozó testvérpár egzisztenciális határhelyzete és a politikai emigráció a szöveg két másik pontján is. Kata szintén idézett bűgócsiga-metaforája a (konkrét, metaforikus, vagy politikai jelentésű) mozgás (vándorlás vs. úszás) és mozdulatlanság (bénultság vs. szemlélés) kettősségének szemléletes képe. Amikor Kata életük kicsinyítő tükröként értelmezi a forgó játékszert (210), egyben szembeállítja a privát-gyermeki cselekményszál ezen jellegzetes életérzé-

sével, vagyis az alapvető mozdulatlanságot (egy helyben mozgást) a nyugatra emigráló szereplők (itt Jenő) effektív mozgásával:

Most, hogy Zsófinál ültünk a kályha előtt, Jenő képét nézegetve, [...] akkor az volt az érzésem, egy búgócsigán éltünk, a csúcán, ott, ahol forgatják és eleresztik [...] Nem az számított, hogy megint Zsófinál voltunk, itt a konyhában, körülölelve a jégtől, mely kis képeket rejtett magában, és a hótól, amely betakarta. Hanem az, hogy Jenő elment, és valahogyan tudtam, miért (210).

A mozgás politikai értelmének elsődlegessége indirekt módon jelenik meg – Kata számára világos, de sok minden máshoz hasonlóan beszédesen kimondatlan marad Jenő távozásának az oka. A történet csúcspontjának és egyben lezárásának közeledtével (a búgócsiga-kép közvetlenül az Isti halálát elmesélő fejezet előtt olvasható) finoman egyértelművé válik nem csupán a mozgás ezen dimenziójának (a politikai rendszerek közötti határátlépésnek) az elsődlegessége, hanem a *várakozás* leitmotiv-szerűen ismétlődő aktusának is az ebben a kontextusban nyert új jelentése és célja. (Kata vélhetően az úti okmányaira vár, hogy Nyugatra távozhasson – a regény utolsó sora egyben visszautal a várakozással kapcsolatos előző tapasztalatokra is: „Azt mondták, sokáig fog tartani, talán még tovább is, mint gondolnám, biztosan tovább, és én azt mondtam, nem számít, egyáltalán nem számít, tudok várni, és megismételtem: igen, tudok várni” – 221.). Ugyan-

ekkor a már említett visszatérő motívum, a gyermekek jellegzetes helyzete, az ajtóban vagy ablaknál állás szimbolikus megfigyelői pozíciója is hasonló jelentésbővülésen megy keresztül. Zsófi lép ugyanis ebbe a keretbe, mégpedig úgy, hogy az Isti mellett ülő Kata számára összekapcsolja az életből távozó haldokló kisfiú és a Bécsbe disszidált Jenő státuszát, egy egzisztenciális határhelyzetet és az emigrációt: „Ági mellett, a díványon, hideg kezét keresztbe téve és a hóna alá dugva, én fejemet Ági hátának támasztva, és *Zsófi az ajtóban állva; ottmaradt, hogy mindkettőjüket lás- sa: Istit az ágyban és Jenőt a gyertyák mögött*” (217, kiemelés tőlem – P. E.).

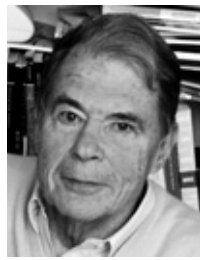
Az *úszó* látszatra apolitikus fő cselekményszála ellenére így lesz valóban „velejeig magyar regény”, mely képes a „sajátos és hagyományos magyar beszédkép- telenség”-et elbeszélni, jellegzetesen közvetetten (német nyelven, gyermekperspektívából, többretegű narrátori pozícióból) és összetett konstellációkban (indirekt módon, sőt sokszor elhallgatva, tér- és időbeli folyamatok és koordináták szubjektív összekapcsolásával). Az allegorikus, nemzeti-politikai jelentésréteg viszont nem külső értelmezői pozícióból létrehozott leegyszerűsítő megfeleltetésekben (például az anyai és a nyugati közöny azonosításában) nyilvánul meg, hanem a regény transznacionális jellegének köszönhető, összetettségében csakis a szöveg transzlokális poétikai megalkotottságának függvényeként ragadható meg.

■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Jelen tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
- 2 A „török fordulathoz” vö. ANDERSON, Leslie, *The Turkish Turn in Contemporary German Literature: Toward a New Critical Grammar of Migration*, New York, Palgrave Macmillan, 2005. A „kelet-európai fordulathoz” ld. BÜRGER-KOFTIS, Michaela (szerk.), *Eine Sprache – viele Horizonte. . . Die Osterweiterung der deutschsprachigen Literatur. Porträts einer neuen europäischen Generation*, Wien, Praesens, 2009.
- 3 NYOTA, Lynda Kernai, *Fictions of Trauma. The Problem of Representation in Novels by Eastern and Central European Women Writing in German*, Duke University, 2013 (disszertáció kézirat).
- 4 HAINES, Brigid, *German-language writing from Eastern and Central Europe*, in: TABERNER, Stuart (szerk.), *Contemporary German Fiction. Writing in the Berlin Republic*, Cambridge University Press, 2011, 215-229.
- 5 LENG, Szilvia: *Interkulturelle Frauenfiguren im deutschsprachigen Roman der Gegenwart*. Thelem 2012, 13.
- 6 Magyar fordításban: NÁDAS Péter, *A kettős látás dicsérete. Zsuzsa Bánk írt egy velejeig magyar regényt németül*, in: *Élet és Irodalom*, 2002. november 15.
- 7 A regényből vett idézetek forrása az alábbi kiadás: BÁNK Zsuzsa, *Az úszó*, Szalay Máttyás ford., Budapest, Kossuth Kiadó, 2003.
- 8 A transzlokális tér regénybeli kezeléséhez vö. GYÖRKE Ágnes, *A transznacionális feminizmus elméletei: Empátia, affektus és transzlokális tér*, in: *Helikon* 2015, 2. szám, 221-242.
- 9 Erre Györke Ágnes hívja fel a figyelmet. Vö. GYÖRKE Ágnes i.m. 231.
- 10 Vö. KEGELMANN, René, *Zu Formen fragmentarischer Erinnerung in Zsuzsa Bánks Roman Der Schwimmer*, in: *Germanistische Studien* 2007, VI. szám, 163-172, 167. Linda K. Nyota szerint Kata mint elbeszélő egy sajátos artistikus áthelyezés által lehet sikeres: úgy győzheti le a trauma-reprezentációban történő én-reprezentáció paradoxonát, hogy saját élettörténetét mások története által, illetve mások történeteként mondja el, például saját szorongásait Isti feletti aggodalmaskodásként narrálja el, saját gondolatai vagy szenvedései helyett az Istiéről beszél, mintha csak Isti tapasztalatán keresztül férne, illetve férnék hozzá Kata saját tapasztalataihoz (NYOTA, i.m.).

Pabis Eszter (Miskolc, 1976): A Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézetének adjunktusa. Kutatási területe a 20. századi és kortárs német nyelvű irodalom, irodalom- és kultúraelmélet (emlékezet- és identitás-elmélet, nemzetelméletek), az idegenség elmélete és kutatásai. Legutóbbi könyve: *Svájc mint elbeszélés. A nemzeti és a narratív identitás kérdései Max Frisch műveiben* (2013).

A TÖRTÉNELEM MINT EMLÉK(MŰ)

Gyáni Gábor (félre)vezetésével

A talányosan csípős cím először is egy újabb-kori szemléletváltozásra, illetve bővülésre utal. Hogyan él tovább a jelenben az a múlt, amelynek feltárásán és megértésén a történész fáradozik. Nem sértés, azt hiszem, ha a *memory study*-t, melynek művelőjeként Gyáni Gábor bejelentkezik, voltképpen a recepciós iskola egyik érdekesítően termékenyítő alakváltozásának ismerem fel. Hogyan olvasuk a múltat, kik olvassák a múltat, milyen helyzetben, milyen szellemben, milyen felfogással, milyen alakító szándékkal, eredménnyel, következménnyel? Helyettesítsük be az olvasást emlékezéssel, és egyúttal hangsúlyozzuk, hogy ez a fajta vizsgálódás a múlt továbbélésére irányul, a múltat mint jelent veszi célba. S ennek a jelennek jelenlétét a közgondolkodásban, melyet egymással versengő emlékezesi stratégiák szönek át, s amelynek értékelése ki van téve a manipulációnak.

Gyáni Gábor elismeri, hogy átlépi a szigorúan vett történelmi munkaterület határait, és indoklástként emlékeztet a kihívásokra, melyek szükségessé teszik a történelmi tanulmányok megújulását, sorolja mindazt, amivel az emlékeztet tanulmányok ezt a modernizációt elősegítik. Bár a jelen munka javarésze folyóiratban publikált anyagot tartalmaz, a szerző ebből szerves egészet igyekezett létrehozni: bevezetést az újító stúdium szemléleti sajátosságába és felhasználási lehetőségeibe. Bizonyos szempontból hasznos, ismeretterjesztő kézikönyvet forgatunk, mely két nagy rész-

re oszlik. Az elsőben megismerkedünk az emlékezés-ként átminősített történelem problematikájával és fogalomtárával, a másodikban több olyan tanulmány-nyal, amelyet a szerző módszertani illusztrációként alkalmaz. Bár a kézikönyv közreadásának a szándéka eléggé érezhető, ne gondoljon senki egyszerűen unalmas kompendiumra. Az egész könyvet áthatja Gyáni Gábor fölényes fogalomkezelése és fordultatos érvelése, az ő egyéni tekintélyként elgondolt bebeszólása a történelem s a politika kapcsolatába.

A fogalmi keretek című első rész nagyjából a tudományos igényű történetírás és a nehezen ellenőrizhető kollektív emlékezet elvben összebékíthetetlen párosának kapcsolata körül forog, mely kapcsolatra a történésznek, aki nem csak megismerni, hanem megérteni is akarja a múltat, mégis szüksége van. Ennek az ösztönző oximoronnak, és nem csupán fából vaskarikának Nyugaton több évtized során kiterjedt kutatói tábora támadt, s az itt idézett angol és német nyelvű szakirodalom, valamint a francia nyelvűből is az, ami magyar fordításban megjelent, tanúsítja, hogy Gyáni messzemenően otthonos a területen, s így egyszerre lehet ennek ismertetője és szószólója. Mégpedig kritikus hangvételű ismertetője és szószólója. Avatottan vezet be a *memory „iskola”* témakörébe. Rávilágít az emlékezet és hagyomány párosával kapcsolatos történelmi állásfoglalásokra: akár a hagyománynak a különböző kánonok szerint történő és az emlékezet rész-

leges veszteségével járó kiválogatását tekintjük, akár a személyes emlékezet kisebb-nagyobb szerepét a közösségi múlt elbeszélésében. Érdemlegesen árnyalt eligazítást nyújt a minden téren tobzódó viszonylagosságban, a nézőpontoktól való függéstől az események előadásában a történeti narratívák és a nyelv hosszasan elemezhető, jelentést létrehozó és változtató egy- másra hatásáig.

Nem volt könnyű ezt a roppant tudásanyagot a maga keletkezési kavargásában valamennyire elsajátítható tömörítésként felvezetni. Megismerhetők a téma nevesebb, mármint Nyugaton ismertebb teoretikusai, hozzászólói, Paul Ricœur, Pierre Nora, Michel de Certeau, Maurice Halbwachs, Reinhart Koselleck, Jan Assmann, Mary Fullbrook, Peter Fritzsche, Arthur C. Danto, Louis O. Mink, Hayden White, Robert F. Berkhofer Jr., David Carr. Lehetne még folytatni az ismertetésben megidézettek névsorát, de ennyiből is kiteszük, hogy csatasorba állított kutatókról van szó, olyan mintaszerű kutató csoportról, amely, a magyar kultúrában jól ismert időnkénti nyomulással, a szükséges modernizáció felfogását és módszereit hivatott körvonalazni. Mondhatjuk úgy: átadni a kiművelt emberfők üzenetét.

Amely érdemleges és örvendetes üzenetnek Gyáni Gábor nem csupán átadására és magyarázatára vállalkozik, hanem alkalmilag meg is mondja róla a véleményét, illetve ellenvéleményét. Különleges energiával melegeedik vitába David Carr állításával, mely szerint a kortársak elmondása szerinti múltbeli esemény és a történeteknek ugyanerről az esetről szóló diskurzusa egyaránt narratíva. Ez a formai analógia, mely az úgynevezett kontinuitáselméletben a történelemírás lehetőségeit, a múlt és jelen egymáshoz való viszonyát filozófiai távlatban módosítja, nem egy kifogást és ellenvetést váltott ki. Gyáni pedig, miközben igyekszik e szellemi tornáról akkurátusan számot adni, nem állja meg, hogy maga is önálló bajnokként részt vegyen benne. Többször is el kell olvasni ezt az ingtag talajon ide-oda mozgó narratívát, valóságos *work in progress*, aminek, tekintve, hogy a szöveg nem szépirodalmi hatást céloz, inkább a világosság látja kárát.

Tanulságosabb, mert következetesen és fegyelmezetten szerkesztett áttekintést kapunk a „*Kulturális trauma: adott vagy teremtett?*” című fejezetben, mely részletezi a nációk által elkövetett népirtás jelentőségének dekontextualizált, vagyis helytől és időtől elvonatkoztatató metaforikus kitérülését az „ontológiai gonosz” státusza felé, így téve szert „az összehasonlíthatatlanság, a történelmi példa nélküliség, az emberi gonoszt illetően a felülmúlhatatlanság rangjára” (99.). Gyáni a nyugati gondolkodás sarkalatos tételeit alapvetően felforgató emlékezetmozgást kivált Jeffrey C. Alexander elméleti tételezése nyomán kíséri. Hozzávetőlegesen maga ezeknek az, hogy a holokauszt egyének

által elviselt szenvedését az utódok, akik a valóságos élményen nem estek át, kollektíve kulturális traumaként dolgozzák fel. A múltbeli esemény képzeletbeli újraalkotása társadalomban végbemenő értelmezési folyamat eredménye, következményei pedig a legváltozatosabb társadalmi szintereken nyilvánulnak meg. Ebben a távlatban a müncheni per, a vietnami háborúellenes tüntetés, az Eichmann-per analogikus kapcsolatba kerülhet, melyhez azonban kapcsolódhatnak a kambodzsai, a ruandai, illetve a jugoszlávai vérengzések is. „A kulturális átalakulásként számon tartott fejlemény lényege, hogy egy adott népcsoporttal valaha megésett szélsőségesen traumatikus történelmi esemény (limit event) ma már az egész emberiség tapasztalatának jogcímére tart igényt.” (97.)

Érvényt tartani e jogcímre nem jár-e együtt a történelem instrumentalizálásával? Gyáni Gábor értezően és következetesen kiáll a jelenlegi magyar államhatalom gyakorlata ellen, mely „magáévá teszi az emlékezés «kötelességét» és kommemorációként rendszeresíti a hozzá társított politikai diskurzust (és cselekvési sort)” (124.) Ilyenek például az emlékmű-állítást, az iskolai indoktrinációt, a nemzeti ünnep rituáléját, stb., melyek mind a politikai hasznosság célját szolgálják. (126.) Ellentétben az igazi, „tudományos” történeti felfogással, melyet a megismerés és megértés igénye vezérel. Külön fejezetet kap Ötvenhat mítoszának minősített emlékezete, mely még nem merevedett kánonná, s ezért ki van téve „különféle jelentéstulajdonítások szabad versenyének” (234.) Különös tekintettel az elburjánzó biografikus emlékezetre, mely abszolutizálni kívánja a maga igazságértékét. Nem kerülhető el a kérdés, mondja Gyáni, hogy ki miként formálhatja meg az autentikus emlékezésre.

A választ egy kétpólusú strukturális modell adja, mondjuk úgy, pofonegyszerűen. Egyik oldalra kerülnek ötvenhat eltiprói, a tettesek, ma már diszkvalifikáltak, másokra pedig az áldozatok, akik részt vettek a forradalomban, s akiket a kádárista hatóság meghurcolt. Ezeknél is figyelembe kell venni, hogy ki milyen szerepet játszik a mai politikai életben. Mindenestre ebben a leegyszerűsített azonosításban *tertium non datur*. Ha a helyzet mégis összetettebb, annyi baj, Gyáni pár autoriter sorban, kádárista szóhasználattal leegyszerűsíti: „S vajon az is áldozat (még), aki 1956 végén vagy 1957 elején disszidensként Nyugatra távozott? A migráns (a disszidens), saját külön szerencséjére nem élte át a kádári megtorlást, nem tapasztalta meg saját bőrén a tartós kádári konszolidációt (a kolaborálást!). Az ötvenhatos disszidens is ugyanolyan jogon emlékezhet vajon ötvenhatra, mint itthon maradt és a forradalomban viselt tetteiért később üldözésben részesült társa?”

Megáll az ész eme szégyenletesen apartheides vélemény olvastán. Tudjuk, persze, hogy ez a gondolat va-

lóságos szabály szerepét tölti be a szellemi közéletben, csak éppen kimondatlanét, mint a korzikai omerta. Majdnem először jelenik meg leírva, magától értetődő ítéletként elválasztva a konkolyt a búzától. Feltételezhető, Gyáni is azért fogalmazza meg ilyen hangosan, hogy elterelje az olvasó figyelmét saját eljárásának megalapozatlanságától. Mert miben sántikál? Ahhoz, hogy leegyszerűsített választ adhasson az ön-maga által kiagyalt kérdésre, „ki miként formálhat jogot az autentikus emlékezésre”, minden további nélkül odacsempész az olvasónak egy önkényesen felállított ellentétpárt: az *áldozat-tettes*-t, amely azon nyomban kizárja a szemtanúk sokaságát, a megmenekült résztvevőkkel együtt, akiknek egy része pedig tanuskodott szóban és maradandó írásban, nem egy történelmi képesítéssel, történelmi szinten. Hatalmas ez az anyag, túl fáradtságos lenne alapos felkutatása, feldolgozása. Annak, aki jogot formál az autentikus ítéletre, egyszerűbb elhallgattatnia.

Nem kisebb baj, ha az önkényesség önellentmondásokba keveredik. Olyankor nevezetesen, amikor álláspontját aszerint forgatja, ahogyan pillanatnyi érvelése megkívánja. Maradjunk az előbbi esetről. Nyugaton az emlékezet-történetek divatos, mondhatjuk, politikailag korrekt szemlélete a tömegdemokrácia s az elharapódzó multikulti közegében azt az igényt támogatja, hogy minél nagyobb teret kapjon a népi, a társadalmi, a kollektív emlékezet, amelyben nagyjából mindenkinek joga van a sajátjának tekintett múltjához. A Nyugaton fogant és tenyésző elméletek bemutatójaként és szószólójaként Gyáni hangsúlyozza: „Carr sürgetése [...] jogos, hogy az egész múltat vegyük számba, amikor történelemként elbeszéljük” (76.). Magáénak is tekinti azt a sajátos történelmi relativizmust, mely „egyformán megszólalási lehetőséget kínál a történetírói és az ágensi nézőpontok és látószögek szerinti történeteknek. A történelmi cselekvők világának illetően bekapcsolásával teremthető meg csupán az a fajta autentikus történelmi nézőpont, amely garantálja, hogy hitelesen előadható a mi történet valójában kérdésére adandó válasz.” (78.) No, mármint amikor ötvenhat emlékezetére kerül sor, amelyet a hatalom történelempolitikája kisajátít, s hogy e kisajátítás alól kihúzza a szőnyeget, Gyáni úgy csúri-csavarja érvelését, hogy megkérdőjelezze minden szerinte számbajöhető tanúság érvényességét. Minekután diadalmasan levonja a következtetést: „[...] a történelmi ágensek (par-

tikuláris) tapasztalatain nyugvó egyéni emlékezet hiányában el sem képzelhető *hiteles* kollektív és *hiteles* hivatalos emlékezet?” (242.)

Mennyire hasznosítható pedagógiailag az ilyen módszertani következetlenség? Melyet akár kuszaságnak is nevezhetnénk, sőt, veszélyes kuszaságnak. Jeffrey C. Alexander traumaelméletét ismertetve Gyáni alapozó gondolatként jegyzi fel: „nemcsak a traumatikus eseményt valaha átélte személy kerülhet traumatizált állapotba, de nemritkán olyan valaki is, akit elkerültek ezek az események.” Egyszer így, másszor úgy. De ha azt nézzük, hogy az ilyen egymást gáncsoló állásfoglalások kikezdhetik az igen fontos traumaelmélet hitelét is, joggal tarthatunk attól, hogy maga a *memory study* sem áll meg biztosan a lábán. És hogy a kritikus kiállás nem lesz több vagdalkozásnál. ■■■

Karátson Endre (1933), az 1956 nyomában Nyugaton népekké vált, független magyar szellemi nyilvánosság (1957–1990) egyik résztvevője, egyébként író, kritikus, irodalomtörténész, a lille-i Charles de Gaulle emeritusz professzora. Könyvei a Kalligramnál: *Retúrjegy. Jó lakásom az irodalomban* (Kalligram Kiadó, 2012). *Az elbeszélő önkénye* (2014).

A SÉRTETTSÉG HERMENEUTIKÁJA

Karátson Endre könyvismertetésbe csomagolt vitairata meglepő fordulatot vesz, ahogy közeledünk a szöveg vége felé: a kezdeti, értőnek mutatkozó ismertetés és értékelés hirtelen átszap a *A történelem mint emlék(mű)* című könyv szerzőjének erkölcsi és intellektuális megbélyegzésébe. Az írás utolsó két oldalán az 58 sor mintegy felében Karátson azzal foglalatoskodik, hogy válogatott szitkokat szórjon a kötet szerzőjének fejére. Ilyenformán: Gyáni „kádárista szóhasználatallal leegyszerűsíti” mondanivalóját, amely egyébként is „szégyenletesen apartheides vélemény” (sic!). Abban „sántikál” a könyv írója, hogy „leegyszerűsített választ adhasson az önmaga által kiagyalt kérdésre” (sic!), hogy ezzel is „elterelje az olvasó figyelmét saját eljárásának megalapozatlanságától”. Nem történész-kutatóként jár el, aki feltárja a tézisnek ellentmondó „hatalmas anyagot”; nem ezt teszi, mert „túl fáradtságos lenne [annak] alapos felkutatása, feldolgozása”; ellenben „jogot formál az autentikus ítélkezésre”, és ez okból „egyszerűbb [ezt a hatalmas anyagot] elhallgattatnia.” A rá jellemző gondolati „önkényesség” „önellentmondásokba keveredik” (sic!), főként, „amikor álláspontját aszerint forgatja, ahogyan pillanatnyi érvelése megkívánja”. Folyton „csúri-csavarja érvelését”, és ez olyan „módszertani következetlenség”, melyet „akár kuszaságnak is nevezhetnénk, sőt veszélyes kuszaságnak”: „egyszer így, egyszer úgy”. Holott az „egymást gáncsoló állásfoglalások kikezdhettek” a könyvben tárgyalt kérdések némelyikét is (a kulturális trauma-elméletet), sőt magának a tu-

dományos diskurzusnak (a *memory study*nak) a hitelét is aláássák. Ez a „kritikus kiállítás” (?) így „nem lesz több vagdalkozásnál”.

Nehéz ennél jobban földbe döngölni valakit, még hozzá úgy, hogy semmilyen érv sem szól a megbélyegzés jogossága mellett. Abban a 26 sorban ugyanis, ami Karátson rendelkezésére áll ez alkalommal (a további kilenc sorban engem idéz), nincs semmilyen érv, csak lekicsinylő minősítés. Az indulat eme beszédes megnyilvánulása *A történelem mint emlék(mű)* című könyv egyetlen apró részletével függ össze, amely azonban olyan hiba bírálóm szemében, hogy az egész könyv így nem is több az olvasó félrevezetésénél (ld. Karátson írásának a címét). Miről van tehát szó valójában?

Nem másról, mint arról, hogy a könyv szerzője megfogalmazta a kérdést: „ki miként formálhat jogot az autentikus emlékezésre”? (234.) Ezt megelőzően, amiről Karátson hallgat, arról van szó az inkriminált munkában, hogy ötvenhat a Kádár-kor alapító mítoszának a szerepében negatív emlékként funkcionált a hivatalos emlékezetpolitikában, és egyúttal a rendszer ideológiai megalapozását is szolgálta. Ez azal járt együtt, hogy az ötvenhatot eltipró hatalom ki-sajátította magának az ötvenhatra való emlékezés jogát és az emlék tartalmának a meghatározását szintúgy. Nyomban és gyökeresen megváltozott a helyzet a kádári hatalmi berendezkedés letűntével, amikor hirtelenjében a társadalom és az új hatalom ölébe pottyant 1956 történelmi emléke, amivel mindenképp kezd-

niük kellett valamit. Ez így ötvenhat emlékezetének a pluralizálódását eredményezte.

Ebből a szerzeágazó problémából a könyv adott fejezetében egyes-egyedül azzal foglalkozom, hogy ki (vagy kik) hogyan és miért jelentik be igényüket a hiteles tanú, az emlékezésre leginkább jogosult ágens szerepére. Mind a (kádári) megtorlás, mind az 1989-es rendszerváltás, tehát ötvenhat történelmi rehabilitálása élesen polarizált helyzetet teremtett, ahol egyedül a tettesek (a forradalom eltiprói) és az áldozatok (a forradalmárok – „freedom fighters”) szerepe tűnt igazán fontosnak; az ún. bystander sem volt, nem lehetett több annál, mint hogy kényszerűen felsorakozik az egyik vagy a másik mellett. Már az 1957-tel meginduló bírósági eljárásokban is ez a helyzet, ahol a számonkérésbe tanúként bevont személyek vagy mentő, vagy terhelő tanúként kaphattak csupán szerepet. Megjegyzem: az, aki ekkor önként távozott az országból és emigránsként élte tovább a maga életét, egyik szerepet sem tölthette be, mert *nem volt már kéznél*. Sokan közülük bizonyára az áldozatok, a megbüntetettek közé kerültek volna, bár korántsem mindenki (!), és a távozók attól lettek „ötvenhatosok”, hogy kimennek az országból, amely büntetést vont volna maga után, ha egy idő után hazatérnek. A disszidensek így kimaradtak ötvenhat megtorlásának historikumából, enélkül pedig nincs, nem lehet valamennyire is autentikus emlékképünk a magyar(országi) ötvenhatról, lévén, hogy *ötvenhat épp ezzel a következményével együtt alkot egy meghatározott történelmi eseményt*.

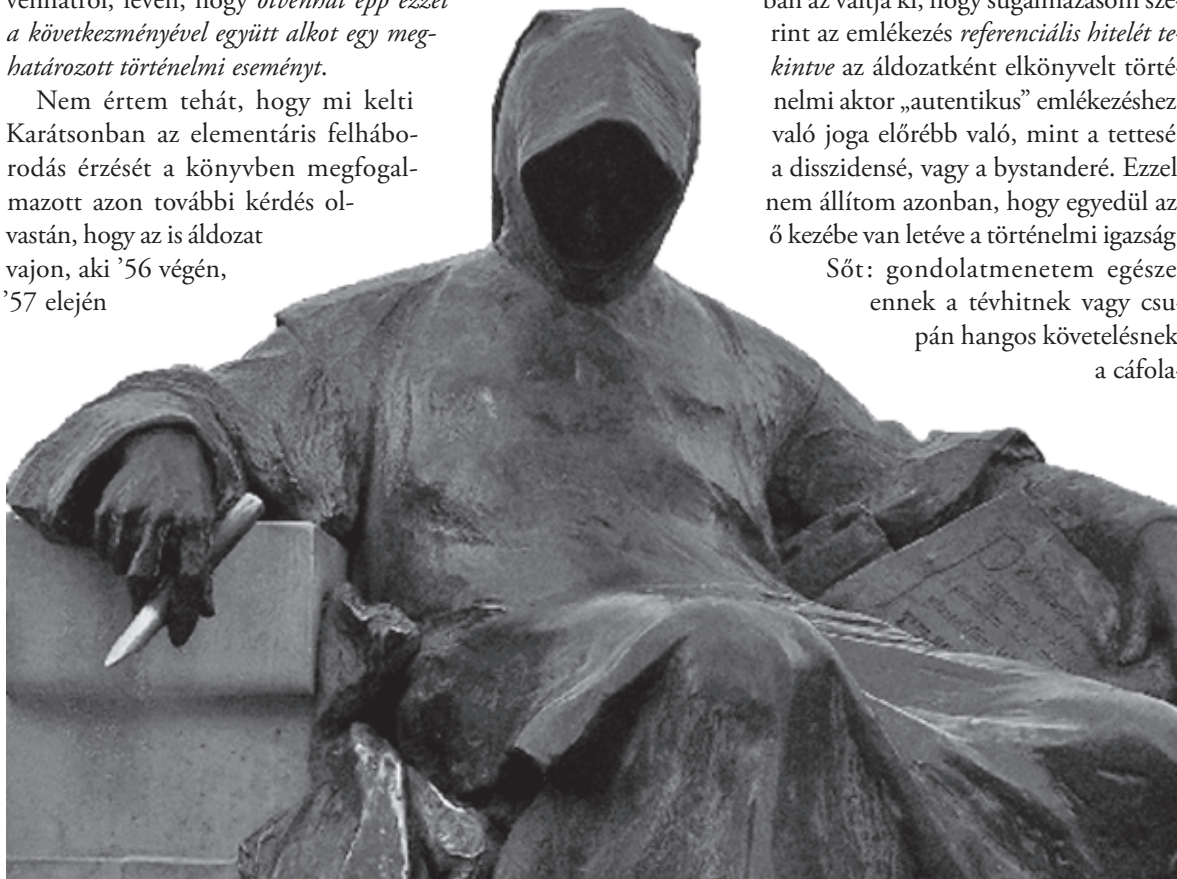
Nem értem tehát, hogy mi kelti Karátsonban az elementáris felháborodás érzését a könyvben megfogalmazott azon további kérdés olvastán, hogy az is áldozat vajon, aki '56 végén, '57 elején

disszidensként Nyugatra távozott? Nyilvánvaló, hogy neki is közvetlen köze volt '56-hoz, részint, mert esetenként az események aktív szereplőjeként működött közre, részint azért, mert bystanderként élte át ötvenhatot és kivált az okból, mert ötvenhatnak köszönhetően hagyhatta el a szülőföldjét. Így áldozatként sem feltétlenül utolsó a sorban, de hogy ő lenne ötvenhat első számú áldozata, aki „ötvenhatos”-ként volt kénytelen utóbb magára vállalni az ötvenhat „bűnéért” rá hárított felelősséget, ami a megtorló kádári hatalom elhatározása szerint halált, rövidebb-hosszabb börtönbüntetést, internálást, állásvesztést, erkölcsi megbélyegzést, a későbbiekben pedig, szinte 1989-ig folytonos, idővel némileg enyhülő diszkriminációt érdemel, nos ezt talán egyetlen, ötvenhat emlékéhez mégoly hűségesen ragaszkodó nyugati magyar disszidens sem vindikálhatja magának. Ha ebben a kérdésben meg lehet állapodni Karátson Endrével, akkor nyomban vége szakad a polémiának.

Mi végre ez a sértettségből fakadó rosszhiszemű gyanúsítgatás, mely szerint *A történelem mint emlék(mű)* szerzője például abban sántikál, hogy önkényes posztulátumaival félrevezesse az olvasót, ezért is folyamodik gondolatai csűrés-csavarásához, alkalom szerinti forgatásához, máskor viszont azok leegyszerűsítéséhez, egyszerűen: szellemi trükkök egész sorozatához.

Nem járok talán túl messze az igazságtól, ha úgy vélem, Karátson ellenérzését elsősorban az váltja ki, hogy sugalmazásom szerint az emlékezés *referenciális hitelét tekintve* az áldozatként elkönyvelt történelmi aktor „autentikus” emlékezéshez való joga előrébb való, mint a tettesé, a disszidensé, vagy a bystanderé. Ezzel nem állítom azonban, hogy egyedül az ő kezébe van letéve a történelmi igazság.

Sőt: gondolatmenetem egésze ennek a tévhitnek vagy csupán hangos követelésnek a cáfola-

ta kíván lenni! Nem többet és annyit állítok csupán, hogy: 1. „korántsem a múlt csalhatatlan történeti elbeszélése az, amivel az áldozat emlékezete ellát bennünket” (241.); 2. viszont: „a történelmi ágensek (partikuláris) tapasztalatain nyugvó egyéni emlékezet hiányában el sem képzelhető *hiteles* kollektív és *hiteles* hivatalos emlékezet.” (242.)

Az következik ebből vajon, amit Karátson állít cikkében, hogy „egy önkényesen felállított ellentétpár” (?), amit az áldozat-tettes kettőssége hivatott kifejezni, eleve és önmagában kizárja az autentikus emlékezők sorából az egyébként általa is „csupán” a „szemtanúk sokaságával” leírt disszidenseket, a „megmenekült résztvevőket”, „akiknek egy része pedig tanúskodott szóban és maradandó írásban” ötvenhat kivételes történelmi jelentőségéről és tényleges jelentéséről? Hol írtam ezt le, hol olvasta Karátson könyvemben ezt a kategorikus kijelentést? Ha sehol, akkor önként adódik a kérdés: milyen bíráló az, amely egy csupán kérdésként megfogalmazott mondatot úgy tekint, mint „apartheides (sic!) véleményt”, ami állítólag ítéletet foglal magában? Még egyszer kérdem: hol szerepel a könyvben az a nekem tulajdonított ítélező mondat, mely szerint egyes-egyedül az áldozat és a tettes emlékei a valóságok, de a „szemtanúk sokaságáé” nem, mely utóbbiak, Karátson szerint, a disszidensek nagy körét is lefedik (ha jól értem homályos megfogalmazását). Az itt vajon a csűrés-csavarás részéről, hogy a kérdésekre *általa várt*, de az helyett végül általam megadott válasz nagyjából úgy hangzik, hogy azt még Karátson is nyugodtan a magáénak vallhatja (lásd a magamtól vett fenti idézetet)? S nem az inkább a csűrés-csavarás, mellyel a tájékozatlan, az eredeti szöveget nem feltétlenül ismerő olvasót tájékoztatja félre Karátson: olyan nézetet tulajdonít nekem,

amire nincs szövegszerű bizonyítéka, de végül azt az állítólag „diadalmasan” levont következtetést idézi tőlem, ami viszont a könyvben olvasható egyedüli, *állító mondat formájában* megfogalmazott kijelentés a szóban forgó kérdéstől?

Karátson különösen megbízhatatlan olvasója könyvemnek. Nem vitatom ugyanakkor, hogy az ötvenhatos disszidensek (ez a terminus is okot adhatna a berzenkedésre, de ezt most hagyjuk) identitáskonstrukciója bonyolultabb, legalábbis másilyen, mint azoké, akik ötvenhat utóéletét idehaza élték át. Ez önmagában is kiválthatja fokozott érzékenységüket bizonyos kérdések *tudományosan* egyébként *tisztességes* felvetése kapcsán. Korábban magam is foglalkoztam az ötvenhatos emigránsok ötvenhat-képével (*'56-os menekültek emlékezési stratégiái* In: Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Bp., 2007. 136–154.) és úgy találtam: a disszidensek emlékezéseinek elbeszélési stratégiái azért mások, mint a hazai „ötvenhatosoké”, mert az itthoniakétól merőben különböző életúttal a hátuk mögött gyökeresen eltérő külső feltételek közepette élték át mindazt, ami számukra ötvenhatból következett. Ebből a másságból egyáltalán nem következik, hogy ne létezne akár ma is egy külön ötvenhatos „nyugati” vagy emigráns emlékezeti kultúra. De az sem jár vele szükségképp együtt, hogy minden további nélkül egybemoshatnánk a hazai és a disszidens ötvenhatos emlékmagyagot. S végül: nem képezheti *komoly* vita tárgyát, hogy a 200 ezer fős emigráns tömeg híján tízmilliós itthoni magyarok történelmi emlékezete volt az, ami közvetlenül alakította az ország 1956 utáni történelmét.

Könyvemben azt igyekeztem vizsgálni, hogy mi volt, mi lehetett az emlékezet tényleges történelemformáló szerepe a 20. századi múltban. Ez a történelmi kíváncsiság vezetett ötvenhat emlékezetének a vizsgálata során is. Nem a *memory studies* igényeinek megfelelő módon jártam el tehát, mint ahogy bírálóm tévesen állítja, hiszen nem a kollektív (és egyéni) emlékezetnek a *jelenbeli* hatásait kutattam teljes elánnal. Erről a könyv bevezetésében külön szóltam. Azt pedig az olvasóközönség maga fogja majd eldönteni, hogy mennyiben volt ez csupán holmi „vagdalkozás” részemről. A vagdalkozás intellektuális technikáját, nyelvi-retorikai megoldását tekintve ugyanakkor, el kell ismereni, sokat lehet tanulni Karátson Endrétől a mostani megszólalása kapcsán. ■ ■ ■

Gyáni Gábor: (1950), történész, akadémikus, MTA BTK TTI kutatóprofesszora, tanít az ELTE-n és a CEU-n. Könyvei a Kalligramnál: *Nép, nemzet, zsidó* (2013). *A történelem mint emlékmű* (2016).

Elveszett tükörképek óév-búcsúztatója

A 28. SZÁMLA

– J eges hidegség dermesztette a szívemet, és legbelülről, a szívem mélyéről mintha tűhegyes jégcsapok szurkáltak volna forrón lüktető idegeimbe... Sálamról s kabátomról megfeledkezve, a dühtől vakon rohantam bele a kátránysötét, viharos éjszakába. Odakünn úgy nyikorogtak a szélkakasok, mintha éppen most fordulna az Idő örökké mozgó, irtóztató óraműve, s szinte hallani lehetett, hogy az óév (és külön minden egyes napja) mindjárt tompán görögve alázúdul az elmúlás szakadékába.

Tudom, hogy valahányszor a vége felé közeledik az esztendő, az ellenséges hatalom kaján kárörömmel folyton az orrom alá dörgöli: „Nézd csak, nézd, mennyi öröm válik útra belőled az idén is, hogy többé sose térjen vissza! Mennyi gyönyör és mennyi vidámság! De sebaj, hamarosan benő a fejed lágya, és nem sokra becsülöd az ilyesfajta tarka vigalmakat, egyre inkább úgy élsz majd, amint az egy komoly és dögunalmas emberhez illik – minden öröm nélkül!”

És ekkor történt, hogy kabátomat, ernyőmet odahagyva, kirohantam a törzskocsmámból, bele a vak-sötét szilveszteréjszakába! – kiáltom magam elé E. TH. A. HOFFMANN magam által átformált szavait, miközben most éppen az ellenkező irányba, azaz nem bele a szilveszteri éjszakába, hanem törzskocsmám felé igyekszem, a kispolcomon berendezett megválogatott gyűjteményem, a Mámor Könyvtára irányába, hogy megkezdjem törzsközönségemnek a legalább három éve tervezett döntő előadás-sorozatomat a Magyar Mámor történetéről az óév utolsó napján, hogy aztán azok az újév első felében jelenjenek majd meg e lapokon.

De ki tudná leírni megrökönyödésemet, amikor a kávéház ajtaját betaszítva pontosan ugyanarra a látványra érkezem, amelyből az óév utolsó napján, vagyis az újév beköszöntekor távoztam!

Az élőképpé dermedt csoportozat a következőképpen fest:

SZABÓ ERVINNÉ homlokát preraffaelita Ophelia-virágdíszekkel övezve, egy harangszoknya-költeményben áll az asztal tetején és papírtrombitát fúj teli tüdővel; félig elvirágozott, de még ekként is szerfölött csábítóan fickándozó keblei némileg Monsieur DELACROIX híres festményét idézik, ahol a szabadság nemtője a barikádokra hág; előtte hódolója, a VÁNDORFILOZÓFUS térdel, és egy ezüstözött kehelyben pezsgőt nyújt felé, a TÁLTOS a törzsasztalánál ül, és szódásalj-lencsésű szemüvegét tisztogatja, NEMETSCHKEK a Theatar an der Wienbe szóló jegyét villogtatja, míg a nemrég ismét előkerült, kalandos szakállú SZTAREC a földön elnyúlva, üvegcserepekkel és különféle ételekkel borítva ezt ordítja bele a terembe, miközben a rádióból a KOCSIS ZOLTÁN vezényelte magyar *Himnusz* szól:

„Lord Chamberlain, a Brit Impérium miniszterelnöke, mikor éppen kifelé tartott a petuski vasútállomás étterméből, megcsúszott valami hányadékban, és esés közben felborította a szomszéd asztalt.

Az asztalon a következők voltak: két sütemény – darabja 35 kopejka, két adag bifsztek Stroganoff-módra, 73-73 kopejkáért, két adag tőgy – 39-39 kopejkára árazva, és két kancsó ürmös – mindkettő nyolc decis. Az edények mind épen maradtak. Az ürmössel például ezt történt: az egyik kancsó ugyan ríptyára tört, mégse folyt ki belőle egy csepp sem. Ha számításba vesszük, hogy az üres kancsó ára egy adag tőgy hatszorosa, az ürmös árával pedig minden csecsemő tisztában van, találd ki, mekkora számlát nyújtottak be Lord Chamberlainnek a Kurszki pályaudvar büféjében?”

– Majd mindjárt megmondom én magának, hogy mekkora a 28. számla! – kiáltja a tőle megszkottól egy kissé ingerültebb hangon a FIZETŐPINCÉR, és karjával széles ívben előremutat, akárha a kurszki katlanban 1943-ban lezajlott irtóztató pánccelos-ütközetet vezényelné.

És ebben a pillanatban az élőképen felismerem önmagamot is, ugyanabban a pózban, ahogy szilveszter éjjelén elhagytam a termet, kabát és sál nélkül, dúlt arccal és dühvel a forralt boros kismedencébe belezuhanó SZTAREC hülye találós kérdését hallva, melyben természetesen azonnal felismerem VENYEGYIKT JEROFEJEV *Moszkva-Petuski* című regényét.

És lassan rádöbbenek, hogy egyfajta időhurokba kerültem, amelyben az óév és az újév összekeveredik, sőt duplikálja egymást, és messze nem véletlen, hogy éppen HOFFMANN novellájával kezdek, hiszen annak főhőse ezt konstatálja kétségbeesetten: „Szilveszter estére mindig valami egészen különleges ünnepi csemegét tartogat számomra az ördög”. Most egyszerre kint és bent fogok egeret a törzskocsmám küszöbén.

Hogy az időcsapda lenne e sátáni desszert, az immár nem lehet kétséges. És azonnal át is látom az okát, miközben helyet foglalok törzsasztalomnál, és előveszem HOFFMANN egyik gyűjteményes kötetét, és már bele is kezdenék előadásomba az

Elveszett tükörkép története című szakasról, amikor felismerem, hogy mi magunk vagyunk ezek az elveszett tükörképek, nem azok, akik elvesztették önmaguk portréját, hanem éppen ellenkezőleg, azok, akiknek a tükörképe önálló életet kezdett élni az idő két végpontján.

És a luciferi nyalánkság oka, nem lehet kétséges. Mindeddig teljes erővel azon voltam, hogy kilépek és búcsút vegyek ettől a rettenetes, halottakkal telezsúfolt évtől, de az ördög persze nem enged el belőle, és hálót sző az idő kirojtosodott részeiből, hogy hurkot kerítsen a nyakam köré, és fogva tartson a magamról levedleni akart évben.

De amikor mindezt elő akarom adni a törzsközönségemnek, kifejtve, hogy az irodalom nem más, mint az elveszettek tűnt tükörképek megjelenítésének átgondolt rendszere, ugyanakkor félve a VÁNDORFILOZÓFUS esetleges szarkasztikus megjegyzéseitől, aki nyilván egyrészt lukácsistának (tükörzéselmélet), másrészt platonikusnak (ideatan) fogja titulálni teóriámat, azt kell látnom, hogy magamnak vagy tükörképemnek szónokolok a teremben. A VÁNDORFILOZÓFUS egyelőre sehol sem mutatkozik, és a TÁLTOS és SZABÓ ERVINNÉ is csak e pillanatban kép be az ajtón: a hetyke papírkalapkát viselő könyvtárosnő szájában trombita rivall, míg konfettivel teleszemetelt vállú ura egy régi *Mozgó Világ* számot, ha jól látom, az 1980. júniusit lobogtatja felém:

– Most jövünk Szentendréről, a Mozgó Világ kiállításról. Rettenő élmény, mintha a régi énemmel találkoztam volna a fényképeken. Tühegyre szúrva ragyogtam a tárlók tükre alatt.

– Maga nem nézi meg, FILOLÓGUS uram? Pedig maga is szerepelt a lapban, láttam a nevét a dícsőségtablán – bújja felém SZABÓ ERVINNÉ, azzal ünnepi harangszoknyáját pörgetve helyet foglal, és már nyitja is ki a MAMA (Magyar Művészeti Alkotóház) könyvtárosaként kapott céges laptopját.

– Elvből nem utazom HÉV-vel. És nem nézem meg, mert nem érdekel – mondom fojtottan. – Nem akarok rabszolgája lenni az Időnek. Nem érdeklek a régi önmagam. Nem érdekel az elveszett, de most kiállításra került tükörképem.

– Fájdalmasan igaza van – folytatja a TÁLTOS. – Mert a fényképeken abban a hosszú hajú, nyüzüge ifjoncban képtelen voltam felismerni magam. Egy hasonmás voltam, de annak csupán a paródiája! Egy elveszett és most használatlanul, öregedés nélkül előkerült tükörkép! Bort ide azonnal, hogy leöblítsem!

– Igen, a hasonmás, mint HOFFMANN úr egyik novellájában, vagy netán DOSZTOJEVSKIJ-nél – vág szemével SZABÓ ERVINNÉ az asztal alól előmászó, már éjfél előtt is holtrészeg SZTAREC felé, aki szerelmi bánatában legalább három hónapja nem kereste a fatális könyvtárosnő társaságát.

– Ha megölsz se látok nyomot, / Ismeretlen már e táj, / Alighanem ördög vezet, / Összevissza körbe jár – szavalja BAKUNYIN kései utódja a híres PUSKIN sorokat, azzal ő is felkiált: – Bort ide, bort, méghozzá forraltat, hogy felmelegedjünk!

– Az ganéjt és undok szart, míg nem mozzogod, nem annyira bűdös; mihelyst megmozdítod, ottan az benne való

büdösség felindul, Így sok ember, mikor nem kísértgetetik, sokszor csendes; de ha reárohan az ördög izgatása, felindul – szól megvetően a FIZETŐPINCÉR, azzal egy gyerekkád méretű, illatosan párolgó forralt bort állít az egyik hatalmas, pogácsákkal, kis perecekkel megrakott asztalra.

– Irtóztató hideg dül odakint – mondja a TÁLTOS. – ilyenkor mindig eszembe jut a szilveszter éj-jelén született PETÓFI SÁNDOR.

– És az ő *Apostol* című örökbecsű költeményének hidegglelős sorai – kotyog közbe egy újabb felbuk-kant tükörkép, azaz NEMETSCHKEK, aki most lép a terembe, és már idézi is:

Az óra nyelve éjfél hirdetett.
Kegyetlen téli éj vala,
A téli éjszakák két zsarnoka
Uralkodott:
A hideg és sötétség.
Födél alatt volt a világ,
Ki is kísérténé az istent
Ilyenkor szabad ég alatt?

– Nem maradok sokáig – folytatja fellengzősen – mivel az újév második napjára van egy jegyem JACQUES OFFENBACH *Hoffmann meséi* című operájának előadására a Theater an der Wienben. – A világ minden kincséért se mulasztanám el.

És már dúdol is: – Csendes éj, óh szerelmes éj... Én meg riadtan észlelem, hogy a szöcskeszájú könyvtárosnő velem dalolássa a ringató barkarolát. De ezt már nem hagyhatom annyiban.

– Rúgjatok be, kiáltom BAUDELAIRE-rel együtt, barátaim! Rúgjatok be! – harsogom bele a terem-be egy kis korsónyi forró borral a tenyeremben. – Rúgjatok be, hogy ne legyetek marcangolt rabszol-gái az Időnek! Rúgjatok be szüntelenül! Mert lám, a TÁLTOS is rabszolgája az Időnek, hiszen egyko-ri önmagát keresi a Mozgó Világ kiállításon. Pedig ott már nincs senki, azon a fényképen nem maga van, hanem csak egy ócska másolata, az elveszett tükörképe! Miközben mindannyian elveszett tükör-képek vagyunk, azaz irodalmi alakok, más néven: pontos másolatok. És csak egy mód van rá, hogy kilépjünk az Idő jármából, és ez nem más, mint a a részegség.

Vagy ahogy a Magyar Mámor egyik nagy prófétája, CSÁTH GÉZA írta: az ópium – mondom, de a SZTAREC gúnyosan közbekiált: – No mi van, akkor ez már az évek óta ígért előadás?!

– Igen, ez már az előadás, vagy annak tükörképe! – vágom a szemébe, és azzal a Mámor Kiskönyv-tára egy agyonhasznált kötetéből már olvasom is:

„A lét esszenciája olyan drága portéka, amelyből egész nemzedékek évszázadok alatt kapnak – egy órát.

Aki ebbe belenyugszik, az belenyugodott abba, hogy meghaljon, mielőtt megszületett. Aki azon-ban valójában emberré tudott lenni, és számot vetett magával – mint méltóságához illik –, az raboljon magának mindennap tizennégy órát. Ez a tizennégy óra egyenlő négyszáz generációnak nyolcezeréves életével. De számítsunk csak ötezret. Egy nap alatt tehát ötezer esztendő élek. Egy esztendő alatt ez körülbelül kétmillió évet jelent. Föltéve, hogy az ópiumszívást mint kifejlett erős férfi kezded, és nagy gondot fordítasz testi épséged fönntartására – amelyet legjobb ügyes orvosra bízni – tíz esztendeig el-élhatsz. És akkor húszmillió éves korodban nyugodtan hajthatod fejedet az örök megsemmisülés je-ges párnájára.”

– Ópium...– sóhajt a TÁLTOS nosztalgikusan. – Erről mindig THOMAS DE QUINCEY jut eszembe, emlékszel, Melinda?...

– De ellentétben velünk, kisuram – csacsogja SZABÓ ERVINNÉ – a csodálatos angol rajongott a hidegért, a télért, és szembeállította, sőt kijátszotta a laudániumot a borral szemben. És már olvas-sa is a laptopból:

„A nyers ópium soha nem okozhat az alkohol hatásához hasonló közérzetet vagy állapo-tot, és nemcsak hatásának fokában, hanem minőségében is teljesen más. A bor okozta kellemes érzés egyre fokozódik, eléri csúcspontját és csökkenni kezd, az ópium okozta gyönyör azonban nyolc-tíz óra hosszat is megmarad a tetőfokon, orvosi műszóval élve, heveny, a másik üdült gyönyör, az egyik hir-telen fellángolás, a másik egyenletes parázslás. A leglényegesebb különbség azonban abban áll, hogy a bor szétzilálja, ellenben az ópium kellő mértékben élvezve soha nem sejtett rendbe hozza szellemi képességeinket, tökéletes rendet, harmóniát hoz létre köztük. A bor hatására elveszítjük uralmunkat önmagunk felett, az ópium önuralomra serkent. A bor megzavarja a fejünket, elhomályosítja ítélő-

képességünket, és az ittas ember érzelmi kitöréseinek, legyen az megvetés vagy csodálat, szeretet vagy gyűlölet, természetfeletti csillogást és szertelen élnkséget kölcsönöz; az ópium hatására ezzel szemben mind szemlélő, mind cselekvő erőink nyugalomba és egyensúlyba kerülnek. Így például az ópium, akár a bor, szívünk és jóakaratumk túláradásához vezet, de azzal a lényeges különbséggel, hogy ittassággal együtt fellépő hirtelen ellágyulásban mindig van több-kevesebb érzélgősség, ami a kívüllőkra visszataszítóan hat. Sűrű kézszorongatások és könnyek közepette ilyen állapotban örök barátságot esküszünk, s senki halandó nem is sejtí tulajdonképpen: miért; ilyenkor érzékeink veszik át rajtunk korlátlanul az uralmat.”

– Bizony, ez nagyon igaz – szólal most meg a VÁNDORFILOZÓFUS. – És a zokogó összeborulás egy fröccs fölött, nyálas fogadkozás újév részeg hajnalán, giccses érzelmi kitörések, nos, mindez különösen igaz a magyar seggfejre, akiről – néz át most szinte pimasz tekintettel a TÁLTOS asztalához –, mint önök is tudják, már régóta tervezem megtartani döntő előadásomat, de miként FILOLÓGUS uram a magáéval, én magam is eleddig kudarcot vallottam. De azt már feltehetően maguk sem tudják, hogy DE QUINCEY barátunk még kábítószerélvezet közben is bűvárolta a jeles bölcselőket. Ópiumkönyve lapjain például ezt írja:

„Ismét boldog voltam; csak napi ezer csepp laudánumot vettem magamhoz. Agyam oly frissen működött, mint még soha, és újra Kantot olvastam, s újra értettem őt, vagy legalábbis azt hittem, hogy megértem.” De hát ki érti KANT úr műveit a maguk teljességében?

– Senki, legfeljebb EDMUN BURKE úr, és maga... – szúr oda egyet NEMETSCHÉK, és ezt halva SZABÓ ERVINNÉ hátravetett fejfel fölkacag, azzal az asztal tetejére ugrik, és felkiált: – Pezsgőt! Itt az éjfé! Pezsgőt!

Mire a VÁNDORFILOZÓFUS kidurrant egy palackot, megtölti az ezüstözött kelyhet, és imádotja elé térdel, a SZTAREC meg föl pattant, a pezsgősüveg felé kap, de elzuhan, magával rántva palackokat, tányérokat, és miközben elkezdí üvölni az irtózatos szovjet találós kérdést, én felugrom, kirohanok a hóval és jéggel zúgó 2017-es éjbe, fejemben a kérdéssel, hogyan lehetséges, hogy Lord Chamberlain Petuskiban döntötte föl az asztalt, ám mégis a Moszkvában található Kurszki pályaudvaron kellett volna kiegyenlítenie a számlát, de átgázolok az újabb időhurkos kérdésen, és rohanok tovább, bele az újévbe, mégpedig azzal a tudattal, hogy majd bizonyára az Ördög fogja kiegyenlíteni ki ezt az utolsó óévi számlát. ■ ■ ■

Bán Zoltán András (1954) irodalmár. Csont András néven zenei írásokat is publikál. Korábban a *Beszélő* és a *Magyar Narancs* szerkesztője. Legutolsó kötete: *Giccs*, Kalligram, 2016.

